

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

VIII. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD (VII. RÉSZ)

ADATTÁR

III. Műemlékek

2. ERDÉLYSZERTE (folytatás: H-ZS)

Hadad vára (v. Szilágy vm. – Hodod)

1416–1564. A kusalyi Jakcs család vára. 1562-ben és 1564-ben, – midőn a fiatal Jakcsiak mostoha apja Balassa Menyhért Ferdinándhoz pártolt, – Báthory István ismételt ostromolta és bevette 1564-ben. A kusalyi Jakcs család Boldizsárban kihalt. (KŐVÁRI 1866. 149–150.)

1584 márc. 6. Vilno, Báthory István lengyel király Hadad várát („castrum Hadad”) és uradalmát Wesselényi Ferencnek (cubiculi praefectus ac consiliarius) adományozta. (PETRI II. 1901. 86.) Borsoló János jelentése a beiktatásról a királynak kelt 1584. június 21-én Ippen. (Levéltári Közl. 1938. 219.)

Feltehetőleg Wesselényi Ferenc birtoklása idejéből származott a vár hatalmas kaputornya, homlokzatán két félköríves kettős iker-ablakkal. Erről az 1791-ből származó rajz (AH. 1979/2. 45. kép) ad fogalmat, mely egykor a hadadi Wesselényi kastélyban volt (PETRI II. 63.). Ezek az ablakok megegyeznek azokkal az ablakokkal, amelyeket a kolozsvári mesterek Egeres várához faragtak.

1587 szept. A vár kapitánya „Franciscus Copuanj Arcis Hadad praefectus.” (O. L. Urb. et Conscrip. Fasc. 90/3. – dr. Baranyai Béláné közlése.)

1593 márc. 10. Hadad. Wesselényi Ferenc magyar nyelvű végrendelete, megerősítette – özvegye Zarkandi (Sárkándi) Anna kérésére – Báthory Zsigmond 1595 aug. 16-án. (Szabó T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 223.)

1680. Veress István középzsolnoki szolgabíró és társai Hadad várában Wesselényi Pál emberei előtt a fejedelem instructioját felolvassák. Jelentésükben megnevezik a vár egyes részeit: balkéz felől volt a „szegletház, mely porkoláb háznak neveztetik”, ennek egyrésztől szomszédja a sütőház, másrésztől a „kapuközi”. (PETRI II. 1901. 63–64.)

1704 ápr. 11. Hadad várának inventariuma. Építészeti jelentősebb feljegyzések: „A vár külső piacza” – a kapuja előtt árok és azon jó híd – a külső piaczfal kőfallal va-
gyon körülvéve – a kapun belül istálló, hintó szín, mellette „Harangláb, azon egy nagy
harang” – belső piacra szolgáló kapu – a kapun belül jobbkéz felől Rab Ház, innen to-
vább jobbkéz felől boltosház [boltozott ház], mostan Porkoláb Uram Szálása – köbül
rakott kút felette egy kis sindelyes Színecske – alsó contignatio – pincék az épületek
alatt – „Melly felső contignatiobeli épületek előtt levő fa folyósóra egy fából való Sin-
delyes garaditson felmenvén nap kelet felől ugyan a folyósórul nyílik egy nagy táncoló
palota . . . ablak melyek nro. 5., kettei hat részbul, hárma pedégh négy részbul nyílik,
mindenikhez ónban foglalt üveg ablakok vannak . . . Musikasoknak való Helyis va-
gyon felpoczolva . . . két fa oszlopon. – Ezen palotából ismét nyílik egy Ebédli palota
. . . három üveg ablakkal. – Ebédli Palotából nyílik tovább egy festett mennyezetű Szép
Ház . . . két üveg ablaka va-
gyon. – Innen nyílik egy kis bolt, ahol hangszereket leltá-
roztak: szép úri hegedő, koboz, hegedőcske, eöreg Virgina ladastul. Ugyanitt számos
kristályedényt leltároztak egy zöld Armariumban. – Ezen házbul nyílik ismét más zöld
deszkás mennyezetű ház, melyben az Asszony lakott. – Innen nyílik észak felé a Frau-
zimmerek Háza (3 ablak) – Leányok Háza. – A vár tornya, melly a’ Kapu felett va-
gyon. – Ezen Czejt Hazacska felett va-
gyon egy kis bástyácska, maskint dobolo bastya a’ neve.
– Toronynak inventalása, mely a Sendelyezéstül fogván három contigantioban építve.”
(O. L. Urb. et Conscrip. Fasc. 64/17. – Ismertette PETRI II. 1901. 64–81. Közlése:
Urbaria et Conscriptioes. 5. füzet. Bp., 1979. 44–46. – Dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

1716. A vármegye elhatározza a vár helyreállítását.

1746 ápr. 26. A Hadad várában tartott megyegyűlés elrendeli 100 szekér mész égeté-
sét és Hadadba szállítását, továbbá a csehi járásból 20 szekér, a zilahi, peéri és tasnádi
járásból 10–10 szekér kő hordását, valamint járásonként gyalogokat kőhányásra. (PET-
RI II. 1901. 62.)

1753. Bél Mátyás leírása szerint egyes lakosztályok még lakható állapotban vannak.
(uo.)

1791. Rajz a kaputoronyról (AH. 1979/2. 45. kép).

Irodalom: KÖVÁRI 1959. 161. Kövári közölte az 1791-es rajzot a Délibáb Naptár-
ban. 1858. KÖVÁRI 1866. 96, 98, 149–150. (történeti adatok). BUNYITAY V.: Szi-
lágymegye középkori műemlékei. 1887. 17. PETRI M.: Szilágymegye monographiá-
ja. II. Bp., 1901. 61–105. (történeti és birtoktörténeti adatok). GERECZE 1906. 846.
BALOGH 1934. 137. 1940. 543 (a kaputorony renaissance kettős ablakai). BIRÓ 1943.
95. (a vár képe supraporta festmény Zsibón a Béli kastélyban). BALOGH 1973. 236.
BALOGH AH. 1979/2. 191. (a hely megjelölése elírásból tévesen északkelet, helyesen:
északnyugati határvidék, ha Erdély középpontjából tekintjük).

Huszt vára (v. Máramaros vm. – Hust)

1353 előtt a király építtette; ebben az évben említik a várnagyát Macska Domokost;
1387-ben királyi vár; 1392-ben Zsigmond király a Drágffyknak adta. (FÜGEDI E.: Vár
és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 128. sz. 144. l.)

1536. Huszt várnagya Karvasy Kristóf (SZILÁGYI S.: Erdélyország története. I. Pest, 186.) – 1546 febr. 9. Huszt vára leltára: „Post deditionen elus.” (O. L. Urb. et Conscript. fasc. 99/2.) – 1549 febr. 18. Huszt vára leltára (uo. fasc. 75/39.).

1552. Sigismondo De Prato Vecchio királyi építész jelentése Huszt váráról, melyről felvételi rajzokat készített úgyszintén az átépítéséről tervrajzot. Mindezeket felterjesztette a királyhoz, aki 1552 júl. 15-én a javaslatokat jóvá hagyta és a végrehajtását elrendelte. (Kivonatosan közölve: HERZOG J.: Adatok a hazai építészet XVI. századi történetéhez. Magy. Művészet. 1926. 243.) – További irodalom: PATAKI V.: A XVI. századi várépítés Magyarországon. A bécsi Magy. Tört. Intézet Évkönyve. I. 1931. 108.

1553 febr. 21. A sárosi uradalmi pénztár: „Foelici de Pisis Architechto Regiae Maiestatis, qui . . . in regno Transilvaniae ad extruenda certa aedificia ad arcem Hwzth et Cassoviam missus est”, kifizetett 9 hónapra 155 magyar frt. 20 dénárt. (O. L. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1314. – dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1553 márc. 24. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Cristophoro Selzer de Wormatia lapicidae cum aliis suis sodalibus per Regiam Maiestatem ad Hwzth misso ad conficienda ibidem certa aedificia”. . . Flor. 24. (Uo. – Dr. Horváth Tibor A. közlése.)

1554 februárjában Ferdinánd király Felice de Pisa királyi architectust Huszt vára megvizsgálására küldötte ki. Ez év júliusában az építkezés befejezésével újra Huszton tartózkodott. (HERZOG i. m. Magy. Művészet. 1926. 243.)

1554 máj. 27. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Foelici de Pisis Architecto Regiae Maiestatis, qui . . . ad Rivulum Dominarum, arcem Hwzth, Cassoviam, Saros et alia diversa loca ad conspicienda et erigenda aedificia missus est” . . . flor. 85.” (O. L. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 1314. p. 97. – dr. Horváth T. A. közlése.)

1554. A várkapolna kapujának felirata:

TPE · BENEDICT · SZALAY DE BOKOVAR

ANNO · 1554

S · P

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható. (O. L. Kamara. Térképtár. 640.)

1555. A vár számadáskönyve (nagyon jó papíron igen szép írással). Ebben az építkezésekről a következő feljegyzések találhatók: „. . . pro reparatione noui gradus in domo Regia per quos itur ad domos superiores . . .” – Kifizetés két mármaroszigeti ácsnak: „Pro tectura propognaculi inferioris noui antemuralis trabem fabricantibus . . .” – „Ad ediffitium noui prognaculi arcis. . .” – „Extractorum lapidum e puteo Arcis eductio de teatro. . .” – „Solutio lignifabrorum scamna et allia instrumenta in nouo antemurali necessaria operantium . . .” – „Carpentarijs pro faciendis pedibus pontis Arcis Interioris . . .” – „Lignifabris pontem et gradum ad portam Arcis Interioris operantibus” (ácsok Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről, közöttük Gregorius Koloswarij). – „Pro facienda tegumine turris Nouae. . .” – A számadások számos magyar ács nevét őrizték meg Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről stb. (O. L. E. 160. Magy. Kamara. Conscriptioes Diuersae. 7. csomó.)

1564 nov. 26. II. János választott király (János Zsigmond fejedelem) meghagyja a beszerceieknek, hogy: „statim quinque vel sex lapidas et muratores ad refivienda et restauranda nonnulla collapsa in ipsa arce Huzt.” (Beszerce város levéltára.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „. . . Castello forte Hust, et benguardato a confini d’Apolio, et Polonia uerso Tramontano, sopra la Tissa . . .” (Apulum, II. 1946. 160–161.)

1570. Báthory Kristóf ostrommal visszafoglalta. (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 11–12.)

1571. János Zsigmond végrendeletében a három testamentumos úrnak, Csáky Mihály-nak, Hagymási Kristófnak, Békés Gáspárnak hagyta 30 000 forint zálog összegért, akiknek azonban a zálog összeg fejében át kellett volna adniok az új fejedelemnek. De nem tették meg és ebben őket Miksa király – Báthory ellenében – támogatta. (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 407, 408–409, 411, 417, 419.)

1576 okt. 26. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Értjük azt is, hogy Husztnak épületire való költségnek is kell lenni nagyságodnak, melyet az Ur Isten nagyságod gondviselése által adott kézbe, kit itilünk Isten után hazánk oltalmára főbástyának lenni.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 114.)

1577 jún. 7. Kvár szkve: „Eodem die Vaday Mihál vivé Keomies Imrehet Désig 8-ad magával, hogy Husztban menének vala fejedelem myvére, 6 lovon.” Kifizettek fl. 3. (1577/X. 66.)

1577 nov. 24. Kvár szkve: „Egeresi János vitte 3 lovon Seres Jánost Désig. Husztban küldte az Ur.” (Uo. 73.)

1577-ben épült a második várkapu, melyet kívülről a Báthory címer díszített, úgyszintén felirat, mely 1744-ben olvashatatlan volt. A várkapu belső homlokzatán a Kornis címer volt látható, valamint Kornis Gáspár huszti főkapitány építkezésére vonatkozó felirat:

GASPARVS CORNIS DE GÖNTZ RVSZKA Comes
ORATE, VIGILATE, NE QVANDO FORTIOR
TE SVPERVENIAT AC VNIVERSA TVA
ARMA AVFERAT

Anno Domini

1577

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható. (O. L. Kamara. Térképtár 640.) – A felirat második sorának első fele idézet Márk evangéliumából (13. 33.), a folytatólagos szöveg pedig idézet Lukács evangéliumából (11. 22.).

A vár kapuzatának rajza (24. kép): Bécs, Kriegsarchiv. Inland C. V. Huszt Nr. 2. 485/5b. – A vár alaprajza és részletrajzok, külön papillonon a kapubástya: „Diser Grundriss und Prospect zeiget wie das Thor vor reparierung gestanden.”

1578 júl. 16. Kvár szkve: „Küldött Bíró uram az fejedelem parancsolattyára négy kömiest Husztba. Attam Bíró uram hagyásából fl. 3. den. 75.” (1578/XIV. 28.)

1579 júl. 14. Kvár szkve: „Azon napon az fejedelem parancsolattyára külte Bíró uram Keomies Imreht Huszt várába hatod magával, attam nekik az uraim akarattyából kölcségekre fl. 6.” (1579/XVI. 19.)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Erdély határán öt kapitányság van, „l'uno dei quali fa residenza in Hust, castello fra i monti contigui alla Transilvania”. A jövedelméből 200 lovast és 400 gyalogost tart el, továbbá „si spende in riparare le ruine della fortezza. Quivi hora è capitano Casparo Cornis, nobile di Ciculia, Ariano di setta, huom per altro militare.” (BASCAPÈ, G.: *Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1921. 85.)

1590 máj. 4. Kvár szkve: „Eodem die, vitte Zigiarto Daniel Désre urunk parancsolattyára az kömieseket, Husztra kültte az város 3 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (IV./21. 82.) – Ugyanakkor a bíró adatott a kőműveseknek „könyörgésekre” den. 50. (uo. 25.)

1590 máj. 11. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitte Désre Atonay Boldisar 5 lovon az kömieseket. Vitték Husztra. fl. 2. den. 50.” – „Eodem die Kisz Mihály vitte Désre a kömieseket 4 lovon. Fizettem Tanijzra Gergelynek fl. 2.” (IV/XXI. 82–83.) – Ugyanakkor: „az kömieseknek bíró uram akarattyából, hogy Husztra mentenek, fl. 3.” (IV/XXI. 26.)

1590 jún. 4. Kvár szkve: „Bíró uram parancsolta, Téglás Antalt vitték Husztra, mielni, költségére attam den. 50.” (IV/XXI. 27.)

1590. Franco Sivori, genovai nemes Memoriáleja, melyben szól urának, a havasalföldi vajdának fogságáról Huszt várában: „Giace la fortezza di Hust, ove era ritenutta, sopra un piccol monte, pieno di dirrupi et precipitij. In questa era una casa eminente risguardante da per tutto, che havevano assignata a Soa Altezza, tenendolo in una camera la piu alta, che haveva le finestre benissimo ferrate.” A továbbiakban leírja a vajda viszonzáságos menekülését 1587 aug. 30-án éjjel, amikor egy résen át meglátta „vidde per essa di fuori ivi accostato un'orologio da contra pesi accomodatto sopra doi antene di pino, per le quali abbraciandosi harebbe potuto callarsi nel piano della fortezza.” (PASCUS, S.: *Petru Cercel și Țara Românească.* Sibiu, 1944. 261–262.)

1592 jún. 18. Kvár szkve: „. . . vitteg az kömieseket Monijka Mihájt és Zilagy Jánost urunk parancsolattyából Husztra mivelni. Adatott Bíró uram velem kölcségekre nekik fl. 4.” (V/XV. 238.)

1592 jún. 20. Kvár szkve: „Eodem die Benessi Mihály viszi az kömieseket Deesre szerszámostól, 6 lovon, kik Husztra mentek . . . fl. 3.” (V/XV. 84)

1593 szept. 5. Kvár szkve: „Eodem die, Kw mies Gáspárt, tordait viszi harmad magával Baczjmegej 2 lova szekere, kik Husztrból jöttek, urunk levelek nálok. Fizettem Tordáig den. 50.” (V/XXI. 112.)

1595 aug. 20. Kvár szkve: „Urunk ő felsége parancsára Köműes András nyolcadmagával megyen Husztra mivelni. Bíró uram egész tanács akarattyából nagy sok kértekre adata velem nekik fl. 1. Vitte őket 4 loval Désig, Mattes Holtzapffel fl. 2.” (VI/XVIa. 91.)

1599 dec. 31. Szatmár. David Ungnad jelenti Johannes Baravicius (Barvitz) császári tanácsosnak: „Zu Hust ist albereith der Herr Basta den 27 dits (!) ankhumben, der endpeut mir gestern durch den Paumaister Caesare Porta er wölle mich alles verlaufs wie er die sachen zu Hust bestellt berichten, des gewart ich stundlich, vnd schreibt Irer Majestätt vnder dessen allergehorsambist. Heimt scleus (sic! – valószínűleg sende) Ich dem herrn auch ein eilenden abris vom Paumaister des Schlosz Hust, Ihrer Majestätt gehorsambist furczubringen.” (Hurmuzaki, E.: *Documente privitoare la Istoria Românilor.*

Vol. III. Bucuresci, 1880. 411.) – Veress Endre erre a levélre hivatkozva írja, hogy Giorgio Basta „comes Hustensis” lerajzoltatta Huszt várát Cesare Portával (Veress E.: Basta György levelezése és iratai. I. Bp., 1909. 325. l. 2. jegyzet) és csatolta volna 1600 febr. 8-án kelt leveléhez. Ebben azonban a rajzról nincsen szó (Veress: Basta. II. 348. l. 442. sz.) és a rajz közlése is elmaradt.

XVI. század vége. Szamosközy István feljegyzése Schwendi egyik támadásáról (1566–1569 körül): „Capta Munkacio ac presidio imposito, Huztum inde Suendus ducit, quod ad confinia Poloniae uergens, Transiluanici quoque Imperij munitissimum ab Vngaris et Polonis erat propugnaculum, nec nisi saluo hoc totius regionis Maramarusiensis ueluti clastro, tutus in Poloniam patebat aditus. Sed inde reiectus Suendus, quod in arcem editissimo monte situm, nec tormento uibrare, nec muros demoliri, impressionesque facere posset, ad Georgij Bebeki castello recuperando, quae in Cassoviensi regione habebat, animum convertit.” (I. 1876. 89.)

A várról számos tervrajz és metszet-látkép maradt, ezeknek a jegyzékét a XVII. századi építkezések során közlöm.

A vár építtetője (1577) Kornis Gáspár, 1575-ben máramarosi alispán, 1577-ben huszti kapitány, majd huszti főkapitány, 1595–1601 tanácsúr, 1595-ben főgenerális. (TRÓCSÁNYI 1980. 30.)

Irodalom: GERECEZE 1906. 498–499 (a régebbi irodalommal). BALOGH 1934. 137. 1940. 543. 1953. 42. 1956. 302. 1961. 331. 1964. 355. 1970. 234. 1973. 236. (Kornis Gáspár főkapitány építkezése).

Ipp (v. Szilágy vm. – Ip), Borsoló János kúriája

1592 júl. 18. Kvár szkve: „Eodem Borsolo János számára viszen István Bíró 6 lovon Zilagba Ipre ajtónak és ablaknak való faragott követ, kit Bíró uram kért és igen ajánlotta levelében magát. Fl. 5. den. 25.” (V/XV. 86.)

A megrendelő, Borsoló János, 1585-ben ítélmester volt. (PETRI II. 1901. 147.)

Kancellarius (Kovacsóczy Farkas) építkezései

1590 szept. 25. Kvár szkve: „Vitt Zabo János cancellariusnak 4 kömies legenyeket, négy loval, Tordára. Attam fl. 1. (IV/XXI. 87.)

1591 márc. 26. Kvár szkve: „Kancellarius Uram számára vittének kömies legenyeket Tordáig 4 lovon fl. 1.” (V/X. 40.)

Kovacsóczy Farkas építkezései: Gyulafehérvárt háza volt a várban; Kisfaludon kúriája, nyaralópalotája. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 66, 67. – AH. 1980/1. 84–85. 1980/2. 224.)

Kendilóna (v. Szolnok–Doboka vm. – Luna de Jos), Kendi Sándor kúriája.

1584 július. Kvár szkve: „Kömies Ferench uramat és Ember Jánost küldék Lónára Kendi Sándorhoz. Vittek ajándékot neki.” (III/XVIII. 124a.) – Kömies Ferenc ötvösmester volt.

1592 szept. 28. Kvár szkve: „Haidu (Hajdú) János Kendi Sándor számára viszen Lonára kályhakat, kemencének valót 2 lovon den. 50.” (V/XV. 93.)

Lónai Kendy Sándor 1568-ban kancelláriai titkár, 1573–1594 tanácsúr, 1578-tól Belső-Szolnok vármegye főispánja, 1578–1581 cubicularius (Gálffy Jánossal), 1583–1585 a kormányzó tanács tagja (praeses) Kovacsóczy Farkassal és Sombory Lászlóval. (TRÓCSÁNYI 1980. 29–30.). 1591–1594 Doboka vármegye főispánja, 1594-ben kivégezték. (LÁZÁR M.: Erdély főispánjai. Bp., 1889. 132, 157–158).

Kendi Sándornak ajánlott művek: RMNY. I. 1971. 483, 544, 547, 572. sz.

Kerelőszentpál, Kápolnahegy (v. Maros-Torda vm. – Sinpaul)

A temető kápolnát négyszegben övező bástyás védőfal kapuja (63, 64. kép): cannelurás pilaszterek felett triglyphes tagolású dór friz két rozettával, középen pajzsban a Kendy címer, alatta üres címerpajzs. A kapu felett aediculariszerű oromzat: négyzet alakú mező háromszögű lezárással, egyszerűen profilált kerettel. A dór frízű kapu méretei: 235 x 134 cm; belvilág 184 x 88 cm.

A kerelőszentpáli birtok 1591-ben csere útján került Kendy Ferenc tulajdonába (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 32.); a XVII. század elején azonban már a Haller családé lett. Kendy Ferenc Küküllő vármegye főispánja volt, 1594-ben kivégezték. (Részletesebb személyi adatok Radnót címszó alatt a 237. lapon.) Tehát a kapu 1591 és 1594 között készülhetett, stílusából következtetve kolozsvári mester munkája. Kendy Ferenc korábban 1582-ben Keömies Tamással dolgoztatott, de hogy hol, az a feljegyzésből nem derül ki. (1582 okt. 13. Kvár szkve: „Sardi Imre viszi Keömjes Tamást, Teolchyres Jánost Kendi Ferencnek 3 lovon Tordáig.” – 1582/V. 49.)

Irodalom: GERECZE 1906. 421. (a temetőkápolna 1744-ből). BALOGH 1934. 145. 1956. 30. 1961. 342. 1964. 342. 1970. 239. 1973. 241.

Kérő (v. Szolnok-Doboka vm. – Chirău), Katonai uram kúriája

1589. Kvár szkve: „Utolszor ismét miért, hogy Kwmies Mihály Katonai uramnak mielt Kereoben, nem érkezett az hid csinialashoz. . .” (VII/III. 11.)

1600-ban és 1607-ben birtok ügyekben említik Katonai Mihály özvegyét Vaday Sárát és fiait, Ferencet és Mihályt. (KÁDÁR IV. 1902. 342–343.)

Felmerülhet még a kérdés, hogy vajon „Katonai uram” nem azonos-e a kolozsvári ötvösmesterrel, Katonai Eötvös Mihállyal, aki saját bejegyzése szerint 1585-ben antikutánzó pénzeket is gyártott: „Bíró uram hagyásából csináltam pogán pénzt, egy gyrát, melyet bíró uram elosztogatott.” (Kvár szkve III/XXII. 58.)

Kisfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), fejedelmi kúria (?)

1598 ápr. 10. Gyfhehervár. Alfonso Carrillo levele Pietro Aldobrandini bíboroshoz: „se ne parti (Báthory Zsigmond) como persona privata, non permettendo accompagnamento nissuno, a Kisfalud per disnare un miglio italiano discosto di Alba, ove solo restará tre o al piú quattro giorni. . .” (VERESS: Carrillo I. 1906. 282.) – Vö.: Erd.

Orsz. Eml. IV. 1878. 34.; VIII. 1882. 34. – Kérdés, hogy Báthory Zsigmondnak ez a szállása a fejedelmi kúria volt-e, vagy pedig Kovacsóczy nyaralójával volt azonos. Később Bethlen Gábor a kiskaludi fejedelmi kúriában építkezett.

Kisfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), Kovacsóczy Farkas kúriája

1575 febr. 16. Berzeviczy Márton 3 ezer magyar forintért megvette Blandrata Györgytől a kiskaludi jószágot Gyulafehérvár közelében. (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 86–87.)

1579-ben Berzeviczy eladta Kovacsóczy Farkasnak Kisfalud, Dombfalva és Ompolyicza birtokát. (VERESS i.m. 132.) – 1580 jún. 9. Vilna, Berzeviczy kéri Kovacsóczyt, hogy tartozása fejében küldjön neki 3000 forintot. (VERESS i.m. 132.)

Tehát a tulajdonosok Giorgio Blandrata, Berzeviczy Márton, Kovacsóczy Farkas.

1581 jan. 30. Kovacsóczy Farkas itt tartotta lakodalmát Harinai Farkas Katával, Békés Gáspár özvegyével. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp. 1891. 67.)

Kolozsmonostor (v. Kolozs vm. – Cluj-Manastur), vár

1466 júl. 19. Buda. Mátyás parancslevele Péter kolizsmonostori apáthoz, mely szerint az ez évben engedély nélkül épített várat romboltassa le, különben Szentgyörgyi János grófot, az erdélyi vajdát bízva meg a kastély széthányásával. (JAKAB Okl. I. 1871. 216.)

1540 körül Podmaniczky nevű főúr építtetett ide kastélyt. (JAKAB II. 1889. 78.)

1549 ápr. 18. Martinuzzi György „Monostorban” keltezi levelét. (PRAY, G.: Epistolae procerum. II. Posonii, 1806. 184.)

1557 júniusában a kolozsmonostori konvent levéltárát a kvári Szent Mihály templom tornyában helyezték el. (A pannonthalmi Szent Benedek rend története. XII. b. Bp., 1915. 92.; SIPOS G.: A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése. Művelődéstört. Tanulmányok. Bukarest, 1979. 36.)

1557 évi 25. törvénycikk elrendeli a kastély lerontását, de azzal a feltétellel, hogy a monostor és a templom sértetlen maradjon. (JAKAB II. 1888. 79.)

1569-ben Forgách Ferenc kapta, utána a kincstár. (Arch. Közl. VII. 1868. 102.)

1579 máj. 5. Torda. Báthory Kristóf a jezsuitáknak adományozza Kolozsmonostort: „Cui quidem collegio in loco residentiae ac in victum et sustentationem fratrum eius societatis abbatiam de Kolosmonostor . . . simul cum curia et oppido Kolosmonostor ac possessionibus Bács et Jegenye vocatis” és minden tartozékával együtt „ad idem collegium applicandam duximus.” (LUKÁCS L.: Monumenta antiquae Hungariae. I. Roma, 1969. 536.)

1579 júl. eleje. Vilna. Báthory István első tervezete a kvári jezsuita kollégiumról: „7. Monasterium istud cum sit positum in loco amoenissimo et cum amplissimis aedificiis, ut quod solebat esse in delitiis regis Joannis praedefuncti et in suburbio civitatis Colosvar.” (Fontes I. 1911. 77.)

1579 s. 1. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: „Porro loci ad commorandum nostris assignati mira est amoenitas. Castrum quoddam sive abbatiam illi incolunt

templo ornatam magnificentissimo, quod recenti novi tecti exaedificatione redditum est elegantius et ab iniuriis aeris liberius. Castri vero inferiores partes alluens fluviolus praeter iucunditatem, quam affert, illam etiam conciliat commoditatem, quod molen-dini in eo extitati unus est maximus et frequentissimus.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1960. 45.)

1580 jan. 7. P. Francesco Sunieri lengyelországi provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefectus részére: „17. Reliquas vitreas templi fenestras ineunte vere re-fici ex antiquis et novis, si opus fuerit, vitris. Aedificiis autem tam arcis nostrae, quam futuri Claudiopoli collegii diligenter superintendant, meque de omnium rerum progres-su certiore facit . . . 19. Curandum esset, ut ineunte vere templum nostrum dealba-retur, si non totum saltem chorus, ne deformitas illa infra fenestras amplius conspi-ciat.” (Fontes I. 1911. 87.)

1581 máj. 12. Vilna. Báthory István alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról; en-nek adományozta Kolozsmonostoron az egykori apátságot falvaival együtt, továbbá az apátság Kolozs-megyei javait. Oklevelében felsorolja az előbbi birtokosokat: 1556-ban a fiscus; később János Zsigmond Forgách Ferencnek adományozta, halála után három rész jószág Blandratanak jutott, aki eladta Kendy Sándornak és Bánffy Farkasnak, de ezt a király visszaváltotta. (JAKAB okl. II. 1888. 130–131.)

1581 szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generá-lisnak: „Praedio coniungitur ex parte occidentali hortus longissimus et latissimus, ad om-nia seminum genera aptissimus. Ex alia parte fluvii habetur pomarium vastissimum va-riis fructiferis arboribus consitum. Item alius hortus amplissimus pro brassicis, peponibus et lino. Quartus hortus coenobio, sive castro nostro ex parte orientali coniungitur, qui rosis in circuitu, arboribus aliquot fructiferis et vitibus consitus est . . . Habebat olim Colosmonstra formam coenobii sed postquam monachi fuerunt eiecti ab haereticis do-minis, qui incoluerunt, in formam castri fuit accomodata; destructis cellulis fratrum cir-cumdatum una ex parte muro, ex alia sepibus luto delinitis. Insignia fratris Georgii The-saurarii, cum nomine eiusdem cernuntur athuc supra portam in lapide incisa. Ex quo colligimus ab eo locum hunc fuisse exaedificatum.” (Fontes I. 1911. 175, 176.)

1588-ban elveszik a jezsuitáktól, 1594-ben visszakapják.

1594 augusztusában Báthory Zsigmond itt szállt meg a jezsuiták kolostorában. (JA-KAB II. 1888. 296, 593.) Erről Szamosközy így ír: „Az lugos alatt tanácskozott akkor Zsigmond Bocskaival, Bátori Boldizsár penig fenn volt az erkélyben az urak házában.” (IV. 1880. 39.)

1598. A villámcsapás megrongálta a templomot. (Erd. Tört. Adatok. I. Kvár, 1856. 177.)

1598 aug. 1. Gyféhérvár. Maria Christierna fejedelemasszony – miután a templom újjáépítését Kabos Sándorra bízta, akinek a kézműveseket (ácsok, kovácsok stb.) is egy-be kell gyűjtenie –, meghagyja a szászoknak, hogy ebben legyenek segítségére. (Arch. Közl. 1868. 103.) Hasonló leveleket többfelé is küldhetett. (uo. 104.)

1606-ban a jezsuitákat kitiltják az országból. (uo.)

1609. Báthory Gábor a várat (castellum) Kamuthy Farkasnak adományozta. 1633-ban Mikó Ferencé. (Arch. Közl. VII. 1868. 104.)

1649 máj. 3. I. Rákóczi György levele kelt: „Datum in Castro nostro Colos Monostor.” (JAKAB I. 1870. 398.)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése: „in oppido Monostor, ubi juxta templum eorum habitatio in loco eminenti et amoenissimo cum horto egregio ad ripam fluvii Szamos existabat, quae successis temporibus in Curiam Principum Transylvaniae deputata est.” (III. 1782. 439–440) – Bethlen Farkas idézi Báthory Boldizsár szavait aki, midőn 1594-ben menekülésre akarták bírni, így nyilatkozott: „adhaec se nuper Monostorini in eodem hypocausto cum Vajvoda noctem peregissem, et ab eo tempore in aula ejusdem dies noctesque transegissem. . .” (uo. 460.)

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A kolozsmonostori apátság és egykori maradványainak a leírása. Arch. Közl. VII. 1868. 91–109. GERECZE 1906. 427 (irodalommal).

Komlód (v. Kolozs vm. – Comlod), ref. templom.

Petrichevith Horváth család síremléke. 1598. (87–88. kép)

Az elhunytak a következők: *Petrichevith Horváth Kozma*, aki Báthory István királynak és utódainak szolgált, 1573-tól fogarasi várkapitány, 1582–1587-ben a fogarasi vár provizora és prefektusa (Veress: Doc. II. 1930. 217, 247; Doc. III. 1931. 95. Veress: 1944. II. 190, 222, 283.), 1588-ban tanácsúr (Trócsányi 1980. 32.); meghalt 1590 ápr. 28-án. Ugyanott nyugszik felesége *Petki Borbála* († 1595 febr. 7). A sírkövet Petrichevith Horváth Ferenc állíttatta szüleinek és *Judit* nevű kislányának († 1598 ápr. 9). Méretei: 131 x 86; a felső domborműves mező olasz koszorúban foglalt delfinnel 51 x 51.

Petrichevich Horváth Casimirnek (!) ajánlott vers: RMNY. I. 483. sz.

Irodalom: PETRICHEVICH HORVÁTH E.: A Petrichevich család általános története. I. rész. I. köt. Bp., 1934. 280. lap után képpel (Dr. Balogh Jolán felvétele). BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. 1972. 245. 1973. 247.

Kövesd (v. Nagy-Küküllő vm. – Cuesd), ref. templom.

Kapuszemöldökkő csucsi Tomori Miklós címerével. 1535. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 264–265 (irodalommal), 155–157 kép.

Szentségtartó fülke csucsi Tomori Miklós címerével. 1537. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 101–102, 264–265 (irodalommal), 158–160 kép.

Újabb irodalom: BALOGH 1953. 43.; Muzeul Cluj. 1967. 50., fig. 58. Istoria I. 1968. fig. 446. BALOGH 1970. 235. 1973. 238. FEUERNÉ 1977. 222. lap, 110 kép.

Tomori Miklós csucsi Tomori István alvajda unokája, Zápolyai János híve (BALOGH 1943. 200). 1527–1528-ban fogarasi várnagy (Szilágyi S.: Erdélyország története. I. Pest, 1866. 236, 240); 1530-ban János király oldalán részt vett Buda védelmében, 1535-ben budai várnagy (Századok. 1875. 600, 608.) Háza volt Tordán (l. a 261. lapon).

Középlak (v. Kolozs vm. – Cuzăplac), Borsoló János kúriája.

1584 aug. 13. Kvár szkve: „Borsoló János kéreté bíró uramat, hogy valami faragott kövei volnának itt, azt vitetné Középlakra. Vitte Kőrösij György 6 lovon. Fl. 2. den. 25.” (III/XVIII. 9a.)

Borsoló János 1566–1575-ben a kisebb kancellária irnoka, 1585–1599, 1607-ben ítélőmester. (TRÓCSÁNYI 1980. 357.)

Krasznahorvát (v. Szilágy vm. – Horvat), Borsoló kúria.

1593 jún. 26. Kvár szkve: „Bíró uram az egész tanács akarattyaából vittének faragott követ Borsolonak, Horvátiba, 6 eker (ökör) szekeren”, 12–12 ökörrrel, á fl. 4. den. 50. (V/XXIII. 156.)

Küküllővár (v. Kis-Küküllő vm. – Cetatea Balta), egykor ref. templom.

Patócsy Zsófia († 1583) síremléke (73–75. kép). Mérete: 182 x 88 a fedőlap, magassága 83; helyenként színezés nyomai láthatók. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSAE ET MAGNIFICAЕ · DOMINAE · SO
PHIAE · PATHOCI DE EPERIES FRANCIS
CI · FILIAE · SPECTABILIS · MAGNIFICI · QUONDAM · GEOR
GII BEBEK · DE PELSOCH · CONSORTI · STEPHANVS
BATHORI · DE SOMLIO · PERPETVVS · COMES · COMITATVS
CRAZNA · SOCRVI · PIENTISSIME PERPETVI
AMORIS · ATQUE · OBSERVANCIAE · MONVMENTVM
POSVIT · OBIT · ANNO · AETATIS · L · PRIMA ·
DIE · SEPTEMBRIS · ANNO · CHRISTI · M · D · LXXXIII

A ruhán későbbi bejegyzések, bekarcolások (feloldva a rövidítéseket és a ligatúrákat):
HIC FVIT STEPHANVS ILYEFALVI A D 1646 DIE MAR[TIS] – HIC FVIT SIGIS-
MVNDVS KIRALY BODOKI 1640 MAY 12 – HIC FVIT ANDREAS S. Az egyik ol-
dallapon újabb bekarcolás: HADNAGY MÁRTON | ANNO DOMINI 1667 | DIE 12
DECEMBRIS.

A síremlék 1910-ben került az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, Lt. sz. II. 7534. 1970-ben a bukaresti Muzeul de Istorie al R. S. R. vette át (Lt. sz. 2866).

A küküllővári ref. templomban található egy kis párkánykő-töredék, melynek tagolá-
sa megegyezik a Patócsy sírkőlap keretelésével. Nyilván valamilyen más síremlék vagy
epitaphium maradványa. Mérete: 26 x 26 x 12.

Patócsy Zsófiának ajánlott könyv: Melius Juhász Péter debreceni lelkész részleges Bib-
liai fordítása (Sámuel két könyve, Királyok két könyve), Debrecen, 1565 (RMNY. I.
205. sz.). Támogatta másokkal együtt Melius Juhász Péternek a Jelenések könyvéről
szóló magyarázatát, Várad, 1568 (RMNY. I. 259. sz.). Károlyi Péter váradi ref. lelkész
a halálról, a feltámadásról, az örök életről szóló munkájának az ajánlólevelében írja
(Debrecen, 1575. RMNY. I. 558. sz.), hogy Patócsy Zsófia és Bocskay Erzsébet (Báthory
Kristóf felesége) megkérték őt a Biblia lefordítására. (HARSÁNYI J.: A magyar Biblia.
Bp., 1927. 48.) – Az elhunyt férjének pelsőczy Bebek Györgynek viszontagságos pálya-
futásáról Giovanandrea Gromo tudósít (Apulum. II. 1946. 200.). – A síremléket ifj. Som-
lyói Báthory István (a lengyel király unokaöccse) csináltatta a felirat szerint anyósának,
Patócsy Zsófiának.

A síremléket e sorok írója Berkenyesy Máté céhmesternek tulajdonította azon az alapon, hogy az 1582-es Wolphard kandalló, a Patócsy síremlék (1583 után) és Berkenyessy Istvánkának mesterjeggyel jelölt sírköve (1595) között mind a virágmotívumokban, mind ezek stilizálásában rokonvonások mutatkoznak; e három emléken kívül pedig semmiféle más hasonló faragvány ebből az időből nem ismeretes. Ezt a feltevést Bunta Magdolna cáfolni igyekezett, hangsúlyozván az 1595-ös sírkő gyengéit, és a Patócsy síremléket Szilágyi János kolozsvári kőfaragónak tulajdonította. Fejtegetésére megjegyezzük, hogy faragásbeli gyengéket, elrajzolásokat, elnagyolásokat bőségesen találhatni a Patócsy síremléken is (címerkép, fekvő alak stb.), Szilágyi János pedig akkor dolgozott az ifj. Báthory Istvánnak Szilágysomlyón, amikor már a későrenaissance stílusnak a síremlékekkel ellentétes változata uralkodott, amint ez éppen a szilágysomlyói várkapun megmutatkozott (1592).

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Küküllővári sírletek és régiségek. Erdélyi Múzeum. 1897. 286–290, 293, 295. Arch. Ért. 1899. 90. GERICZE 1906. 422. (tévesen Rákóczi Zsófia síremlékének nevezi). ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 183. (provinciális jellegű). BALOGH 1934. 148. képpel. 1935. 21 (az 1582-es kvári kandallóval veti össze). 1940. 560, 556. kép. BIRÓ 1941. 95. Szépművészet. III. 1942. 102–103 között képpel. BIRÓ 1943. 85. BALOGH 1956. 313., 239–240. kép. 1961. 353., 283–284. kép. SEBESTYÉN 1963. 73., fig. 41. BALOGH 1964. 153., 283–284. kép. SZMODISNÉ ESZLÁRY É.: A magyar reneszánsz szobrászatról. Művészet. VI/5. 1965. 26. képpel. Muzeul Cluj 1967. 46. BALOGH 1970. 244., 385. kép. 1973. 247., 385. kép. BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. Ars Hungarica. 1974. 277. (Berkenyesy Máté műve). BIALOSTOCKI, J.: The Art of the Renaissance in Eastern Europe. London, 1976. p. 50. fig. 155. BUNTA M.: A küküllővári lelet. Ars Hungarica. 1977. 237. képekkel (nem Berkenyesy Máté műve, talán Szilágyi Jánosé).

Létavár (v. Kolozs vm. – Litenu de Sus)

A vár története: 1324 előtt épült, királyi vár volt 1441-ig; eredetileg Torda vármegyéhez tartozott. (FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 161. l. 171. sz.) A XVI. században a Balassák birtokolják, majd nótáztatásuk után Géczy másként Ghyczy János gubernátor, azóta a neve Géczivár. (KŐVÁRI 1852. 171–172; 1866. 174–175.) A vár alaprajzát és távlati képét közölte JAKAB Elek. (Arch. Ért. XI/II. 66; GERICZE 1906. 438.)

1562 nov. 19. Gyfehérvár. János Zsigmond Léta várához tartozó két falut, miután a hűtlenségbe esett Balassa Menyhérttől elkoboztatta, Kolozsvár városának adományozza: „totales et integras possessiones Azzonfalva et Alsofwle vocatas alias Melchioris Balassa ad dirutum castrum Leta pertinentes in comitatu Thordensi existentes habitas.” (JAKAB Okl. II. 1888. 76.)

1978 nyarán a kolozsvári Muzeul de Istorie ásatása nyomán renaissance töredékek kerültek elő (ifj. dr. Entz Géza közlése).

Magyargyerőmonostor (v. Kolozs vm. – Manaștireni), ref. templom.

Sekrestyeajtó egyszerű renaissance tagolással. XVI. század első negyede. Felirata (részben átmeneti típusú betűkkel):

INRI
AMBROSIUS NOWAK VITRICVS ECCLESIE

Papi ülőfülke a déli falon. 1536. Felirata:

HOC OPVDE TASAD 1 · 5 · 36

Párkánytöredék a papi ülőfülkével azonos díszítéssel. 1530-as évek. Mészkö.
25 x 57 x 14.

Irodalom: BALOGH 1943. 266 (az ajtó és a fülke adatai, az ajtó felirata téves közlés nyomán). BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica*. 1974. 52. l. 34. kép (a párkánytöredék közlése).

Marosillye (v. Hunyad vm, – Ilia), várkastély

1553 jan. 20. A kvári országgyűlésen a három nemzetre 500–500 frt. adót vetnek ki „pro munitione paranda fortalicionum finitiorum videlicet Ilye et Bronyicska infra Devam existentium.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 437–438.)

1555 ápr. 24. A marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikke „castellum Illye” megerősítéséről: Hunyad vármegye és Ladislaus Dyenewsy, valamint a vajdák sürgető kérésére Hunyad megye jövedelméből: „Proinde decretum est, ut dominus Administrator proventuum Regie Maiestatis ex contributione presenti Comitatus Hwnyadiensis ad fortificationem eiusdem Castelli tantas expensas quante sufficere videntur, administret, propriumque hominem illuc mittat, qui circa fortificationem eiusdem ac alias etiam necessitates prospiciat, et laboratoribus solutionem faciat.” Ha pedig ez nem lenne elég, akkor másképpen gondoskodjék. (uo. 542.)

1560 márc. 10–15. János Zsigmond megerősíti az enyedi országgyűlés t.cikkét, mely szerint a fejedelem „ad municionem et conseruacionem fortalicionum confinitorum specialem curam suscipere et in hoc regno Transylvaniae domum egregij Ladislai Dyenessj Illye vocatam necessarijs munitionibus et militibus presidialijs munire prouidereque dignetur . . .”, nehogy idegen kézbe kerüljön. (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 175.)

1574 jún. 18. Báthory István fejedelem megerősíti a marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikkét: „7. Nagyságodnak hálát adunk, hogy az mi sok könyörgésünkre el nem feledkezett az végekről, kiváltképpen Illyéről. . . megértvén az mostani possessoroknak abban valo igazságokat, ha mi volna, elégítse meg, ha pedig semmi nincs, annyival inkább vegye kezéhez, építse meg és tartsa oly gondviseléssel, hogy országnak abból gondja ne következék.” (uo. 552.)

1574 dec. 18. Báthory István megerősíti a segesvári országgyűlés törvénycikkét: „miért hogy azon mi atyánkfiain mindaz országot és mind nagyságotat könyörgések ál-

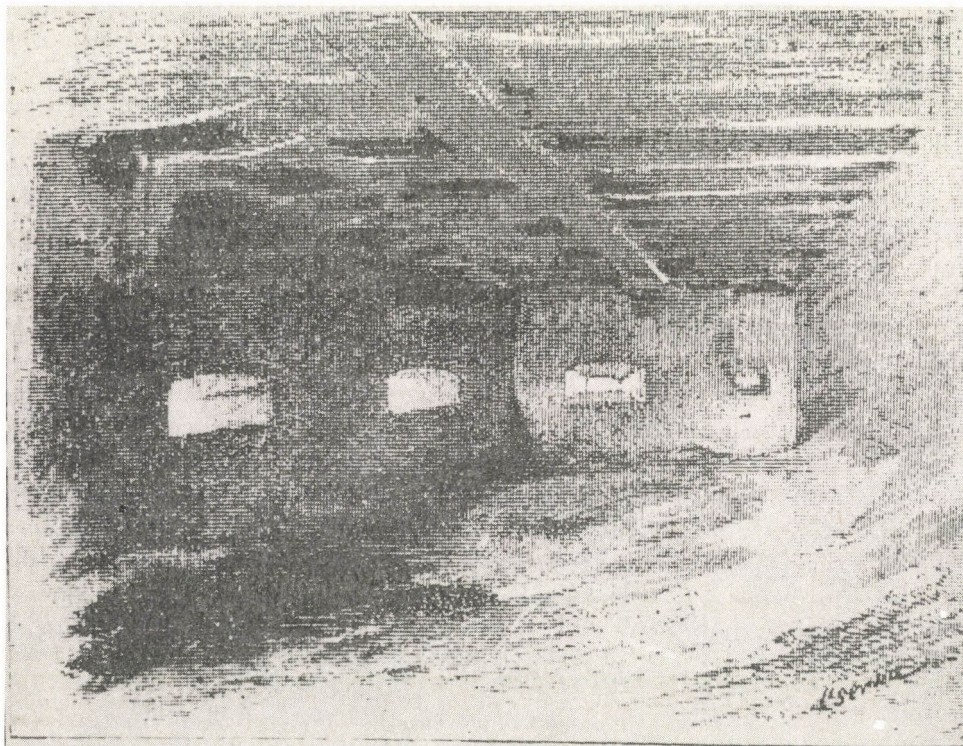
Marosillye, várkastély, ajtó 1582-ből.
Cserna Károly rajza 1890.

tal megtalálták. . . így intéztük, nagyságod kegyelmessége velek lévén, hogy az megmondott possessorok házokba örökségekben megmaradjanak, de úgy, hogy felelések szerint gondot viseljenek, hogy gondviseletlenségek miatt se ő magok, se pedig országunk kárt ne valljunk, sub poena alias in talibus obseruari solita.” (uo. 556.)

1576 febr. 1. Medgyes. Báthory István Illye várát (Castellum Illye) familiárisának iktári Bethlen Farkasnak adományozza. – A gyulafehérvári káptalan átírata 1697 nov. 7-én II. Apafi Mihály részére. (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 136. B.)

1582. iktári Bethlen Farkas építkezése az egyik ajtó-párkány felirata szerint.

1584. (vagy 1583). Antonio Possevino feljegyzése: „Però come et nell’istesse foci in uno spacio amenissimo, et in forma di un teatro, è un castello che si chiama Illye, de Volfango Bethlen nobile, il quale al meglio che può lo va fortificando, così specialmente per natura del sito è un monte, nominato Arany (cioè dorato), altissimo a piantarvi senza molta spesa una fortezza, la quale sarebbe un propugnaculo importantissimo di tutta la Transilvania, et quasi inespugnabile.” Possevino erről tárgyalt Kovacsóczy kancellárral és Báthory István királlyal. Öt év alatt felépülhetne. A király évi 10 000 dukátot ajánlott fel, a pápának ugyanannyit kellene adnia. Ide katolikus őrséget helyeznének és a vidéket is katolikus hitre térítenék, hálából a védelemért. (Fontes III. 1913. 182; Bascapè op. cit. 1931. 153. – BASCAPÈ ugyanezt a jelentést 1583-as évszámmal közli.)

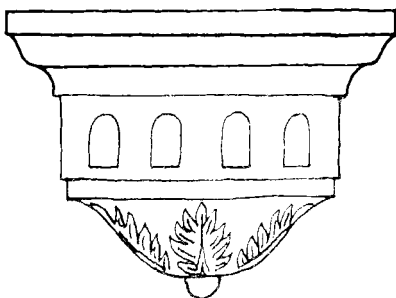
Marosillye, lőrésék a várkastély padlásán.
Cserna Károly rajza 1890.

1614 ápr. 6. Drasso. Bethlen Gábor „nova donatio” címén „Castellum Illye cum integro oppido ejusdem nomine” minden tartozékaival együtt (azaz 48 faluval) iktári Bethlen Istvánnak adományozza. (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 135. A.)

1624. Böjti Veres Gáspár iktári Bethlen Farkasról: „qui LX aetatis excedens annum in bona senectute e viventium numero abiit anno 1590 et in sacello Illyeiano a se constructo honorificentissime conditus est.” (BÖJTI VERES Gáspár: De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen libri tres. — ENGEL, J. C.: Monumenta Ungrica. Vienna, 1809. 244.)

1627. Iktári Bethlen István emléktáblát állíttat Illyén Bethlen Gábor születéséről. (KONCZ i. m. 1899. 125.)

1629 júl. 14. Gyfehérvár. Bethlen István gubernator levele Wendrich Pál kolozsvári bíróhoz: „Urunk Ő felsége az mely házban születtetett volt Illyén, mely hazba ennek előtte valami címerkövet faragtattam volt, azon házra kívántatván ablak és ajtókövek, Kegyelmedet intem szeretettel, sőt autoritate functionis parancsolom is, Kegyelmed parancsolja az includált jegyzésem szerint az köműveseknek, hogy mentől hamarébb készítsék el; fizetések fogyatkozás nélkül megleszen az jámboroknak.” (uo. 125–126. — SZABÓ K. közlése. Tört. Tár. 1882. 585–586.)

Marosillye, gyámkő a várkastély emeleti nagy termében.

A további adatokat a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm.

Az egykori várból egy épületszárny (38–39. kép) maradt fenn, melynek falai az övpárkánytól lefelé ferde vonalban, azaz scarpa-szerűen épültek (42. kép), lőrések is vannak a padlásán; tehát ez az épület is beletartozott az egykori erődítési rendszerbe. Mai állapotában hossznegyszögű alaprajzra épült egyemeletes kúria. Kapuja csúcsíves (37. kép), de nem gotikus keretű (belvilága 235 x 156). Emeleti 3 ablaka hármás ívelésű ikerablak (36, 40. kép). Koncz tanulmányában közölt kép tanúsága szerint az ablakok felett háromszögű lezárás volt. Emeleti beosztása: három boltszakaszos nagy terem három ablakkal, kettő délfelé, egy nyugatra; ezzel a teremmel párhuzamosan két kisebb boltozott szoba; a keleti rövid oldalon egy téglány alakú és egy négyzet alakú helyiség. A nagy terem boltozattartó gyámkövei cannelurás díszűek (32 x 32 x 16), a kolozsvári Wolphard–Kakas ház gyámköveihez hasonlóak. A gyámkövek a padlótól 162 cm-nyire kezdődnek, tehát a boltzat igen mélyen lehúzódik (41. kép). Kelet felé a szomszédos szobában ajtó (224 x 138), egyszerűen tagolt kőkerettel. Felirata (feloldva a vezetéknevében található TH ligatúrát):

BETHLEN FARKAS CINALTATTA EZT 1582.

Az keleti oldal emeletén – a kiugró épület-rész szegeletében – befalazott oszlop. Nyilvánvalóan ebben az irányban az épület tovább folytatódott.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 163. KONCZ J.: Maros-Illye vára és uradalma. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve. X. 1899. 122–147, képekkel (közli az 1640-es leltárt). TÉGLÁS G.: Hunyadmegyei Kalauz. Kvár, 1902. 11–18. GERECZE 1906. 401. GINDELY A.–ACSÁDY I.: Bethlen Gábor és udvara. Bp., 1890. 3. képekkel (Cserna Károly rajzai). BALOGH 1935. 25. 1940. 543, 546. BIRÓ 1943. 38. BALOGH 1953. 42. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara. Deva, 1957. 144. BALOGH 1961. 335, 343. 1964. 335, 343. 1970. 234. 239. B. NAGY 1970. 259. BALOGH 1973. 236, 242. B. NAGY 1973. 38–42. képekkel.

Marosújvár (v. Alsó-Fehér vm. – Ocna Mureș), várkastély.

1581. Báthory Kristóf végrendelete: „Hagyom az én szerelmes fiamat Báthori Zsigmondot Gálfi János’ gondviselése alá. . . Gálfi Jánosnak hagyván Marosújvárat az ő jó és

hű szolgálattyaért.” (Gálfi János önéletrajza Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 82.) – Vö.: LUKÁCS III. 1967. p. 231. Nr. 112.

1588 júl. 23. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wjwarra Gyulafi (így! tévesen Gálfi helyett!) mivére, 3 lóval, attam fl. 1. den. 50.” (IV/VI. 106.)

1588 aug. 30. Kvár szkve: „Eodem die. Az kik az követ vitték Wywarra Galfij urunk szükségére.” Összesen 14 szekér faragott követ vittek, egy-egy szekérbe 10 illetve 12 ökrös volt befogva. A kövek száma 47 darab, ezek közül 18 öreg kő gyanánt szerepelt. (IV/VI. 108.)

1588 okt. 22. Kvár szkve: „Az mikor Galfj uramnak az köveket Wywarra vitték az itt való szekerek, az két poroszlónak attam inniok valóra den. 4.” (IV/I. 41.)

1589 máj. 7. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond kocsárdi Gálffy Jánosnak (magister curiae, consiliarius) adományozza Vijwar városát (oppidum), „in quo ipse amplissima aedificia, ad castrum instar, ingenti sumptu suo maximisque roboribus extruere cepit.” (Orsz. Ltár. F 1. Gyfehérvári Káptalan Orsz. Ltára. Erd. fejedelmi Kancellária. Liber Regius Sigismundi Báthory. II. p. 505–507. „Donatio Magnifici domini Ioannis Galfy super oppido Vijwar.”)

1589 júl. 2. Kvár szkve: „Zigethi János vitte az kömieseket Uyvarra fl. 1.” (IV/X. 69.) – Június 4-én feljegyzik: „Az kömieseknek, kiket Gálfi uramhoz kültünk Vyvárra, attam kölcsébe den. 20.” (IX/X. 24.)

1590 ápr. 29. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wyvarra, 4 lovon, fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XXI. 87.)

1590 júl. 5. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyaából vitték az kömyesseket Wy várra Keomyes Pétert szolgástól és Keomyes Jánost szolgástól, 3 lóval. Varga Istvánnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 9.)

1590 júl. 24. Kvár szkve: „Vittenek követ Wy Warra. . .” Összesen 13 szekér követ küldtek, éspedig 8 darab 12 ökrös szekérrel, 4 darab 10 ökrös szekérrel, 1 darab 8 ökrös szekérrel. Az ökrök száma szerint változott a szekerezés költsége: fl. 2.; fl. 2. den. 50; fl. 3. (IV/XV. 9–10.)

1590 szept. 17. Kvár szkve: „Esmeg ugyanazon napon vitték el az Keomyes Pétert hatod magával Wy warra, 4 lóra Rab Jacabnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11.)

1590 okt. 28. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyaából vittenek követ Wy Warra, Galfy számára 3 szekeren.” Három darab 6 lovas szekeret küldtek, egy-egy szekér költsége fl. 3. (IV/XV. 16.)

1591 júl. 21. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Marton vitt kömieseket Gálfi uram számára 3 lóval Tordáig. den. 75.” (V/I. 78.)

1591 aug. 18. Kvár szkve: „Pál Jakab vitt kömieseket Ujvárrban, 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12 1/2.” (V/X. 51.)

1592 dec. 30. Gálfi János feleségével, Perneszi Erzsébettel és leányával marosújvári kastélyában tartózkodott, amikor Báthori Zsigmond katonái ellene jöttek. Gálfi elmene-kült, de elfogták és Huszt várába vitték, ahol Báthori Zsigmond kivégeztette. (Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 77.; Bethlen Farkas III. 1782. 27–34.)

1592 dec. 31. Kvár. Alfonso Carrillo levele Leleszi Jánosnak: „Sed dominus Galfius tanquam magis nasutus decretum olfaciens, nocte una, antequam milites pervenirent,

fuga sibi consuluit, arce Ujvar cum aliis bonis suis in praedam relictis.” (Veress: Carrillo I. 1906. 39.)

1593. Báthory Zsigmond Marosújvárt Bodoninak adományozta, akinek része volt Gálfi meggyilkoltatásában. (Kövári 1866. 227.)

1593 jún. 26. Kvár szkve: „Eodem die Benesi (!) Mihály viszi 4 lovon Tordáig Kwmi-es Ambrust nyoltcad magával Uyvarra megyen.” (V/XXI. 106.)

1593 szept. 7. Kvár szkve: „Kwmies Ambrust viszi Mondra Jakap Tordáig 2 lóval. Uyvarra megyen den. 50.” (V/XXI. 112.)

1658. Köröspataki B. János verses krónikájában (Erdélynek és Magyarországnak szörnyű romlásáról való rövid historia) 40-ik szakasz:

„Földig le rontatál teis Maros uy var,
Hitetlensegevel tsala meg az tatár . . .”

(Varga I.: A két Rákóczi György korának költészete. Bp., 1977. 104.)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése Gálfi János marosújvári kastélyáról: „quod ille a fundamento ad Marussi ripam in amoenissimo loco cum egregiis palatiis construxerat: et haec erat una odii in eum causa, quod ei id multi malevoli inviderent. . .” (III. 1782. 24.)

1742-ben gr. Mikes István a kastélyt átépíttette. Ebben az állapotában mutatja a kastélyt Joseph Neuhauser festménye (Kvár, Művészeti Múzeum).

Neuhauser Ferenc festményének tanúsága szerint eredetileg a kastély négyszegletes tömbjéhez a homlokzat bal sarkán négyszegletes bástya csatlakozott. Neuhauser eredeti festménye Kolozsvárt, a Művészeti Múzeumban van. Másolata a Történelmi Képcsarnokban, Budapesten (46. kép).

1856-ban gr. Mikó Imre építtette újjá, miután 1848-ban ismét rommá lett. Minderről a kastély homlokzatán levő felirat tudósít:

E lakot

régi vár romjaiból építtette

Zabolai gr. Mikes István 1742.

Ismét rommá lett 1848,

Ujra építtette hidvégi gr. Mikó Imre 1856.

A kastélyt külön vár-övezet vette körül sarokbástyákkal. Maradványai a XIX. század első felében még láthatóak voltak, utóbb a kastély-park telepítésekor jobbára eltűntek. Csupán az északkeleti „ötszögletes, kúpfedeles bástya hagyatott meg.” (Orbán V. 1871. 106). Távlati képe látható Orbán Balázs könyvében közölt fametszeten.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 212. 1866. 226–227. ORBÁN V. 1871. 107–109. GE-RECZE 1906. 104, 1141. BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83. 1943. 42. lap és 89. kép (Neuhauser festménye). BALOGH 1961. 343, 1964. 343. 1970. 239. CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150 (említi az ötszög alakú pavillont és közli a feliratot). BALOGH 1973. 242. B. NAGY M.: Stílusok, művek, mesterek. Bukarest, 1977. 83–86. (a kastély átépítése a XIX. században).

Gálfi (Gálffy) 1577-ben kapott címeres nemeslevelet Báthory Istvántól (SÁNDOR I.: Czimerlevelek, I. 1910. 7. sz.), illetve ebben régi címerének kibővítését. Ekkor már Báthory Kristóf tanácsosa volt. 1578–1583 tanácsúr, 1581-ben Báthory Zsigmond nevelője, udvarmestere. 1583-tól főudvarmester. (Trócsányi 1980. 27.) Possevino feljegyzése szerint (1584) méltányolta a jezsuiták nevelését–tanítását (Fontes III. 1913. 178.). Sőt segítette a jezsuitákat, 1581-ben gyulafehérvári templomukat befedette. (Adattár. AH. 1980/1 61–62.). István nevű fiát Padovában taníttatta Leonhardus Uncius száz költővel együtt 1575–1578 között. (VERESS E.: Matricula et acta Hung. I. Bp., 1915. 85, 89, 215–216.) Valkai András neki ajánlotta (1580) verses históriáját (RMNY I. 1971. 467. sz.), Laskai Csókás Péter verset írt (1581) hozzá. (uo. 483. sz.)

A kocsárdi templomnak 1586-ban harangot öntetett. Neve a harangon „Johannes Gálfi de Kocsárd”. Marosújváron templomot építtetett az unitáriusoknak. (ORBÁN V. Pest, 1871. 74, 109.)

Mezőtelegd (v. Bihar vm. – Tileagd), ref. templom.

A templom építési emléktáblája. 1507. Adatai: BALOGH 1943. 270. (irodalommal.)

Tabernakulum. 1507. Négyszegletes fülke kora-renaissance kereteléssel (keskeny lemeztag, levéldíszes sýma, astragalossor). Mészkö. Méretei: kb. 60 x 70 x 15 a faragott fülke-keret; 65 x 30 a fülke mélyedés, amely lefelé túlnyúlik a faragott kereten. Mivel közvetlenül az építési emléktábla (1507) alatt van elhelyezve, feltehetőleg Thelegdi István csináltatta hasonlóképpen 1507-ben. Ez a szép korarenaissance faragvány a templom legutóbbi renoválásakor került elő 1978-ban.

Thelegdi István családi sírboltjának fedőlapja. 1507–1514. Adatai: BALOGH 1943. 271 (irodalommal), 70. kép.

Tumba-fedőlap keretének töredéke (69. kép) levélsoros–gyöngysoros–levélsoros díszszel. XVI. század utolsó negyede. Mérete: 18 x 65 x 34. Stílusa, faragása igen közel áll Patócsy Zsófia († 1583) tumbájához. A XVI. század második felében az 1561-i egyezség értelmében a telegdi kúriának tulajdonosai Thelegdi Mihály és Miklós (BUNYITAY V.: Adatok a XVI. század történetéhez. Tört. Tár. 1887. 356–374, 476–494). Thelegdi Miklós, – aki a reformációt pártfogolta és Theodor Bezával is kapcsolatban állott – 1583-ban halt meg, síremlékét felesége Lónyai Klára állíttatta. (SASS K.: Tileagd-Mezőtelegd története. Oradea, 1935. 29–30, 85.) Kérdés, hogy Thelegdi Miklós sírköve a telegdi templomban levő vörösmárvány vitézi sírkövel azonos-e, – amely kétségtelenül a Felvidékről importáltatott, – avagy a fent ismertetett tumbalap-maradvánnyal. Feltehetőleg a síremlékhez írta 1584-ben Kassai Zsigmond versét: „epitaphium Nicolai Telegdi” (Versek a Telegdi család tagjaihoz: RMNY I. 544. sz.).

Perecsen (v. Szilágy vm. – Pereceiu), ref. templom.

Tumba-fedőlap töredéke (72. kép) párnán nyugvó pánccélos vitéz alakjával. XVI. század 2. fele. Erősen rongált és vastagon bemeszelt, a fej zúzott, a karok és az alsó lábszárak hiányzanak, de balján a kard vonala homályosan látható. A tumbalap szélén renaissance levélsor.

Perecsenben a Báthory család több tagja volt birtokos. Az oklevelek említik Báthory Imrét 1557-ben (SZABÓ T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 210. és VERESS 1944. I. 5.); Báthory Eleket 1574-ben (Levéltári Közl. 1938. 213), özvegyét Jakchi Annát 1590-ben (uo. 222); Báthory Jánost 1578-ban (uo. 212); Báthory Ferencet 1590-ben, 1591-ben, 1593-ban (uo. 221, 222, 224). A sírkő valószínűleg Báthory Elek számára készült, feltehetőleg felesége Jakchy Anna megbízásából. A sírkő stílusa erre a késői időre vall.

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1940. 560. 1973. 247.

Radnót (v. Maros-Torda vm. – Iernuț), várkastély.

1553 előtt Bánfi Magdolna (özv. Keserű Mihályné), Bogáthy János anyja építkezik, a kastélyt megerősítteti. 1553-ban egyezkedik a fiával, de ennek 1554-ben a Bogáthyak ellene mondanak, közöttük Bogáthy Klára, Kendi Antalné Kendi Ferenc anyja. A kerelőszentpáli csata, illetve Bogáthy Gáspár kivégzése (1575) után a vár a fiskusra száll. (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 42–43.)

A Bogáthyak idejéből Radnóton hiteles építészeti maradvány ezidő szerint nem ismeretes. A tévesen koracinquecento stílusúnak minősített, egyszerűen keretelt, fogsoros párkányú ajtó (H. TAKÁCS M.: Magyarországi udvarházak és kastélyok. Bp., 1970. 229–230), tipikusan későrenaissance faragvány, amilyenek a XVI. század utolsó évtizedeitől kezdve és azon túl gyakoriak. Az ajtópárkány antiqua betűs latin feliratára utólagosan, merőben szokatlanul és igen furcsán bekarcolt évszám sem 1514, hanem 1574. (Rajzban közölve: LUKINICH Imre: A bethleni gróf Bethlen család. Bp., 1927. 427.) De még ez az évszám sem vehető terminus ante quem-nek. A faragvány kései stílusát tekintve, – mely az 1593-as templomkapun is túlmutat, – az 1574-es évszám inkább retrospektív jellegű bekarcolásnak látszik.

1582 okt. 13. Kvár szkve: „Sárdi János viszi Keömijes Tamást, Teolchires Jánost Kendi Ferenc számára 3 lovon Tordáig. den. 75.” (1582/V. 49.) Utjuk végcéljáról nincs feljegyzés, talán Radnót.

1583. Antonio Possevino a kerelőszentpáli csatáról (1575), amikor Békés Gáspár „stette tutto quel giorno in ordinanza presso Radnot castello di Francesco Kendi. . .” júl. 7–8 körül, mielőtt Báthory Istvánnal megütközött. (BASCAPÈ 1931. 119.)

Possevino feljegyzéséből következik, hogy Radnót, ha nem is 1575-ben, de már 1583 előtt Kendi Ferenc birtokában volt, melyre később 1587-ben nova donatio-t kapott. (ORBÁN V. 1871. 43.)

1590. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja havasföldi küldetéséről. Ebben megemlékezik arról, hogy mikor Báthory Zsigmond portai követe, Kendi Ferenc Havasalföldön járt (1584 októbere és 1585 februárja között), akkor őt nagy tisztességgel fogadták. „Et in vero era un signore di tali qualità e tanta humanità e cortesia, ch'io particolarmente non mi poteva satiare di carezarlo . . . E fecci tanta e si stretta amicitia seco, havendo esso versa vice in me posta grandissima affetione . . .” (191–192) – Mikor pedig 1585-ben a havasalföldi vajdával együtt menekülnie kellett, Kendi Ferenc meghívta őt és a vajda kíséretét radnóti kastélyába, ahol nyolc hónapig tartózkodtak, végül megaján-

dékozottan távoztak, amikor is Kendi Ferenc 500 lovassal kísérte őket hat mérföldre (221). -- „Questo Signore era del sangue de Principi di Transilvania richissimo di stadi, di gioye e di denari, liberale, magnifico, et infatti de più e compiti homini ch'io hebbi mai al mondo praticato. Raccolti con tanta humanità da questo amorevole signore. . .” Kendi nyilatkozataiból kiderült, hogy nem ért egyet a kormány intézkedéseivel „allegando che si sarebbe benissimo potuto sodisfar il Gran Turco et aggi: are il Principe (havasalföldi vajda) senza sospetto.” (PASCU, Ş.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 191–192, 221, 222.)

Radnóti Kendi Ferenc – (neve így olvasható a radnóti harangfeliraton) – Kendi Antal és Bogáthy Klára fia, lónai Kendi Sándor unokatestvére. (Lázár M.: Erdély főispánjai, Bp., 1889, 71–72.) Apját 1558-ban kivégezték, síremlékének töredékei a gyulafehérvári székesegyházban (AH. 1980/1. 91.); anyja meghalt 1554-ben, sírköve a kolozsvári múzeumban, ahová a radnóti templomból került. Felesége Bebek Judit, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya, aki által sógorságban volt ifj. Báthory Istvánnal, Bebek Zsuzsánna férjével. Kendi Ferenc tisztségei: 1575–1594 tanácsúr, Küküllő vármegye főispánja, több ízben portai követ, 1594-ben kivégezték. (LÁZÁR i. m. 71–72; TRÓCSÁNYI 1980. 29.)

Kendi Ferenc egyéniségét, kultúráját Franco Sivori igen kedvezően jellemzi. Kendinek ajánlott könyvek: RMNY. I. 483, 645, 805. sz. Az utóbbi bibliai verses históriát szerzője, Illyefalvi István 1590-ben „Radnóton laktában” írta.

Kendi feltehetőleg építkezett a radnóti váron, 1585-ben a várkastély mindenesetre olyan állapotban volt, hogy régi ismerősét, Sivorit, a genovai nemest a havasalföldi vajda kíséretével hosszabb időre teljes pompával vendégül fogadhatta. Kétségtelenül Kendi építette a radnóti ref. templom gyönyörű déli portikusát a hangulatos ülő fülkékkel és a nemes egyszerűséggel, finoman tagolt kapuval, melyet a Kendi címer ékesít az 1583-as évszámmal. (BALOGH, J.: *Influssi veneziani nell'arte della Transilvania. – Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi. Venezia, 1971. 189–190.*) Ez egyben Kendi kastélyáról, építkezésének stílusáról is némi fogalmat adhat. Kendi harangot is ajándékozott a templomnak „in honorem Jesu Christi” éspedig 1594-ben, közvetlenül a kivégzése előtt. A harangot 1701-ben újra öntötték, de felirata fennmaradt.

Szamosfalva (v. Kolozs vm. – Someșeni), rk. templom.

Építési emléktábla Mikola László erdélyi alvajda nevével. 1530-as évek. A felirat közölve: BALOGH 1943. 282.

A szentély zárókövén Mikola címer renaissance pajzsban. Közölve: BALOGH 1943. 195, 282–283. l. 144. kép. – A zárókő címere azonos Mikola László pecsétjén látható címerrel, közölve: VERESS E.: Izabella királyné. Bp., 1901. 269.

Mikola László alvajda sírköve. 1557. (80. kép). Méretei: 195 x 87. Szélesen keretelt mezőben fent és lent feliratos tábla, középen mélyített négyszögben az erősen domborúan faragott címer, benne L. M. betűk. Feliratok a kereten és a két táblán.

A keret felirata: FRANCISC · MAIOR NATV FILIVS PATRI CHARISSIMO POSVIT
ANNO DOMINI 1557

A felső tábla felirata (feloldva a ligatúrákat):

NON MVLTVS VIDEAS VIR
TVTVM NOMINE CLAROS
QVI PATRIAM STEMMA NO
BILITATIS HABENT
NEC FACILE EST GENERIS
CONECTERE FACTA DECORI

Az alsó tábla felirata:

CVM RAPIVNT MVLTVS PES
SIMA FACTA DVCES
AT LADISLAVS MIKOLA
CVM IVRA MINISTRAT
IVSTITIA POPVLOS DIRIGIT
IPSE SVOS
OFICIVM PRESTATQVE
VICEM WAIIVODE PIA
CVRA GRAVATVS
CONSILIO PATRIAM SVBLE
VAT IPSE SVAM

Mikola László az 1530-as években, mikor a szamosfalvi templom gótikus templomát építtette, az emléktábla felirata szerint alvajda volt és a székeleyek vicecomes-e (BALOGH 1943. 194–195). 1542-ben Martinuzzi alhelytartója, 1542–1557 tanácsúr, 1544 királyi alhelytartó, 1548 alhelytartó és az országos főbíró helyettese (TRÓCSÁNYI 1980. 31). A sírfelirata hasonlóképpen az alvajdai tisztséget és bírói tevékenységét emeli ki.

Ifjabb Mikola László (Ferenc fia, László alvajda unokája) sírköve. 1559. (80. kép)
Méretei: 142 x 53. A sírkő közepén a Mikola címer és felette az évszám: 1559. Kőrirata:

FRANCISCVS MIKOLA LADISLAO PATRIS NEPOTI FILIO CARISSIMO POSVIT

A két sírkő stílusa azonos, mindkettőt Mikola Ferenc, László alvajda fia állíttatta.

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868.
GERECZE 1906. 440. KELEMEN 1943. 6. KABAY 1973. 1689.

Mikola László feleségének, győrőmonostori Kemény Annának a sírköve. XVI. század közepe. (78–79. kép) Az egykori sírkő két töredéke a kolozsvári Múzeumba került. Lt. sz. IV. 748; IV. 750. Az első töredék mérete 74 x 40 x 11, a második töredék mérete 65 x 45 x 20. A sírkő közepén olasz koszorúban I H S betűk. Az első töredék felirata a kereten (feloldva a ligatúrákat): „. . . ET GENEROSA DOMINA ANNA KEMEN DE. . . .” A sírkőlap mezejében:

ORVM VICE CO
OBYT DIE · S
I · POST CONV

A második töredék felirata: [GERŐ MON] OSTORA CONSORS EGREGY LADISLAI
MIKOLA DE ZA[MOSFALVA]

Lelőhelye: Szamosfalva, rk. templom, az egyik töredék a szószék lépcsőjéül szolgált, a másik darab a diadalív alatti lépcső alja volt; 1898-ban Kolozsvárt a plébánia udvarán feküdtek. A leltár szerint Hirschler József kvári plébános letéte.

Irodalom: ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868. 148.
Erd. Múz. 1898. 347. GERECE 1906. 436.

Legifjabb Mikola László sírköve. 1601. (81. kép) Kolozsvár, Múzeum. Mérete:
138 x 55 x 21. Körirata: VRN . . . S · INDOLIS PVERO LADIS . . | . . . ENS | IN DOMI-
NO | XV · FEB · MDCI: Felső mezejében címerpajzs a Mikola címerrel, alsó mezejében
részben megfejtetlen latin epitaphium vers:

MICOLIDV[M] · HIC · SITA · SVNT . PVBES IUVENISQVE
SENEXQVE · HAEC · SIMVL . . VIDEA[N]T
REGNA SACRATA DEI
NVNC LADISLAO PAVLI DE
SEMINE NATO SEPTENI IANOA
FRATRE SACRATA QVIES

Lelőhelye: Szamosfalva, kastély.

Szamosfalva, Mikola udvarház

1520. Torda. Barlabássy László alvajda oklevelében Gyerőfy László (Gyerővásárhely) és Gyerőfy Miklós (Szamosfalva) jelentése szamosfalvi Mikola István és László osztozkodásáról, mely a három épületből álló udvarházra vonatkozik. Mikola István és László Mikola Ferenc fiai és örökösei. (ENTZ G.: A szamosfalvi Mikola udvarház. Erd. Múz. 1946. 56–58.)

1539. Mikola László alvajda oklevele peres ügyben kelt „in domo nostro Zamosfalwa.” (JAKAB I. 1870. 384.)

Szamosújvár (v. Szolnok-Doboka vm. – Gherla), vár

1540. Új Bálványos. Dominicus, Architector et edificiorum regalium fundator”, akit János király az Új Bálványos vár építéséhez hívott, értesíti Velten Kugler besztercei bírót, hogy szeretné megtekinteni Besztercét, hogy a királynak, – aki már eddig is rossznéven vette tőle, hogy Besztercét nem ismeri –, felvilágosításokat adhasson a városról. (Beszterce város levéltára. Kivonatossan ismertetve: WENRICH, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 1889. 46.)

1540 márc. 12. Gyulafehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz: „Alii ut arcem Balvanos Novum, quam recens Georgius Heremita, thesaurarius, jussu regis erigi fecit, disturbent, metuentes, ne, si in Turcarum aut Valachorum potestatem veniret, periculum Transsylvaniae afferret, quum in loco natura ipsa munitissimo, proximitate fluminis Samosi, alioqui (sic!) etiam opere fortissimo exstruatur.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. 83.)

1540 jún. 14. Gyulafehérvár. Fráter György bizonyos birtokrészeket adományoz „Egregio Paulo Bank provisor et Castellano novae arcis nostrae Balvanos.” (SZABÓ K.: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata. Bp., 1889. 116. l. 539. sz.)

1540 aug. 29. A segesvári országgyűlésen hozott 5. Articulusban elhatározzák, hogy követeket küldenek a királynéhez, aki többek között tárgyalja meg „de novo castro Balvanos vocato demoliendo.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 41.)

1540 szept. 2. Gyfehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz a segesvári országgyűlés határozatairól: kéri a királynét, hogy „donet facultatem demoliendae arcis Balvanos novi, quod universae Transylvaniae detrimento esset et causa dissensionum.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 146.)

1540–1552. Bánk Pál Uj Bálványos várának várnagya (1540 provisor et castellanus Novae arcis Balvanos, 1548 praefectus arcis Balvanos és egyben főispán, 1552-ben alvajda – Vö. KÁDÁR VI. 1904. 249.) – 1552-ben Déván volt (Tört. tár. 1892. 656, 657, 658). A szamosújvári építkezések az ő irányításával folytak az 1540-ből való építési emléktáblája szerint (AH. 1979/2. 3. kép). 1552. máj. 28-án Tordáról magyarnyelvű levelet írt ecsedi Báthory András erdélyi vajdához (VERESS: Doc. I. 1929. 85.).

1543. Martinuzzi Szamosújvárt a váradi püspökség tartozékának tekinti. (KÁDÁR VI. 1904. 204–205.)

1550. Bornemissza Márton újvári provisor 8 „magistros murarios”-t kér „ad constructionem et aedificationem domus domini nostri. . .” (Beszterce város levéltára.)

1551. Dobay János praefectus cserepet és fát kér Besztercétől Szamosújvár építéséhez (uo.).

1552. Bornemissza Pál tanúvallomása a Martinuzzi perben: „Item vidi arcem Wyvar, novam alio nomine per eum aedificatam a fundamento in territorio episcopatus Waradiensis in Transsylvania, tum destructa arce priore Bolvanos, nondum perfecto vel absoluto labore.” Hallotta a környező falvaknak és Dés városának „égbekiáltó” panaszait „quibus laboribus oppressi sunt miseri populi quorumcunque subditi et coronae regni sub annis his, quibus aedificari arx illa coepta fuit per ipsum fratrem Georgium.” (Podhradsky J.: Martinuzzianák. M. Tört. Tár 1855. 262. THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875. 37.)

1552. I. Ferdinánd ecsedi Báthory András vajdának adományozza Szamosújvárt székhelyül azzal a feltétellel, hogy a vár védelméről gondoskodják. (KATONA, St.: Historia critica. XII. 183. KÁDÁR VI. 1904. 205–206.)

1552–1553 körül (?). Tinódi Sebestyén: Historiás ének János királynak testamentumáról.

Duczökedic mindenbe Frater György Barath,
Wy Balvanyost kezde rakni Istvan Maylath,
Frater addic királynál dolgát tekeré
Az új művet Maylath kezéből kivevé.
Sziertelen erős várat ot fondaltatá,
Mert alattomba a koronát vadásszá,
Ezert Wyvarat olasszal csinaltatá,
Hogy egész Erdélyt azután abból bírná.

(HELTAI G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. KÁDÁR VI. 1904. 295.)

1553 máj. 28. s. l. I. Ferdinánd meghagyja Báthory András erdélyi vajdának, hogy a Besztercevidékieket ne kényszerítse Szamosújvárra menni munkára. (Századok. 1889. 43.)

1553-ban Báthory András kivonult Szamosújvárból.

1553 dec. 26. A kolozsmonostori konvent jelenti I. Ferdinándnak, hogy szentiváni Kendy Ferenc erdélyi vajda megbízásából összeírták Szamosújvárt és tartozékait gönczruszkai Dobó István erdélyi vajda részére. A leltárban felsorolják a várhoz tartozó falvakat, összesen huszonthármat, továbbá számba veszik a várban levő élelmiszert. Ennek során említik a vár egyes részeit: „item in theatro Arcis Wyvar reperti sunt. . . item in duobus scriniis superius in palacio . . . item in cellario. . .” (Orsz. Ltár. Urb. et Conscrip. 160/1. – Dr. Baranyai Béláné közlése.)

1556 nov. 11. Dobó István I. Ferdinánd kapitánya feladja a várat Izabellának. (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 5.)

1556 dec. 7. Izabella királyné megerősíti az 1556. nov. 25–dec. kvári országgyűlés törvénycikkeit. „Itaque decreto publico est sancitum: quod nos in numero contradotis nostrae, habeamus arces: Georgin, et Wyvar, possideamus interim, donec inscriptiones praedictae, deo propitio, accedentibus praesidiis regnorum et subditorum, per Illustrissimum Filium nostrum, e manibus alienis eliberabuntur, et donec dictae arces et possessiones nobis in contradotem inscriptae, in manus nostras, de facto, cum eorum, ex antiquo pertinentiis et prouentibus, restituantur et reddantur.” (Erd. Orsz. Eml. II. Budapest, 1876. 59. l.)

1558. Szamosújvár kapitánya (Ebeni Gábor) írja a beszterceieknek, hogy Ujvárott bástyákat építenek és cserepeznek. (Beszterce város levéltára.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Da Colosuar uolgendero uerso Greco si troua per terra piana sempre lungi miglia XX Castelnuouo, luogo piccolo in piano, con quattro braui fianchi alla moderna, et uno soccorso fuori del fosso, quale fiancheggia con gran sicurezza le due parti del Castello; le mura grosse et forti con grosso terrapieno et fosso pieno d’acqua, profondo et largo, parte di cortine et parte del fiume, che passando sotto uerso Ponente li da quanta acqua si uole. Da questa parte discosto circa passi 600 è un monte del quale Balasso, altre uolte essendo il luogo dell’ Imperadore, fece batteria, ma inutile per la lontananza. De altre parti è tanto basso che in modo alcuno non si puo battere. Vn *fiorentino ingengere* fortificò tal luogo ad istanza del Car. fra Georgio di poi uscita la Regina Isabella dello stato. Questo luogo è munitissimo per tre anni di quanto sia necessario à guardarlo et in questo tiene il Re parte

delle sua piu pretiose ricchezze, come in quello nel quale grandemente confida; et hora l'ha in custodia un Pre. Georgio di religione Cattolica et Creato di fra Georgio huomo di gran ualore et fede. Ha il detto luogo uerso mezo giorno giunta di terrapieno con fosso pieno d'acqua et fianchi oue gli huomini del contado possano in tempo di guerra saluarsi et anche da honesto sforzo di nimici diffendersi, et essendo di maggiore capacita che non è il castello oltre che potrebbe sempre assicurare grosso numero, siano soldati ò chi occorresi ritirarsi da nimici, ò gente del paese che uolessi assicurarsi, uiene a diffendere l'altre due parti della fortezza opposta al soccorso sopradetto." (Apulum. II. 1946. 178–179.)

1566. Ascanio Centorio feljegyzése: Martinuzzi „si partì da Colosuar per andare ad un suo assai buon Castello, che egli haueua da fondamento edificato, et chiamato Vuiuar." (CENTORIO, A.: Commentari della guerra di Transilvania. Velence 1566. Facsimile kiadás, szerk. Gáldi László. Bp., 1940.)

1566 dec. 13. János Zsigmond fejedelem megerősíti az 1566 nov. 30. – dec. 13-iki szebeni országgyűlés törvénycikkeit: „18. Az Ujvárnak építését miért hogy urunk ő fel-sége magára vette, azonképen Szász-Sebesnek is építésének nagyed részét magára vette, ez ország is három nemzetül, a három részének meg építését magára vette." (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 327.)

1572 márc. 30. Gyfnehérvár. Báthory István vajda Beszterce város tanácsának: „Statuimus in Vywar quadam aedes extruere, in quarum aedificatione, si quando prouisor noster illius loci operam vestram requisiverit mandamus vobis vt in eo ipsi omni ope et auxilio adesse debeatis. Nec secus faceritis. Valete." (VERESS 1944. 192.)

1572 máj. 1. Torda. Báthory István Beszterce város tanácsának: „Quod diligentiam adhibeatis in ferendo auxilio in vsus edificiorum arcis Wywar, facitis quidem rem gram vestrae erga nos obsequentiae conuenientem." (Uo. 197.)

1572 máj. 6. Kolozs. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisor leveléből megtudta, hogy ő a besztercei téglavetőknék bizonyos summa pénzt kifizetett és a város mégis azokat Váradra akarja küldeni. Mivel azonban a három mesterre nagy szükség van „in dicta Arce noua", parancsolja, hogy őket mielőbb oda küldjék. (Uo. 202.)

1574 jún. 21. Marosvásárhely. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisort Besztercére küldte „vt quarundam testarum seu tegularum numerum ad aedificiorum tecta conficienda compararet" és ezért adjanak szavának teljes hitelt. (Uo. 292.)

1577 április 18. Kvár szkve: Kovács Lukács Seres Jánost vitte 3 lovon Ujvárba. Kovácsnak kifizettek fl. 1. den. 12. (1577/X. 61.)

1577 máj. 25. Kvár szkve: „Kovács Lukács kőműves Antalt vitte szolgástól Wjvárig." Kifizettek Kovácsnak fl. 1. den. 12. (1577/X. 65.)

1577 szept. 29. Kvár szkve: „Matthias Zeyffer kőműveseket vitt Ujvárba 4 lovon." Kifizettek neki fl. 2. den. 50. (1577/X. 70.)

1577 nov. 21. Kvár szkve: a fejedelem (Báthory Kristóf) Gyaluból megy Ujvárba. (1577/X. 74.)

1577. Báthory Kristóf fejedelem építkezései, melyről címere tesz tanúságot. Erről az 1687 ápr. 22-én kelt inventarium így ír: a Hopmester házban Báthory Kristóf 1577-ben faragott, kőbemetszett címere, melyet „két kerubinok” tartanak. (OL Erdélyi Fisc. Lev. XII. 1/2 l. A – Dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1578 nov. 7. Kvár szkve: „Kocsis Benedek viszi az fundatort Ujvárba.” Fizetnek neki den. 75. (1578/XIV. 96.)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Castaldo 1553-ban két erdélyi vajdát nevezett ki Dobó Istvánt és Kendy Ferencet, „et assignò a Dobo per sua residenza, il castello di Uijvar, dove parimente resideva l’anno precedente Andrea Batori, ch’era pure stato voivoda, a nome di Ferdinando. . . Finalmente l’anno cinquantesimo sesto, tutta la Transilvania ribellò da Ferdinando, eccetto Stefano Dobo vaivoda, il quale si mantenne in fede, et si fortificò nel castello Ujvar.” 1556-ban azonban Balassa Menyhért elfoglalta a várat Izabella királyné részére, Dobó István pedig elmenekült. (BASCAPÈ 1931. 101–102.)

1590 ápr. 25. Kvár szkve: „Vitték az kőmieket Wywarra, az fejedelem (Báthory Zsigmond) parancsolta. Adatott az hagyott bíró uram erte vellem nekik den. 50.” (IV/XXI. 23.)

1591 júl. 29. Kvár szkve: „Debetzey [!] András viszi Achy Gergelyt hatott [hatod] magával 4 loval Vyvarba den. 75.” (V/I. 79.)

1591 szept. 26. Kvár szkve: „Vas György kéretett Uijvarban kőmieket. Régeni Bálint vitte el. Attam neki den. 75.” (V/X. 55.) – Czegei Wass György 1590–1591-ben Szamosújvár kapitánya volt. (SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 10.)

1591 dec. 6. Kvár szkve: „Vermesi Mátyás viszen 4 kőműest Ujvárig, 2 lóval den. 75.” (V/I. 89.)

1592 febr. 19. Kvár szkve: „Szatmári János 4 lovon szekeren viszi a kőmieket Kutty Jánost negyedmagával Ujvárig. Fizettem fl. 1. den. 50.” (V/XV. 304.)

1592 nov. 17. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Márton vitte az Zaz Jánosné fijasát Keőmiwes Gáspárt 4 lovon Uijvárban mívelni fl. 1. den. 50.” (V/XV. 99.)

1592 dec. 13. Kvár szkve: a fejedelem költségei Ujvárra: „Smelcer György, Néb János összefogván vitte Gengát az fundatort 6 lovon fl. 2. den. 25.” (V/XV. 105.)

1597 jan. 2. Kvár szkve: a fejedelemasszonynak (Maria Christierna) mesterembereket küldenek Ujvárba. (VII/XII.)

1602 dec. 20. Gyfehérvár. Georgio Basta levele Rudolf királyhoz: „Öfelsége ajánlná az erdélyieknek, hogy építsenek egy erősséget Szamos-Ujvárott (melyet Várad oldalról, Szathmár, Kővár, Nagybánya és Huszt hátulról fedezne), oly nagyot, hogy 500 főnyi német őrséget bevehetne, mely adó fejében az erdélyiek által fenntartandó, a többi várakat nekik hagyván.” (Közölve magyar fordításban: id. gr. TELEKI D.: Basta György emlékirata. Századok. 1868. 557.)

1607. Szamosújvár inventariuma. Kivonatossan közölve: Kádár VI. 1904. 209. A leltár topografiailag és építészettörténetileg jelentős adatai: *külső kapu*, felette kemencés ház, padlásán szakállas ágyúk – a külső kapun belül a kerítés mellett két rendben apró házak – ezután következik a *belső vár*, *alsó rendben* egymás után öt kemencés ház, utána a porház; más rendben a kulcsár háza, a pattantyus ház, sütőház; ezzel átellenben

egy bástya – a *felső rendben*, a *belső kapu* felett két egymásbanyúló ház, mellettük két szenesház, ezek mellett a „*nagy palota*”, mellette egy *udvarló öreg palota*, utána még öt kemencés ház – *bástyái* a következők: földbástya a külső kapu előtt, Dobiló bástya; ezen kívül van egy ágyúszín, egy fegyverház és egy kis kápolna.

*

A XVI. századi épületmaradványok és faragványok (Leírásuk részben autopsia alapján – a szerző 1935-ben láthatta a várat –, részben pedig Vajna Károly és Lechner Jenő feljegyzései alapján készült.)

Zápolyai János király építkezése 1539–1540 körül

Maradványa: a hossznégyszögben épült *négy sarokbástyás erődítési övezet*, melyet a király fundátora Domenico da Bologna tervezett. Feltehetőleg mind a négy bástya 1540–1550 között felépült és mintául szolgálhatott a bethleni várhoz. 1540-ben épült a címerdiszes *kaputorony* (1. kép), amelyből csupán a címerek és a feliratok maradtak meg. Adataik közölve: Balogh 1943. 283–285. lap, 165, 166, 167. Pótlásképpen közöljük a Martinuzzi emléktábla (6. kép) teljes szövegét régi fénykép alapján:

FRATER · GEORGIVS INFANS · CROVACIE
EPISCOPVS · VARADIŇSIS ET TESAVRARI
VS ET CONSILIARIVS REGIE MAIEST

ATIS · A · D XXXX – a sor végén vésett rajz: leveles ág virággal.

Eredeti elrendezésük a következő volt: a kapuzat párkányának két sarkán domborműves pajzstartó oroszlánok a Zápolya címerrel (4. kép), az első és második emelet között dombormű a két lebegő angyaltól tartott Zápolya címerrel (2. kép); a kapunyílástól jobbra (heraldikailag balra) Bánk Pál címeres építési emléktáblája (3. kép), balra pedig (heraldikailag jobbra) Martinuzzi címere és emléktáblája 1540-ből (6. kép). Martinuzzi címere elveszett, a többi másodlagos helyen van befalazva. A kaputorony rekonstrukciója egy 1800 körül készült olasz vízfestményen (egykor Szentbenedek, Kornis kastély) alapul, másrészt a Nemzeti Társalkodó (1838. I. félév 174.) feljegyzésén. A vízfestményhez hasonló festmény van a szamosújvári Múzeumban (1. kép), amelyen világosan látható a kaputorony elhelyezése és felépítése.

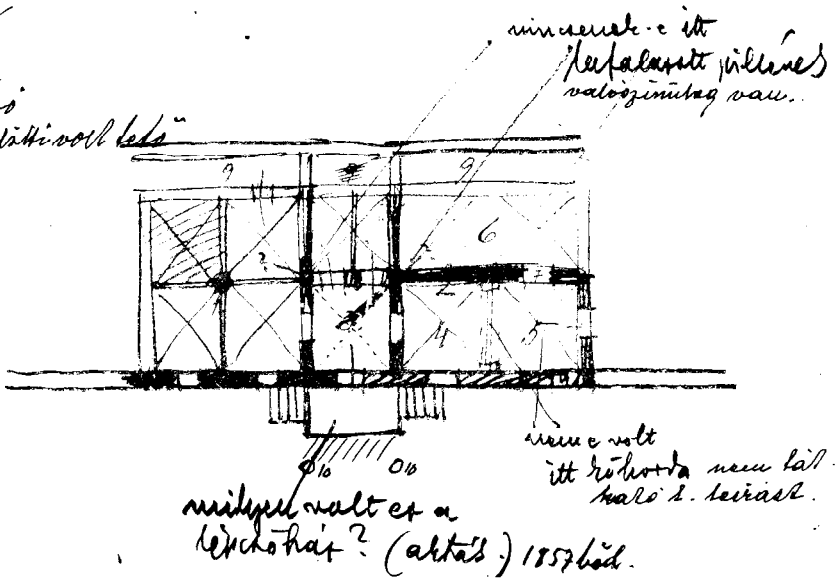
Martinuzzi György építkezése 1540–1550 körül.

Maradványai: az *észak-keleti* és a *dél-keleti bástya* ormáról származó *Martinuzzi címerek* (5. kép), mindkettő lófejes pajzsban (a bástyák lebontása után, 1873-ban a Martinuzzi-épület rizalitjába falazták be, a pince lejárattól jobbra és balra; utóbb elkallódtak); *dombormű angyallal*, töredékes évszámmal 15., (50 x 95 cm), befalazva a Martinuzzi és a Rákóczi ház közötti támfalba.

Un. *Martinuzzi palota*. Hossznégyszögű épület észak-déli irányban, északi végében a kápolna, déli végében a széles kapuzat boltozatos kapuátjáróval (7. kép), felette két szo-

- 1 pörkhalyping
- 2 zölés és barota kinyitni lehetősé
- 3 kua elő kére
- 4 nyoba
- 5 nyoba
- 6 nyoba
- 7 ajtó
- 8 ablak
- 9 folyosó
- 10 pince elötti volt kő

Szamosújvár

(15)

Szamosújvár, a Martinuzzi épület alaprajza.
Füredi Ernő vázlata 1916.

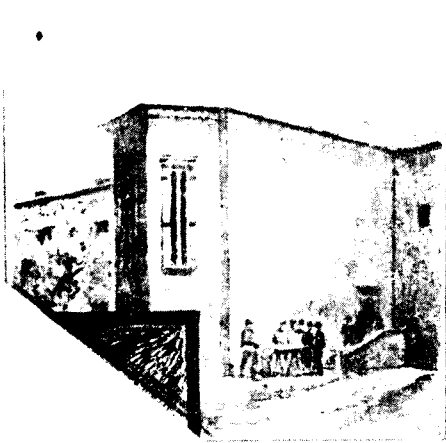
ba és az udvar felé gyámköveken nyugvó zárt erkély egyszerűen keretelt kettős ablakkal (8. kép).

A kapuzat kettős volt (7. kép). A nagykapu felirata (Mosóczy András pálos szerzetes XVII. század végéről való feljegyzése szerint: „Supra portam. . . majorem interioris Praesidij” – BENGEL: Annales. Egy. Ktár. Kézirattár. Ab. 210. p. 113):

DOM | INVS ADIVTOR ET PROTECTOR MEVS QVEM TI | MEBO

A kisebbik kapu felett (Mosóczy András: „supra portam minorem” – uo.) Martinuzzi címere, melyet két szárnyas putto tart (9. kép), alatta a feliratos tábla:

QVESIVIT · PRESVL · VIRTUTE · GEORGIVS · AMPLA ·
 HEC · ARMA · ET · TITVLOS · NATVS · DE · STIRPE · CROATA
 HIC · VNICORNO · VT · CORVVM · PREBERE · ALIMENTA
 CERNIS · SIC · FIDE · ET · CVRIS · VIGILANTIBVS · APTVS ·
 ASSIDVE · REGI · STVDVIT · SERVIRE · IOANNI · ET
 POSVIT · IMPENSIS · LONGEVE · HEC · PREMIA · FAME
 M · D · XLII

Szamosújvár, várkápolna.
Dörre Tivadar rajza 1891.

A kisebbik kapu eredeti faragott kerete elpusztult, ennek következtében az emléktábla elszigetelt függelékké változott, holott eredetileg az építészeti tagolásokat összehangolták a nagy kapuval.

Az ún. Martinuzzi palota keleti *homlokzatát* egyszerűen keretelt ablakok tagolják, amelyek eredetileg kettős keresztosztású ablakok voltak. Az egyik ablakon – Lechner Jenő feljegyzése szerint ilyen felirat volt olvasható: „Sculpsi(t) Stephanus Nagyfalv(a) 1545.” Az első szó olvasata kétséges, mert latin kőfaragó névjelzés teljesen valószínűtlen. A helyes olvasat nyilván: Hic fuit.

Az épület *földszintjének belső beosztása* (Füredi Jenő 1916-ban Lechner számára készített vázlatrajza szerint) a következő: a keleti fronton öt boltozott helyiség, a szélső délkeletiben későgótikus nyolcszögletes pillér. Az épület nyugati szakaszán négy helyiség, párhuzamosan az előbbiekkal, de a negyedik két szakaszos, tehát kettőzött hosszúságú. Az épület nyugati lezárása hosszú folyósó, amely a kápolna oratóriumához vezetett. Az épület pincéje 40 x 10 1/2 méter, boltozatát négyszögletes pillérek tartják. A keleti homlokzat közepén *rizalit*, illetve ún. külső lépcsőház volt 3 pilléren nyugvó árkádos boltozattal (7,56 x 5,80 m), melyet utóbb, 1859-ben, lebontottak. A leírásokból ítélve (Vajna 1901. 37.), nem lehetett XVI. századi épületrész, hanem valószínűleg XVII. századi.

Az épület északi falához csatlakozik a *kápolna*, északi oldalán faragott kapuval, apsián faragott ablakokkal (11. kép). A kettős ívelésű ikerablakok rendkívül megnyúltak, mintegy a gótikus ablakok arányait utánozzák. A kápolna boltozatát tartó gyámkövek féloszlop alakúak (10. kép). A boltozat Vajna (1901. 12–13) szerint 1760-ban készült. A karzat csúcsíves keresztboltozaton nyugszik; homlokzatának építészeti kerete: két oldalt cannelurás pilaszterek szegélyezik, sokszorosán tagolt fejezettel, felettük architrav;

stílusuk a XVI. század végére vall. – A gyámkövekhez megjegyzendő, hogy a szegedi ferences templom káptalantermében szintén rövid féloszlop alakú gyámkövek láthatók.

A várról készült rajzok és metszetek jegyzékét a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm, úgyszintén az 1687-es igen szép leltárt.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 125–129. 1866. 161–167. SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 3–11. (a vár története). VAJNA K.: A szamosújvári vár leírása. – Szongott monográfiájában I. Szamosújvár, 1901. 11–39. (a vár leírása). KÁDÁR VI. Dés, 1904. 205–215, 218. GERECEZ 1906. 877 (a régebbi irodalommal). LECHNER J.: Renaissance építési emlékek Szamosújvárott. Bp., 1917. DIVALD K. ismertetése Lechner tanulmányáról. Múz. és Könyvtári Ért. XI. 1917. 52. BALOGH 1934. 137. (a vár fundátora Domenico da Bologna). MAGGIOROTTI, L.: Architeti e Architetture militari. Roma, 1936. II. 400. BALOGH 1940. 542. 533 kép-pel. GEREVICH 1940. 158. BIRÓ 1941. 79., BALOGH 1943. 102–103, 283–285. lap, 165, 166, 167 képek. BIRÓ 1943. 40, 85. BIRÓ Sándor: Szamosújvár története. – Szolnok-Doboka magyarsága. Kvár, 1944. 165–189. ENTZ 1944. 221–223. I. 62, 63. kép. BALOGH 1953. 42, 43. PASCU 1954. 199. (említi az egyik ablak névjelzését román fordításban „Stefan din Nuşfalău”). BALOGH 1956. 300, 301. lap, 224 kép. 1961. 335. lap, 258. kép. 1964. 335. lap, 258. kép. SEBESTYÉN 1963. 58. Istoria 1968. p. 415–416. fig. 416. BALOGH 1970. 233–235. lap, 363. kép. B. NAGY 1970. 19. lap, 10. kép. H. TAKÁCS 1970. 36–37, 174–179. BALOGH 1973. 236–238. lap, 363. kép. B. NAGY 1973. 20. kép. FEUERNÉ 1977. 125–126.

Székelyderzs (v. Udvarhely vm. – Dârjiu), unit. templom

Cseffey Benedek sírköve. 1578. (85. kép) Méretei 120 x 87 x 23; a címer mezeje 57,8 x 62 cm. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSO DOMINO BENEDICTO
CHEFFEI SENIORII PACIS BELLI
LAVDIBVS INSIGNI OB PRAECLARASQVE
EIVS VIRTVTES PRINCIPIBVS HVIVS REGNI
TRANSILVANIAE PERCHARO A · D · M · D ·
LXXVIII · AETATIS VERO SVAE LXI
PLACITE IN DOMINO OBDORMIENTE:
GENEROSA DOMINA CATHERINA PETKI

Cseffey Benedek 1577-ben „magister curiae” Báthory István unokahúgának Kerecsényi Juditnak (Kerecsényi László és Báthory Ilona leányának) az udvarában. (VERESS, 1944. II. 79.) Fia lehetett ifj. Cseffey Benedek, aki 1576-ban a kisebb kancellária írnoka. (Trócsányi 1980. 366.) Felesége Petki Kata Petki Mihály unokatestvére.

Irodalom: ORBÁN I. 1968. 180. BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. lap 275. kép. 1970. 245. 1973. 247. AH. 1979. 198. DÁVID L.: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981. 267. I. 298. kép.

Petky Mihály sírköve 1582. (76–77. kép) Eredetileg tumba volt, csak a fedőlapja maradt meg a széles ornamentális kerettel, amely Patócsy Zsófia síremlékére emlékeztet. Mérete 200 x 90 x 22. A sírkő felső egyharmadában négyszegletes rovátkolt mezőben címerpajzs levélindás sisaktakarókkal, alsó kétharmadában felirat. A latin felirat (feloldva a ligatúrákat):

PETCHIVS ECCE IACET RIGIDA SVB MOLE MICHAEL
POST VBI IAM VITAE DEBITA FINIS ADEST
BATHOREIS PLACVIT MATVRIS FIRMIOR ANNIS
PRINCIPIBVS QUORVM NVMINE FVLTVS ERAT
COGNATIS CHARVS FVERAT IVCVNDVS AMICIS
OFFICYS SVMMOS · DEMERVITQVE VIROS
ASTREAM DONEC VIXIT TELLVRE COLEBAT
ATQVE INOPVM LARGA DAMNA LEVABAT OPE
POST MODO IAMQVE VIRI FLORENS AETATE VIGEBAT
IVSTRAQVE SEX ANNI VICERAT ILLE TRIBVS
CHRISTVS QVINGENTOS ET MILLE PEREGERAT ANNOS
ATQVE OCTODICIES ET SVPER HOSCE DVOS
BIS SENO RADIANS SEPTEMBER FVLSERAT ORBE
IMPIA CVM FATI LICIA PARCA SECAT
CVIVS CLARA VOLAT TOTO IAM FAMA SVB ORBE
HVNC MOERENS LACRIMIS POSTERA TVRBA VOCAT
PIGNORIBVS CONIVNX CARISSIMA
QVINQ RELICTIS
QVEM FLET ET AETERNVM ·
CVPIT ESSE POLVM
IOANNES PRIMVS FRANCISCVS DEINDE SECUNDVS
TERCIA MATRIS HONOS NOMEN
JVDIT HABET
ANNA PVDICICIAE CVSTOS RIA...
... QVARTA VOCATVR
DVLCIS IMAGO MATRISEST

Petky Mihály 1566-ban primor, 1571-ben Udvarhelyszék főkirálybírája, Derzsben birtokos.

Irodalom: ORBÁN I. 1868. 180. GERECE 1906. 440. BALOGH 1934. 149. 1970. 241. 1973. 247. AH. 1979. 197. DÁVID id. m. 1981. 267. I. 299. kép (fenti adatok Petkyről).

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstiera). Ó-kastély

1553-ban Szentbenedek a szamosújvári vár tartozéka.

1573 febr. 2. Gyfehérvár. Báthory István fejedelem Keresztúry Kristófnak a dési kamara praefectusának hűséges szolgálataiért, hadi érdemeiért régi nemességét megerősítve

címert adományoz, mely az oklevél elején „manu docta pictoris. . . depicta” látható. Keresztúryról megjegyzi, hogy kora fiatalsága óta szolgálatában állott. Saját kezű aláírás: Stephanus Bathorij de Somlijo, függőpecséttel. Ellenjegyzete Franciscus Forgách cancellarius. A címeres levél humanista jellegű terjedelmes szövegét, – mely a bevezetésben a virtus-t hangsúlyozza és kiemeli mind az építkezések, mind a hadi érdemek hírnevet szerző hatását, – valószínűleg Forgách fogalmazta. (Orsz. Ltár. P 1870. Rhédey család Ltára. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel.)

1573-ban Báthory István fejedelem Szentbenedek birtokát Keresztúry Kristófnak adományozta. (KÁDÁR VI. 1904. 310.)

1584-ben Keresztúry kövári kapitány, 1595-ben kolozsi főispán, felesége Keoreosy Ilona. (KÁDÁR VI. 1904. 310–312.) 1595–1599 tanácsúr, 1596–1598 Maria Christiena udvarmestere (TRÓCSÁNYI 1980. 309). Jezsuita feljegyzés szerint (1588): „zelator insignis catholicae religionis.” (Fontes. II. 1913. 257.) Vásárhelyi Gergely neki ajánlotta 1599-ben Catechismusát. (RMNY. I. 860. sz.)

1589 máj. 23. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevele: „Nova Donatio Egregij Christophori Kerezthwrij super integra possessione Zentbenedek in Zolnok interiori”. (OL. F. I. Gyfehérvári Kápt. Orsz. Ltár. Erd. fejed. kancellária. II. Liber Regius Sig. Báthory. 526–527.) Ebben az oklevélben a fejedelem megerősíti Keresztúryt Szentbenedek birtokában és nemesi udvarházában új adomány címén.

1593. Keresztúry Kristóf építkezése, illetve annak a befejezése Szentbenedeken az Ó-kastély címerdíszes kapujának a felirata szerint: C K 1593.

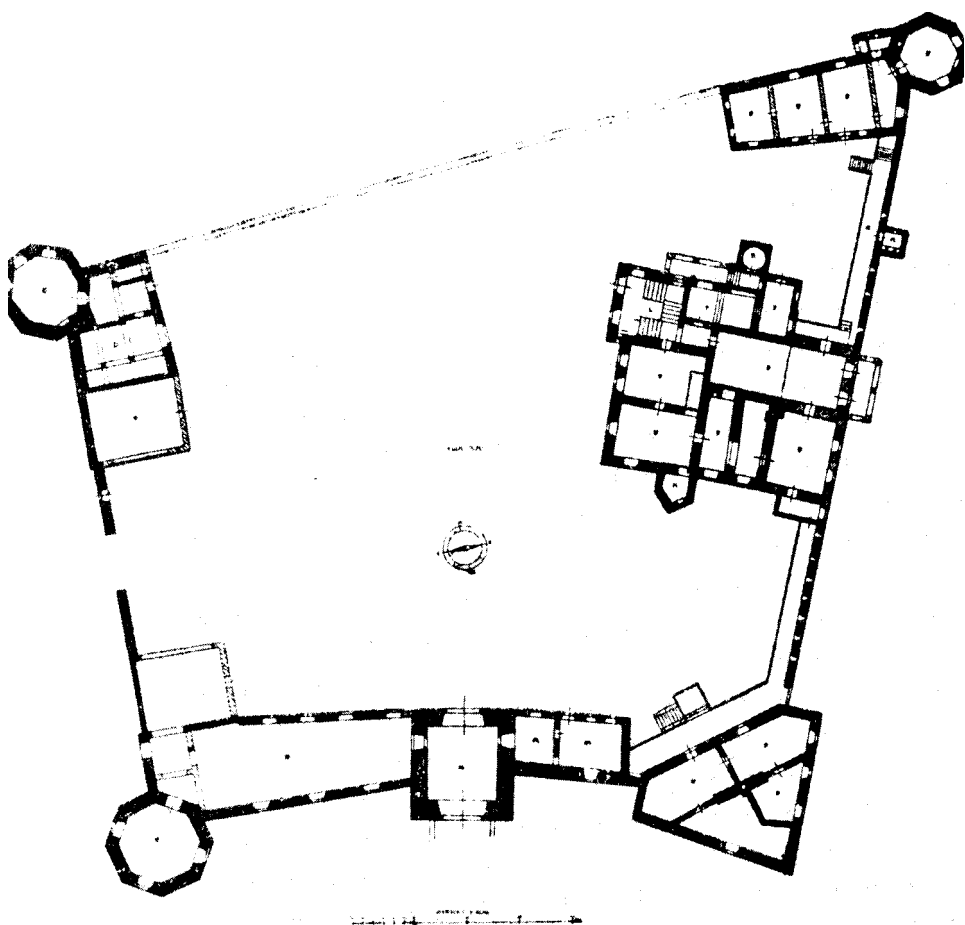
1598 aug. 15. Gyfehérvár. Maria Christierna Princeps Christophorus Kerezthurij de Zent Benedek kövári kapitányt, kolozsi főispánt, udvarmesterét (Aulae nostrae prefectus) érdemei elismeréséül szolgálatait méltató diplomával tünteti ki, mely legyen „preclare tue virtutis testes.” Hártya oklevél, nyolc nagy festett arany iniciáléval a Báthory Zsigmond-kori címereslevelek (Wolfgangus Alia de Korothna 1597. stb.) mintájára. Maria Christierna sajátkezű aláírásával. (Orsz. Ltár. Rhédey család levéltára. P 1870. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel.)

1599-ben (jún. 25.) Keresztúry özvegye, Keoreosy Ilona birtokolja Szentbenedeket. 1601-ben leányukat, Keresztúry Katát elveszi Kornis Boldizsár. (KÁDÁR VI. 1904. 320.)

1602 jún. 29. Giorgio Basta megerősíti Kornis Boldizsárt birtokaiban.

1617-ben Kornis Boldizsár özvegye, Keresztúry Kata birtokolja Szentbenedeket. (KÁDÁR i. m. 311–312.)

Az Ó-kastélyt (47–49. kép) 1593-ban építtette Keresztúry Kristóf. Kapuzatán címerre látható 1593-as évszámmal. A kastély négyszegletes épülettömb, melyhez két karcsú torony csatlakozik, keleten négyszegletes, nyugaton sokszegletes (fél hatszeg). Az északi főhomlokzatán (49. kép) a baloldali szakasz a főkapuval kissé kiugrik. A déli homlokzat rízalítja későbbi pótlás. A kastély valamennyi homlokzatán faragott keretelésű ablakok, úgyszintén az épület két oldalán épült tornyokon. Ablaktípusai (48. kép): egyszerű keretelésű ablakok egyenes lezárással; kettős ívelésű ikerablakok; félköríves két oldalt pilaszterekkel, felettük felmagasított architrav. Az északi homlokzaton a kapuzat feletti két nagy emeleti ablak későbbi. Az egyik emeleti helyiségben fennmaradt a kandalló füstfogója (50. kép), gyámköveken nyugvó egyszerűen tagolt párkánnyal, amelyre üres

Szentbenedek, az Ó-kastély földszinti alaprajza.
Csányi Károly rajza 1910 körül.

címerpajzs van kifaragva. Valamennyi faragvány stílusa a kolozsvári emlékekhez kapcsolódik, kivéve a kapuzat címerkövét. A kastélyt bástyákkal erősített fal övezi, ennek végző kialakulása a XVII. század második felében ment végbe, befejeződött 1720-ban a kaputoronnyal. A XVII. századi építkezések adatait (lépcsőház, belső kiképzés, bástyás övezet), e korszak ismertetése során közlöm. Erről a korszakról ad részletes és színes képet az 1696-ban kelt leltár (B. NAGY 1973. 259–271).

A kastélyt felmérte 1910 körül Csányi Károly (rajzát közölte Rados Jenő 1931-ben); újabb felmérések: Documente de Arhitectura di România. 9. București, 1964. pl. 12–25.

A kastélyt 1931-ben és 1935-ben tanulmányozhattam, amikor még teljes épségben állott és így is maradt a második világháború végéig. 1960-ban fedetlen állapotban lát-

tam, boltozatai akkor már beomlottak, de a faragott keretek még mind a helyükön voltak. Újabbán a restaurálását tervezik.

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 221–222 (a kastély birtoktörténete). JÓKAI Mór: A szentbenedeki várkastély. Vasárnapi Ujság. 1877. 13. sz. képpel. KÁDÁR VI. 1904. 310–312 (a kastély története). GERECZE 1906. 878. KELEMEN L.: A legrégebbi magyar hímes oszlopok. Pásztorútz X. 1924. 6. képekkel. RADOS J.: Magyar kastélyok. Bp., 1931. 208, 214. lap, 24. kép. (Közli a kastély alaprajzát Csányi Károly felvételében). II. kiadás. Bp., 1939. 16–31. lap, XI–XII t. BALOGH 1934. 137. CSABAI 1934. 22–24. BALOGH 1940. 543. BIRÓ 1941. 81. ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1942. márc. 18. BIRÓ 1943. 45. VOIT P.: Régi magyar otthonok. Szépművészet IV. 1943. 243. lap képpel. ENTZ G. 1944. 224. l. 59, 61. kép. Építészet. 1944. 21. BALOGH 1953. 42, 46. lap, 38. kép. VOIT P.: Magy. keramika tört. tanulmányok. Művészettört. Ért. 1954. 115. BALOGH 1956. 300. 1961. 335, 336. IONESCU I. 1963. 437. SEBESTYÉN 1963. 38, 40, 102–103. lap, fig. 41, 42. BALOGH 1964. 335. Isteria 1968. 416. lap, 421. kép. BALOGH 1970. 234–235. lap, 372 kép. B. NAGY 1970. 7, 8, 19, 30, 32, 48, 50, 262. lap, 8. kép. H. TAKÁCS 1970. 45, 238 lap, 180–184. kép. BALOGH 1973. 236, 237. lap, 372. kép. B. NAGY 1973. 359–371 (közli az 1696-os leltárt), 131–135. kép. FEUERNÉ 1977. 28, 224 lap, 143. kép. KELEMEN L.: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 110–113. lap. 56–60. kép.

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mánástiera) Sz. Kereszt templom.

Későgótikus templom nyolcszögletes toronnyal, a nyugati (51. kép) és déli kapuja csúcsíves, de mindkettő renaissance syma-lemez tagolással. A nyugati kapu mérete 278 x 169, belvilág 245 x 127; déli kapu mérete 123 x 115, belvilág 206 x 89. A toronyon – ENTZ Géza közlése szerint (Ellenzék 1942. márc. 18.) – a Báthory címer látható. Ez a címer, valamint a két kapu valószínűleg már Keresztúry Kristóf birtoklása idejében készült, azaz 1573 után.

1586 máj. 22. Grodno. Báthory István király átírja és megerősíti szentbenedeki Keresztúry Kristófnak 1581. máj. 11-én kelt végrendeletét: „... dictumque testamentum ad preces praefati Christophori Kereszturi taliter qualificat, ut nempe demortuo fato Christophoro corpus eius in ecclesia Sanctae Crucis Szentbenedekiensi tumuletur.” (Kvár, Akad. Ltár., Régebben Erd. Múz. ltára, KEMÉNY József gr.: Appendix. 13. köt. 69. sz. – KELEMEN Lajos közlése.)

Irodalom: ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1943. márc. 18. ENTZ 1944. 206, 208. l. 21, 41. kép.

Szentegyed (v. Szolnok-Doboka vm. – Sîntejude), Sombory kúria

1585 jún. 6. Kvár szkve: „Dávid János viszen 14 ökrön egy küs kőgardát Somborj számára Szentegyedig. Attam fl. 3.” (III/XXIV. 53.)

1585. jún. 13. Kvár szkve: „Zekeres János vitt két lovon Somborj számára Zent Egiedre egy kőmiest. Attam den. 75.” (III/XXIV. 54.)

1585 júl. 2. Kvár szkve: „Szabadkaj Márton viszi Keomíjes Antalt szerszámostól Zent Egiedre Somborj számára 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12.” (III/XXIV. 55.)

1585 nov. 3. Kvár szkve: „Sasz György viszen egy kömies legint Somborihoz az meszelő ecsettel den. 37.” (III/XXIV. 61.)

Szentkirály, másként Marosszentkirály vagy Enyedszentkirály (v. Alsó-Fehér vm. – Sín-crai), Bánfi György kúriája.

1579 márc. 29. Kvár szkve: „Ugyanakkor Bánfi György kérette volt Bíró uramat, hogy egy kömiest külgyön Zent Kyalra, Enyeden túl vitte volt Zylagy István 2 lovon. Fizettem neki fl. 1. den. 28.” (1579/XVI. 57.)

A ref. parókia telkén rom épület boltozatos terem maradványával, benne a felsőmarosújvárihoz (Balogh 1943. 164. kép) hasonló, egyszerűen profilált renaissance ajtó. Ezen kívül ugyanitt néhány renaissance töredék került elő: ajtófél egyszerű tagolással; kettős ívelésű ikerablakok maradványai. Megjegyzendő, hogy két töredék (B. NAGY 1973. 145, 148. kép) XVI. századi, a másik kettő – a levelek faragásából ítélve – későbbi.

Irodalom: CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150. B. NAGY 1970. 22, 32, 40, 259. (közlések az 1744-i összeírásból). B. NAGY 1973. 296–299 (közli az 1725-ből való leltárt). 145–148. kép.

Megjegyzendő, hogy Bánfi Györgynek Gyulafehérvárt is volt háza a várban, Kovacsóczy Farkas házának a szomszédságában. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas cancellár. Bp., 1891. 70.)

Bánfi György tisztségei: 1572, 1573, 1575 udvari főkapitány, 1575 tanácsúr. (TRÓCSÁNYI 1980. 24.)

Szilágynagyfalu (v. Szilágy vm. – Nuşfalău), Bánfi kúria

1585. Báthory István király losonczy és nagyfalusi Bánfi Tamásnak adományozta a Kraszna vármegyei Nagyfalu oppidumot és egyéb birtokokat. (PETRI II. 1901. 311.)

1703 dec. – 1704 ápr. 11. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum (II. Rákóczi Ferenc parancsára), ebben feljegyzés a nagyfalusi Bánffi javakról: „Bánffi György Uram eő Nagysága részérül Vagyon az felső Varros Vigén Egy pusza Kastély, fedel nélkül, csak rudéranban vagyon, le omladozot.” (OL. Urb. et. Conscript. Fasc. 64/17. – Urbaria et Conscriptiones. 5. füzet. Bp., 1979. 82. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

Az egykori Bánffy kúriából fennmaradt a kerítésfal hatalmas kapuzata (45. kép), félköríves nyílással, pilaszteres kereteléssel, és Bánffy címeres, latin feliratos párkánnyal, mely az 1590-es években készülhetett. Töredékes felirata:

MAGNA EST VIRTUS	címer	SI · NO
MAGNA EST FORTITUDO		ETIAM
MAGNA EST GLORIA		CUI PO

A feliratban feltűnő, hogy a nagy u betűt U-nak írja és nem V-nek. A kapu felépítése, faragása teljesen azonos a kolozsvári kapuzatok stílusával (Püspöky ház kapuja).

Szilágyság valamelyik falva, Parlagi Pál koporsóköve, 1582.

1582 jún. 18. Kvár szkve: „Chaky Dienes lelte meg Bíró uramat levele által, hogy ő kegyelmek vitetnék az Parlagi Pál koporsó követ Zilahig. Kis Mihály vitte 6 lovon, fizettem fl. 3. den. 75.” (1582/VIII. 12.)

Szilágyomlyó (v. Szilágy vm. – Simleul Silvaniei), Báthory vár

1409 márc. 13. Buda. Gara Miklós nádor levele a kolozsmonostori konventhez, melyben többek között szól arról, hogy annak az egyezségnek az értelmében, melyet a Megygyesiek és a Báthoryak 1379 óta húzódo örökösödési perükben kötöttek, Somlyó vára a Báthoryaknak jutott. (Zsigmond-kori Oklevéltár. II/2. Bp., 1958. 6649. sz.)

1530-as években a vár és az uradalom id. somlyai Báthory István erdélyi vajdájé. Utána fia, Báthory István fejedelem örökölte.

1566 júl. 9. Bécs. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Est in Hungaria circa limen Transsilvaniae Comitatus Kraznensis, in eodemque comitatu castellum Somlio, cum omnibus suis pertinentys, dempto vnico pago (qui in Bihoriensi comitatu numeratur) situm, hereditarioque iure hucusque pacifice a me possessum.” (VERESS 1944 I. 91.)

1567 júl. 4. Pozsony. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Reliqua autem, qui in Hungaria in limine fere Transilvaniae adhuc pacifice possideo, Curiae Somlyo pertinenciae vocantur”. (Uo. 104.)

1582 jún. 10. Kvár szkve: „Kis István viszen öt lovon téglásokat Báthory Istvánnak Somlyóra [ifj. Báthory Istvánnak, a lengyel király unokaöccsének]. Fizettem Bíró uramnak parancsolattýára fl. 3. den. 12.” (1582/V. 43.)

1582 szept. 19. Kvár szkve: „Az mell cserép csinálókat vittének volt Somlióra, esmet jöttek vissza.” (1582/VIII. 16.)

1588 aug. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond előtt Báthory Boldizsár nagybátyja, a lengyel király által neki adományozott Fogaras vára fejében lemond Somlyóról. (VERESS: Doc. III. 1931. 139–140.)

1591 szept. 25. Kvár szkve: „Báthory István [az ifjabb] hivatott volt Somlyóra egy kömiést. Vitte Kondor János 1 lovon. Attam neki 7 mély földre den. 87 1/2.” (V/X. 53.)

1592 ápr. 7. Kvár szkve: „Battorij István számára visznek faragott követ 7 eker [ökrök] szekeren Egeressik.” Mind a hét szekér 12–12 ökrös, költsége egynek-egynek fl. 1. den. 50. (V/XV. 306.) – Ez a szállítmány semmiképpen sem lehetett Egeresnek szánva, mert az Bocskay birtok volt. Egeres átmeneti állomás volt Somlyóra.

1592. A kapubástya kapuzatának (55. kép) az évszáma, mellette S B kezdőbetűk. (Stephanus Bathory). Bunyitay az évszámot 1597-nek olvasta. Ugyanis a Z-alakú 2-est igen könnyen lehet 7-esnek olvasni.

1593 máj. 21. Kvár szkve: „Bátori Istvánnak visznek 11 szekeren faragott követ Egeresig.” Egy-egy szekér 6–6 lovas volt. Költsége egynek fl. 1. den. 50. (V/XXI. 105.).

1593 máj. 23. Kvár szkve: „Zilagy János megyen Bátorij Istvánhoz az faragott követ, viszi Egeresig Zente Bálint 1 lova den. 25.” (V/XXI. 105.) – Tehát ezeknek a faragott köveknek a mestere Szilágyi János „magister lapicida” volt.

1594 szept. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megparancsolta Massay Ferencnek, somlyói várnagynak, hogy „Hieremiás”-nak, Báthory István volt orgonásának ruháit, könyveit, egyéb marháját adja ki. (PETRI II. 1901. 227.) – Ez a parancs Báthory István elmenekülése és javainak lefoglalása után adatott ki.

1594 okt. 13. A vár inventáriuma, mely főként a felraktározott élelmet és felszerelést veszi számba. Topográfiaileg és építészetiileg fontos megjelölések: ifjak háza – muzsikuskok háza (benne muzsika könyvek, trombita, orgona, virgina) – Kraszna felőli szegelet bástya – torony alatti tárház (benne festett kis úti oltár) – nagy palota – piac felőli kerek bástya – az úr szenes háza – külső kis palota – asszony tharhaza. A berendezés leírása és számbavétele szemlélteti a főúri életmódot, szórakozásokat. Az utóbbiakhoz tartozott: „olasz játékhoz hosszú asztal”. (OL Urb. et Conscript. Fasc. 78/7. – PETRI II. 1901. 167–178.)

1595 jún. Kvár szkve: „Urunk ő felsége pattanyusát, Mihály mestert és kőmiességét, szakácsát és álgúnak való csigákat hoztak alá Somlyóról”; vitték Tordáig. (VI/XVII-a. 72.)

1595. jún. 16. Kvár szkve: „Fazakas Miklóst, urunk őfelsége fazakasát hatodmagával, feleségestől, gyermekestől portékástól vitte Zilahig 4 lovon János Deák. Fizettem fl. 2. d. 50.” (VI/XVII-a. 70.) – A végcél nyilván Somlyó volt.

1601 júl. 13. Kassa. Antonio Costantini a mantovai hercegnek: „et se ne venne con ogni diligenza ad un grosso castello chiamato Somlio.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 393.)

1643 jan. 24–febr. 14. Követjelentés ifj. Rákóczy György menyegzőjéről: „Veselény uram ő nagysága az asszonnyal, Báthoriné asszonyommal alá jött az grádicson eleikben.” (353.) – „Az folyosóra érkezvén Nyári uram és Bánfy uram vitték az fejedelem ő nga követit, előttük menvén az szállásokra Prépostváry uram és Lónyay uram, Veselény uramat magán való szállásra, ott mulattak míg felöltözköttek az követek, azonban az asszony az kisasszonnyal és a több fraucimerrel bejött az palotában.” (Erd. Orsz. Eml. X. Bp., 1884. 353–354.)

1658 ápr. 6. A vár tartozékainak összeírása a szolgáló mesteremberek felsorolásával. Somlyó város lakosainak nagy része a várnak szolgál, közöttük szűcsök, vargák, kovács, lakatosok, szabók, csizmadiák, tölcseeres, üveges, csiszár, stb. „Varga Jakab Keömiességel szolgál.” (O. L. Urb. et Conscript. Fasc. LX/1. – dr. Baranyai Béláné közlése.) – Ugyanez a leltár a perecseni mesteremberek között említi Bálint Mihályt, aki asztalos-ságával szolgált. – Ugyancsak felsorolják a várhoz tartozó malmokat.

1660–1665 körül. Georg Kraus segesvári jegyző feljegyzése: „Von dannen mit grossem gewinn auf Somlyo gerückt (ti. a törökök 1660-ban) vndt sowoll den Marck alss dass Schloss ihn grundt verbrennet vndt verderbet.” (KRAUS, G.: Siebenbürgische Chronik. II. Wien. 1864. S. 62. – Fontes Rerum Austriacarum I. Abt. IV. Bd.)

1665-ben Szilágysomlyót az országgyűlés határozatára megerősítik és kapitányt rendelnek beléje. (TRÓCSÁNYI 1980. 71.)

1668 ápr. 18. A vár leltára, amikor átadatott Bethlen Gergelynek. Topográfiaileg és építészetiileg fontos megjelölések: külső vár – a vár hídjá – a külső várkapu felvonó híddal – a második kapu – a külső vár a felvonó kapun belül – első szegelet bástya napnyugatra a Kraszna felől – második szegelet bástya délre a Kraszna felől – harma-

dik szegelet bástya a szőlőhegy felől – negyedik szegelet bástya napnyugatra az szőlőhegy felől – Belső vár – belső vár udvara – az szőlőhegy felől való bástyája az belső várnak – az belső vár udvarából garádics az palotákra – azon paloták oldalában tágas tornác – felső palota – ajtonállók háza – ebédlő palota – az belső vár Karaszna felől való szegelet bástyája – belső vár Karaszna felől való kerek bástyája, tetején körös környül filegoriás tornác „mesterséges kötésekkel tornyosan vagy szépen csinálva”, héjazata tölgyfából, vörösrre festett zsindey fedéssel. A leltár teljes szövege közölve: Thaly K.: Szilágy-Somlyó várának leltára Tört. Tár. 1882. 178–188.)

1669. Báthory Zsófia rendelése az uradalom szolgáltatásairól. (PETRI II. 1901. 223–226.)

1674-ben Szilágy-somlyó külön főkapitányt kap. 1675 június 18-án Apafi Mihály fejedelem külön instructiot ad a somlyói főkapitánynak Olosz Ferencnek. Az Apafi-korban Somlyó fontos végvár. (TRÓCSÁNYI 1980. 72, 73, 243.)

1703 okt.–1704 ápr. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum, ebben a Bánffy család somlyói javainak összeírása: „Ruinata arx Somlyó . . . Palánk fák . . . Ki dőlőngözték – Az Száraz Arkón valo Híd – Palánk felette egy le dülő falban való . . . faból fel rótt Góré. – Egy Fel vóno kapu . . . A vár kapuján jobb és bal kéz felé . . . vagyon két ház. Ezen kapu és Hazak felett vagyon három ház . . . A belső Vár . . . az Epületnek régisége miatt (és) . . . nem regiben Ellenség által lőtt Tűz miatt annyira ruinalodott . . . a Ruderakon kívül nincsen semmi . . . materia . . . , hanem a' vár piatczan van egy Izabella taraczk . . . – A két Bastyaja igen ruinalodott és a'hól a' küfala ki dült, otan egyik Bastyaja valami fakkal van be csinálva. A másik pedig, a'hol a' kő fal ki dőlt, palánk fakkal van becsinálva. A két Bastyajanak pedig a Sindelyezése megégett, csak a' kő fala áll fel.” (Urbaria et Conscriptiones. 5 füzet. Bp., 1979. 118. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

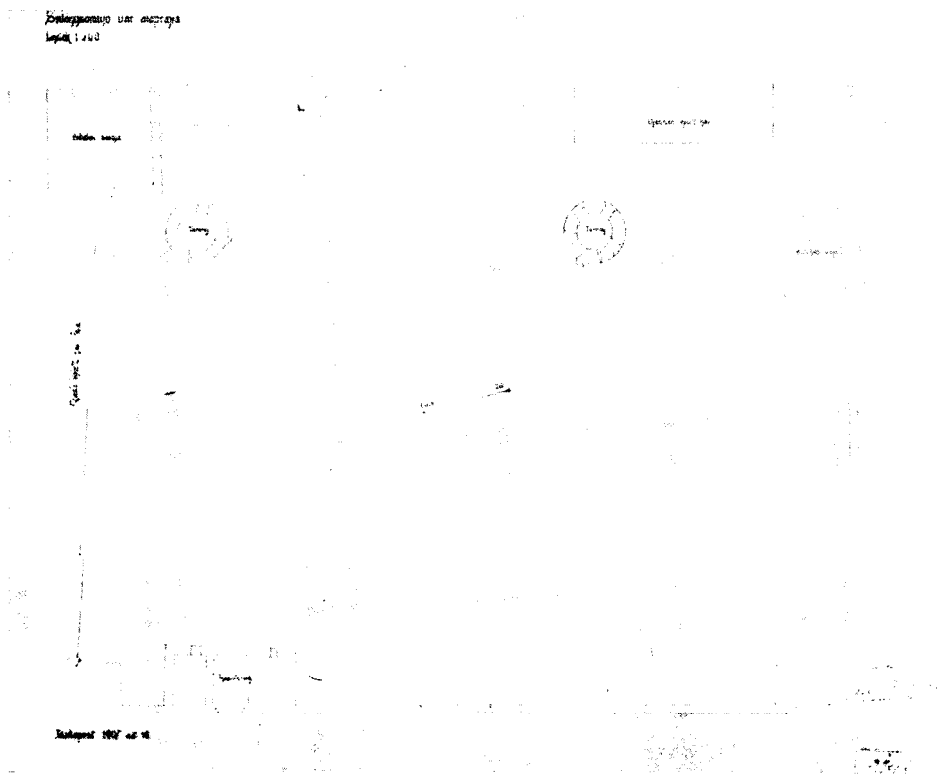
1727. Leltár: „A Vár dél felől való bástyája, mely Dobiló bástyának hivattatik.” (Kvár, Akad. Ltár., egykor Erd. Múz. Ltára Bánffy lt. Nagyfalusi csomó. – SZABÓ T. A.: Székely kapuk és fazárak. Kvár, 1939. 16–17.)

1708. A vár töredékes leírása. (PETRI II. 1901. 191–192.)

Rajzok Szilágy-somlyó váráról az Orsz. Műemléki Felügyelőség Tervtárában: Nemes Ödön tollrajza a kapubástyáról 1866-ból; a cs. és kir. katonai műszaki igazgatóság 1851-ben készült alaprajzi felvétele Lux Kálmán 1907. évi másolatában; Lux Kálmán 1907. évi alaprajzi felvétele.

A vár maradványai: a hosszénegyszögű külső erődítés övezet kaputornya északnyugaton (52–53. kép) és az északkeleti négyszegletes sarokbástyája (1907-ben a délkeleti bástya alapfalai is megvoltak); a belső vár északkeleti és délkeleti kerek sarokbástyája (58. kép). A kapuzaton Nemes rajzának tanúsága szerint a heraldikailag jobboldalon a Báthory címer volt látható, a heraldikailag baloldalon a Bebek címer.

Megjegyzendő, hogy az *Ars Hungarica* 1979/2 számában közölt 57. számú kép felirata téves, nem Szilágy-somlyó, hanem Marosvásárhely külső bástyáját ábrázolja. Összevetve azonban a szilágy-somlyói felvételekkel (56, 58. kép) jól szemlélteti a stílári különbségeket.

Szilágysomlyó, a külső és a belső vár alaprajza.
Lux Kálmán rajza 1907-ből.

Irodalom: KÓVÁRI 1852. 185., 1866. 220; Vasárnapi Ujság. 1886. 50. sz. (a Báthory várkert és a vár kapuja rajzban). BUNYITAY V.: Szilágysomlyó vármegye középkori műemlékei. Bp., 1887. 43. SZILÁGYI S.: II. Rákóczy György. Bp., 1891. 24, 25 (Cserna Károly rajzai). PETRI II. 1901. 137–191. GERECSÉ 1906. 853. BALOGH 1934. 144, 138 képpel (a kapu 1592-ből). 1940. 544. BIRÓ 1941. 81. BIRÓ 1943. 45–46 (tévésen Báthory Zsigmond építkezésének nevezi). BALOGH 1953. 47, 50. lap, 42. kép. 1956. 304. lap, 227. kép. 1961. 338, 342, 343. lap, 261. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 543. lap. 261. kép. 1970. 239. H. TAKÁCS 1970. 45–46, 187–188. BALOGH 1973. 241, 242. B. NAGY 1973. 26. lap. 16. rajz (alaprajz), 36. kép (Nemes Ödön rajza 1866-ből). JOIKITS A.: A Báthoriak vára. Korunk. 1971. 8. sz. 1268. (felhívás a romos vár megmentésére, restaurálására).

A vár építtetője ifj. somlyói Báthory István (somlyói Báthory András és Majláth Margit fia), Báthory István fejedelem unokaöccse hosszabb időt töltött Itáliában, a padovai egyetemen tanult 1571–1572-ben. (VERESS E.: Matricula et acta. Bp., 1941. 203.) Tanulmányi előmeneteléről dicséretileg írnak Valentino Naiboda professzor (1573. jan. 31.

Velence – VERESS 1944. I. 230–231) és Szántó István jezsuita (1576 szept. 13. Róma – Fontes I. 1911. 35). Franco Sivori – aki 1584-ben Gyféhérvárt Blandratánál találkozott vele –, feljegyezte róla, hogy jól beszélt olaszul. (PASCU, Ş.: Petru Cercel. Sibiu, 1944. 190.) Írói hajlamai is voltak, naplója Kemény József gyűjteményében volt (Magy. Tört. Tár. III. 1857. 152); egy német kalendáriumban pedig (Paul Eder 1571, Wittenberg) történeti feljegyzéseket írt. (Nachlese auf dem Felde der Ungarischen und siebenbürgischen Geschichte. Bearbeitet von A. K. Kronstadt. 1840. Heft II–III.) Laskai Csókás Péter latin verseket írt hozzá (RMNY. I. 1971. 483. sz.). Zenekedvelését tanúsítja a somlyói vár 1594. évi leltára, valamint a kvári számadáskönyvek feljegyzései hegedűséről, lantosáról 1582-ben (1582/V. 47.), virginásairól 1588-ban (IV/VI. 103), és 1590-ben (IV/XXI. 91.); 1589-ben pedig Báthory Zsigmond beiktatási ünnepélyén Medgyesen olasz muzsikásai szerepeltek (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 96, 99). Politikai pályafutása is jelentős volt: 1581-ben a kormánytanács tagja (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 141.), 1581–1594 tanácsúr, majd Kraszna megye főispánja, 1589–1592-ben bihari főispán és váradi főkapitány, 1593-ban főgenerális (TRÓCSÁNYI 1980. 24.) 1594-ben testvérének, Báthory Boldizsárnak a kivégzése után Lengyelországba menekült. 1596 febr. 16-án Suceavaban kelt levelében így írt a székelyeknek: „ego. . . qui patriae meae omni tempore verum mebrum exstiti propter amorem meum in patriam in calamitatem incidi. . .” (VERESS: Doc. V. 1932. 12.) Mikor pedig testvére, András fejedelem lett, 1599 március 26-án kelt magyar nyelvű levelében kérte őt, emlékezzék István király mondására: „ha az én nemzetemnek én szolgálhatnék, az halál is édes volna nekem.” (SZÁDECZKY L.: Levelek Erdély történetéhez. Tört. Tár. 1882. 697–700.) Felesége Bebek Zsuzsanna volt, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya. Anyósa síremlékét 1583-ban ő csináltatta (AH. 1979/2. 73, 74, 75. kép).

Szilágyosomlyó (v. Szilágy vm. – Şimleul Silvaniei), rk. templom

1532-ben építtette a somlyói templomot gótikus stílusban id. somlyói Báthory István erdélyi vajda (Báthory István és Kristóf fejedelmek atyja) a feliratos tábla és a diadalíven levő évszám szerint. (BALOGH 1943. 287.) A sekrestye ajtó-kerete és a szentségtartó fülke renaissance faragvány (uo. 287–288. lap, 146–147. kép).

1579 okt. 5. Kvár. P. Francesco Sunieri lengyelországi jezsuita provinciális G. A. Calligari püspök lengyelországi nunciának „in Somlyo, dove una bella chiesa da loro [Báthory István fejedelem apja] edificata et dotata, dove sono sepolti il padre madre [id. Báthory István erdélyi vajda, és Telegdi Katalin] col padre del Signor Andrea [Báthory Andrásnak, a későbbi kardinálisnak apja id. Báthory András], et li suoi maggiori catholicissimi che furono sempre.” (Fontes I. 1911. 80.) – Megjegyzendő, hogy a síremlékek nyomtalanul elpusztultak.

1583 márc. 6. Gyféhérvár. P. Antonio Possevino levele Báthory István királynak: „maximam tamen inde voluptatem coepi, quod ipsis oculis cernerem templum ab III^{ms} V^{ae} M^{tis} parentibus eodem anno aedificatum, ac Beatissimae Virgini dicatum, quo Maiestas V^{ra} edita est in lucem, ut et intelligerem ad ecclesiam Christi propagandam et templa alia multis in locis struenda V^{ram} M^{tem} Regiam Deo miserante natam fuisse.” (Uo. 256–257.)

1584 (vagy 1583). P. Antonio Possevino feljegyzése: „Era poi nato de Stefano Báthory et di Caterina Telegdi, di honoratissima famiglia (Báthory István király); i quali, amenable camminando castemente nel timor di Dio, quell 'anno stesso ch'egli loro nacque, fatto havevando fabbricare una piccola chiesa, dedicata alla Beata Vergine, sopra un monticello imminente al lor castello di Somlyó, l'anno trentesimo quarto di questo secolo. Et havendola fornita di pretiosi paramenti, i quali io viddi anchora in essere,” (Fontes III. 1913. 113. – BASCUPĚ ugyanezt a feljegyzést 1583-as dátummal közli.) – Vö. Fontes V. 1921. 203.

Torda (*Ó-Torda*), (v. Torda-Aranyos vm. – Turda), Kamaraház

1581 máj. 25. Kvár szkve: „Az fundatort vitte Tordára Zigyártó Daniel, 4 lovon fl. 1.” (V/X. 46.)

1582 szept. 21. Kvár szkve: „Kalmar Albert viszi a téglások hadnagyát három lovon Tordára.” (1582/IV. 46.)

1587 nov. 15. Kvár szkve: „Az fundalo mestert viszik Korcholás Istvánék négy lóval Tordára. Attam fl. 1.” (III/XXX. 63.)

1588 aug. 25. Kvár szkve: „Bíró uram parancsából Bede Miklós vitte az téglásokat Tordára három lóval. Attam nekije den. 65. Eodem die Roman László vitte esmeg az téglásokat 3 lóval Tordára den. 75.” (IV/VI. 106.)

1588 szept. 20. Kvár szkve: „Eodem die Bíró uram akarattyából vitték el az képírot Tordára. István bírónak attam den. 50.” (IV/VI. 110.)

1588 okt. 10. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitték el az ő nagysága fundátorát Tordára, Kuchys János váradi 4 lóval. Attam nekije fl. 1. den. —” (IV/VI. 112.)

1589 máj. 1. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Zente Bálint Tordára 2 lovon. Attam neki fl. 1. den. 75.” (IV/X. 67.)

1589 júl. 12. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Nagy János és Sos Jakab Tordára 6 lovon fl. 1. den. 50.” (IV/X. 71.)

1590 jan. 24. Kvár szkve: tíz ember visz követ 10–12 ökörrel Tordára. (IV/XXI. 71.)

1590 jan. 25. Kvár szkve: két ember visz követ 6–6 lovon Tordára. (IV/XXI. 22.)

1590 jan. 26. Kvár szkve: nyolc ember visz követ 6–6 lovon Tordára. – Ugyanakkor hét ember visz követ 10–12 ökörrel Tordára. (IV/XXI. 72.)

1590 jan. 30. Kvár szkve: öt ember visz követ Tordára, az egyik 8 ökrös szekérrel, a többi 10–12 ökörrel. (IV/XXI. 74.)

1590 febr. 5. Kvár szkve: nyolc ember visz 6–6 lovon követ Tordára. (IV/XXI. 74.) – Tehát január 24-től február 5-ig összesen 40 szekér követ szállítottak 10 nap alatt.

1590 febr. 22. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából Brassaj György vitte az fundalot Tordára 4 lóval. Attam fl. 1. (IV/XXI. 76.)

1590 márc. 12. Kvár szkve: „Bíró uram hagyásából vitt Bothos Márton Tordára urunk kőmiességét, feleségével, marhájával egyetemben. A négy lóért fizettem fl. 1.” (IV/XXI. 76.)

1590 aug. 19. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából és urunk parancsolattyából vitenek kőmieket Brassay Ambrust és Keomies Lőrinczet Tordára két lovon.” (IV/XV.

11.) – Ugyanaz nap újabb bejegyzés: „. . . vittenek 4 kömieseket Tordára Brassay Györgyöt (!), Dabó Lőrinczet és 2 szolgát vellek. Adatott ökegyelme én velem kölcségekre den. 50.” (IV/XX. 14.)

1590 szept. 17. Kvár szkve: „Eodem die Biró uram akarattyából és urunk parancsoltattyából vittenek 2 szekéren követ Tordára. Egyik Nagy Sebestyéné 12 ökörrrel, fizetem nekie fl. 1. den. 50. A másik szekér volt Farkas Ferenczé 12 ökörrrel, fizettem neki fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11.)

1590 szept. 20. Kvár szkve: „Vitte Potzy János az fundatorokat 3 lovon Tordára. Fizettem den. 75.” (IV/XXI. 86.)

1590 okt. 3. Kvár szkve: „Sosz István vitt asztalosokat, festőket és enyvet, 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (IV/XXI. 87.) – Az asztalosokat feltehetőleg festett famenyvezetek csinálására vitték le Tordára.

1590 dec. 20. Gyfnehérvár. Sigismundi Báthory exemptionales, vi quarum domus Thordensis Stephani Boer de Thorda, in vicinitate domus cameralicae et domus nobilis Danielis Vaday sita immunitatur. . .” (Kvár, Akad. Ltár, egykor Erd. Múz. Ltár. Kemény J. gr.: Appendix 13. kötet 323. sz. – Kelemen Lajos közlése.)

1591 máj. 30. Kvár szkve: „Az fejedelem számára vittek Tordára 12 szekér faragott köveket (8, 10, 12 ökrös szekeren). Ezen kövek alá hozattam egy szekér szénát den. 6.” (V/X. 46.)

1591 júl. 5. Kvár szkve: „Eodem die Tonay Boldisar viszen faragott követ urunk számára Tordára 6 lóval.” – „Eodem die Nagy Mihály viszen faragott követ Tordára 8 lovon fl. 1. den. 50.” – Még 4 más ember is vitt követ Tordára. (V/I. 76.) – Tehát 1591 május 30-tól július 5-ig összesen 18 szekér faragott követ szállítottak.

1591 júl. 21. Kvár szkve: „Kelemen László viszi Gynga Simont 2 lóval Tordára den. 50.” (V/I. 78.)

1591 aug. 29. Kvár szkve: „Mondra Jakab viszi Gingátt az fondalot Tordára 3 lóval den. 75.” (V/I. 80.)

1591 okt. 7. Kvár szkve: „Az fejedelem fundalojat vitte Kanta Mihály 6 lovon Tordára. Attam fl. 1. den. 50.” (V/X. 56.)

1592 ápr. 7. Kvár szkve: „Eodem Wyda Mihály viszen urunk számára egy puplikán madarat 2 lovon, szekeren Tordára den. 50.” (V/XV. 306.)

1592 máj. 20. Kvár szkve: „Dési Zabó András viszen 4 lovon szekeren kömieseket Kutty Jánost negyed magával Tordára fl. 1.” (V/XV. 308.)

1592 aug. 5. Kvár szkve: „Az olasz Gingátt viszi Benesi Mihály póstán, 6 lovon Tordára. fl. 1. den. 50.” – „Ezen olasz Gingának szolgálának portékáját viszi esmeg Zabó András 6 lovon Tordára. Fl. 1. den. 50.” (V/XV. 292–293.)

1592 nov. 26. Kvár szkve: „Olasz Gingát és portékáját viszik 2 szekeren Tordára.” (V/XV. 313.)

1594 febr. 3. Kvár szkve: „Viceliust, az fundalot szolgálival és portékáival viszi Varga Benedekné 4 lovas szekere Tordára fl. 4.” (VI/VIII. 177.)

1594 jún. 1. Kvár szkve: „Monika Mihályt [a kőművest] negyedmagával vitte Thóth Gáspár 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (VI/III. 31.)

1594 aug. 8. Kvár szkve: „Urunk szolgáját Képiró Pétert viszi póstán Kopogós János társaival 2 lova Tordára. Fl. – den. 50.” (VI/VIII. 157.)

1594 szept. 9. Kvár szkve: „Eodem Olasz Ginga portékáját viszi Tótt Gáspár 4 lova, szekere Tordára fl. 1.” – Még egy másik négy lovas szekér viszi Genga portékáját. – Megjegyzendő, hogy Tordáról tovább szállították őket Gyfehérvárra. (VI/VIII. 198, 199.)

Az egykori Kamaraház ma Múzeum (25. kép). Régi részletei: csúcsíves kapu egyszerű tagolással, ugyanitt a főhomlokzaton az emeleten egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. (A többi ablakkeretek későbbiek.) A főkapu felett felirat, e fölött a restaurált erkély, az erkély ajtaja felett pedig a két angyaltól tartott Báthory címer. (Ez a faragvány ma már nincs meg.) A déli oldalhomlokzaton, az emeleten két keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal, ugyanitt hasonló ablak hármás keresztosztással; a földszinten csupán csak egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. A főkapu felett felíratos tábla, szövege (feloldva a ligatúrákat és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE DOMINO
DOMINO SIGISMVNDO BATHORI
DE SOMLIO VAIVODA REGNI TRANSYLVANIAE
MAGNIFICO DOMINO IOANNE GICZY CAMERARIOGASPARE
BARTHAKOVIT PORTA LAPIDEA ERECTA EST
. . . .FACIENTES NEMINEM TIMEMVS

Mivel a felirat Géczi (Ghyczy) nevét említi, ő pedig 1585–1588-ban már gubernator volt, ezért a kapu építését korábbra teszik. A kúria erősen restaurált, belsejében boltozott szoba nincsen. A lépcsőházban egy faragott ajtó látható egyszerűen profilált kerettel (218 x 136 x 18; belvilág 198 x 99); az emeleten szintén két hasonlóan profilált ajtó. Mivel mindegyiken a tagolás alsó derékszögű megtörése igen magasan van, ezért az ajtók valószínűleg igen későiek.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 187. 1866. 311. ORBÁN B.: Torda város és környéke. Bp., 1889. 470. GERECSZE 1906. 910. BALOGH 1934. 148 (kolozsvári mesterek tevékenysége Tordán). CSABAI 1934. 25, 38–39. BALOGH 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1953. 48. 1964. 343. 1970. 239. 1973. 241. VITA ZS.: Jókai Erdélyben. Bukarest, 1975. 186. l. 162. kép. (restaurálás előtti állapotban).

Torda? (vagy Gyulafehérvár?), ifj. Báthory István építkezése.

1587 jún. 30. Kvár szkve: „Báthori Istvánnak esmeg ujabban visznek faragott köveket Tordáig. Keoreosi György viszi 6 lovon fl. 1. den. 50. – Eodem Tot Gáspár is 6 lovon viszen ugyanazon féle kövekben. Attam fl. 1. den. 50. – Sós Istvánék is visznek 6 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (III/XXX. 55.)

1587 okt. 9. Kvár szkve: „Báthorij Istvánnak esmeg visznek köveket Tordára.” Négy ember 6 lovas szekérrel, három ember 4 lovas szekérrel. (III/XXX. 59.) – A megjegyzésekben említett Báthory csakis az ifjabb somlyói Báthory István lehetett. Építkezésének helye bizonytalan, lehetett Torda, vagy pedig Gyulafehérvár és akkor Torda csupán a kő-szállítmányok átmeneti állomása volt.

Torda, házak

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „La opulente Torda, sopra detto fiume, si troua, già Città grande, hora terra grossa aperta, mercantile et uaga di belle strade et da buona gente habitata.” (Apulum. II. 1946. 176–177.)

1541. *Csúcsi Tomory Miklós* háza (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 66.). – Tomory Miklós 1534-ben felépítette a kövesdi templomot renaissance kapuval (1534) és szentségtartó fülkével (1537); mindkettő kolozsvári kőfaragó munkája (BALOGH 1943. 264–265 lap, 155–157, 160. kép).

1590. *Stephanus Boer de Torda* háza a Kamaraház szomszédságában. (I. 259. lapon.)

1590. *Vaday Dániel* nemesi háza a Kamaraház szomszédságában (I. 259. lapon.)

1599. *Nagy Mihály* háza „in vico Varga uca”. (Veress: Doc. V. 1932. 290.)

1599. *Joannes Boer de Thorda* háza „in theatro oppidi Thorda”, korábban a háznak és tartozékainak tulajdonosa *Pogán Miklós*, majd *Pápay Lukács*. (Uo.)

1599. *Thordai János* sókamarás háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

1599. *Pesti Péter* háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

Tótfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Tăuț), fejedelmi nyaraló

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „. . . quindi lontano miglia sette [Gyulafehérvár] a i piedi de altissimi monti, pieni di grossi et alti alberi, con il suo monasterio di frati [Szentmihályköve alatt pálos kolostor] quali sono circa a quattro, non essendo comportato che alcuno piu ui entri. Questi si lasciano fin che uiuino tal che con la morte loro sia finita tale religione. Iui sopra il monte di uiuo sasso si uede un Castello destrutto antico, fatto da i Romani, et nella Chiesa molte anticaglie si ueggiono. Qui ui la Regina Isabella fece alcuni delitiosi bagni, quali il Re [János Zsigmond] molto uso, et ui è un barco [parco] pieno di Cerui et altre saluaticine con giardini copiosi di eletissimi frutti. Pero sua M-ta spesso ui uiene a pigliare recreatione.” (Apulum. II. 1946. 172–173.) – A pálos kolostorról: GYÉRESSY B.: Documenta artis paulinorum. II. 1976. 433–434.)

1585-ben Báthory István király Szentmihálykövét a jezsuitáknak adományozta. (Fontes II. 1913. 131.)

Tötör (v. Szolnok-Doboka vm. – Tiołtiur), ref. templom

A templom a XVI. század első felében épült, csúcsíves ajtókkal és ablakokkal, de az utóbbiak keret-tagolása renaissance. (BALOGH 1943. 289. lap, 133–134. kép)

Tötöri Balázs sírköve. 1584. (86. kép) Befalazva a templom keleti falába az ablak alatt. Mészkö. Mérete: 155 x 85, a cimerdíszes mező 71 x 57. Antiqua betűs latin felirata töredékes, jórészt kitördelzett és lekopott. – Tötöri Balázs 1548–1573-ban dobokai főispán volt. (NAGY I.: Magyarország családai. XI. Pest, 1865. 323.)

Irodalom: BALOGH 1943. 133–134, 200, 289. lap, 133–134. kép. Építészet. III. 1943. 63. ENTZ 1944. 215.

Várad, Végvárad, Nagyvárad (v. Bihar vm. — Oradea), vár

1546 körül. A püspökvár megerősítése.

1569–1595 között folyt a külső ötszögletes ötbástyás erődítésövezet építése.

1579–1588 között a kolozsvári kőművesek számos ízben dolgoztak a váradi végvár építésén. Az adatok közölte: BALOGH J.: Vég-Várad vára. Kolozsvár, 1947. BALOGH J.: Varadinum — Várad vára. Kézirat 1978. Megjelenik a „Művészettörténeti Füzetek” című sorozatban, 13–14. számú kiadványként.

Várepítkezés Erdélyben (általános adatok)

1541 jún. 8. Gyfehérvár. Izabella királyné és Mayládt István erdélyi vajda párthívei közötti egyezség: „Item, Quod si quis denuo erigeret, occuparet, subtraheret aut quomodocunque muniret aliquod fortalitium aut castellum, vel occuparet aliquo modo, illa castella ex quibus nunc praesidia extrahentur et gentes contra talem tanquam regium proditorem et publici boni turbatorem omnes, et si necesse fuerit totum regnum insurgere debeat et talem hominem punire.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 71.)

1551 febr. 4. Nagyléta. Báthory András és Erasmus Teufel levele Ferdinánd királyhoz, melyben tudósítják Martinuzzival Diószegen folytatott tárgyalásukról és közlik a legsürgősebb teendőket a megállapodásuk szerint. Harmadik pont: Erdély mielőbbi megszállása. A király haladéktalanul gondoskodjon „ut Turces praeveniat, ac praeoccupet regnum Transilvaniae ac eius munitiones aedificet ante, quam hostis advenire possit.” (PRAY, G.: Epistolae procerum regni Hungariae. II. Posonii, 1806. 234. — Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 269.)

1551 máj. 8. A tordai országgyűlés törvénycikke: „Item decretum est, vt castella nouiter erecta qua in ruinam regni potius oppressionemque vicinorum et plebis sunt demoliri debeant.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 324.)

1558 okt. 4. Gyfehérvár. Izabella királyné megerősíti az 1558. szept. 29.–okt. 4-iki fehérvári országgyűlés törvénycikkeit. „Placuit Maiestatibus suis sacris et consiliarijs Maiestatum suarum, vt castella et fortalitia sine consensu et permissione suarum Maiestatum, aut nouiter erecta, distraherentur; statutum igitur est, vt murata huiusmodi castella in Transylvania, et fortalitia post obitum serenissimi domini quondam Joannis regis nouiter erecta, veluti inutilia, intra alterum 20. diem diei administrationis praescripti subsidij, sub poena amissionis capitum et bonorum ipsorum, ad quos pertinent, distraherentur, demoliantur et disjiciantur, castella autem et fortalitia eorum nova, in quibus domini nobiles Hungari se ipsos vxores, liberos, et bona defendunt, maneant intacta.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 103.)

1565 jan. 30. János Zsigmond megerősíti az 1565 január 22–29-iki kolozsvári országgyűlés törvénycikkeit: „Nyilván vagyom az is: az új kastélyokból, erősségekből mennyi kártételek, bosszúk község romlására szokott esni; tetszett azért országul az ő felsége híveinek, hogy senki ő felsége engedelmé nélkül új erősséget vagy kastélyt ne csinálhasson, hitetlenség alatt, és az mely kastélyok vagynak, ő felsége megláttassa, megítéltesse, hasznosak-e vagy károsok az községnek; az haszontalanokat elvonassa ő felsége; az hasznosok pedig és község javára valók megtartassanak, kire választassanak minden nemzet-

ből két-két személyek, kik megítélik, ha megmarandók vagy elvonandók légyenek.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 288–289.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Ui sono poi Città atte à far cagliare ogni numeroso et bellicoso exercito inimico, si per natura del fortissimo sito, come per li propognacoli ad’ arte disposti et si per la moltitudine di braui habitanti pronti et habili ad’ogni stento et rischio militare et si per la quantità d’ogni sorte d’armi, di tormenti, munitioni et uittouaglie, che in quella parte l’ordinario so trouano. Tra quali Cibigno, Corona, Bistritia et Varadino Città grosse et opulente sono; poi di Castelli Deua, Sassebes, Castelnuovo [Szamosújvár], Bethelem, [Bethlen], Terschio, [Töröcsvár], Resenof [Rozsnyó], Fogaras, Mechadia et Cet [etc.] et altri, che per abreuiare taccio, oltre li molti altri siti alla fortificazione attissimi. Li rispetti per quali un Principe à potentato risoluere si può a fortificare un sito o diffenderlo sono questi et prima: . . .” A következőkben Gromo nyolc nézőpontot sorol fel, amelyek szerint valamely helyet meg lehet, vagy meg kell erősíteni. (Apulum. II. 1946. 206–207.)

Zopor – Mezőszopor (v. Kolozs vm. – Soporul de Câmpie), Kendi Sándor kúriája

1588 jan. 26. Kvár szkve: „Mondra Jakab vitte két lovon Keomies Istvánt Zoporra, Kendi Sándor uram jószágába. Attam neki 3 mély földre fl. 1. den. 13.” (IV/I. 4.)

Kendi Sándor tanácsúr volt, majd 1583–1585-ben a hármaskormánytanács egyik tagja (praeses).

Zsombor – *Magyarzsombor* (v. Kolozs vm. – Zimbor), Sombory László kúriája

1582 júl. 22. Kvár szkve: „Pap János viszi Keomies Tamást 3 lovon Somborra.” (1582/V. 43.)

1584 szept. 19. Kvár szkve: „Sombori uram kéreté bíró uramat, hogy Kőmies Antalt Somborra vitetné. Vitte Nagy István 2 lovon den. 75.” (III/XVIII. 10.)

1584 okt. 7. Kvár szkve: Sombory a bírótól kéri, hogy adjon szekeret Fazekas Péter és Asztalos János alá, Zsomborra viszik őket. (III/XVIII. 12.)

1585 máj. 23. Kvár szkve: „Ugyan azon nap adata Bíró uram Somborj uram kívánságára Asztalos János alá kétt lovat Somborra, Sós Jánosét. Fizettem neki den. 75.” (III/XXII. 7.)

1585 aug. 23. Kvár szkve: „Sombory László uramnak kültünk kőmíest, asztalost, szőcsöt, Somborra. Attunk 1 szekeret 4 lóval alájok, Szász Jánosét. Fizettem fl. 1. den. 50.” (III/XXII. 14.)

1588 jún. 25. Kvár szkve: „Vitte el Somborra Haydo Tamás egy kőmíest és Teolchyres Jánost.” (IV/VI. 105.)

1588 jún. 26. és júl. 6. Kvár szkve: bejegyzések Sombory temetéséről. (XV/VI. 105–106.) Gyulafi Lestár szerint 1590-ben halt meg. (Tört. Tár. 1893. 121.)

Sombory László 1574-ben Báthory István követe a bécsi udvarban. 1581–1590 tanácsúr, 1583-ban ítélmester. 1583–1585-ben Erdély egyik praesese Kendy Sándorral és Kovacsóczy Farkassal. (TRÓCSÁNYI 1980. 34.) Possevino igen kedvezően nyilatkozott róla. (Fontes III. 1913. 178.) Nagyon művelt főúr volt, az ő udvarában nevelkedett

Szamosközy István, a történetíró. Erről maga Szamosközy így ír: „Annalecta lapidum Vetustorum” című műve előszavában (Patavii, 1593), illetve Kovacsóczy kancellárhoz intézett dedikációjában: „D. Ladislaus Somborius parens fortunae meae.” Utóbb Szamosközy Sombory fiával együtt tanult Padovában 1591–1593-ban, 1591 szeptemberében együtt jártak Rómában. (VERESS E.: *Matricula et acta Hung. Bp.*, 1941. 273.; SZAMOSKÖZY István tört. maradványai. I. Bp., 1876. II–III. lap.) Sombory Lászlónak ajánlott munkák: RMNY. I. 1971. 544, 547, 572. sz.

Kolozsvári faragott kövek szállítása Erdélyszerte

- 1582 jún. 18. Szilágyságba Parlagi Pál koporsóköve.
- 1584 aug. 13. Középlakra (Kolozs vm.) egy szekér faragott kő.
- 1585 máj. 19. A fogarasi szentegyházhoz 4 szekér faragott kő.
- 1585 jún. 6. Szentegyre egy kis kő gárda (kútkáva).
- 1587 jún. 30. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 3 szekér faragott kő.
- 1587 okt. 9. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 7 szekér faragott kő.
- 1588 máj. 24. Gyulafehérvárra 12 szekér kő.
- 1588 aug. 30. Marosújvárra 14 szekér faragott kő.
- 1589 aug. 7. Gyulafehérvárra a fejedelemnek 12 szekér faragott kő.
- 1590 jan. 24.–febr. 5. Tordára 40 szekér faragott kő.
- 1590 júl. 24. Marosújvárra 13 szekér faragott kő.
- 1590 szept. 17. Tordára 2 szekér faragott kő.
- 1590 okt. 28. Marosújvárra 3 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 15. Gyulafehérvárra, a jezsuita templom orgona-karzatához 11 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 30. Tordára 12 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Tordára 6 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Désre egy szekér faragott kő.
- 1591 júl. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1591 júl. 16. Désre 4 szekér faragott kő.
- 1591 szept. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1592 ápr. 7. Szilágysomlyóra 7 szekér faragott kő.
- 1592 júl. 18. Ippre (Szilágysomlyóra) egy szekér faragott kő.
- 1593 máj. 21. Szilágysomlyóra 11 szekér faragott kő.
- 1593 jún. 26. Krasznahorvátiba 6 szekér faragott kő.
- 1595 okt. 27. A gyulafehérvári székesegyház orgona-karzatához faragott kőoszlopok szállítása 14 szekéren.

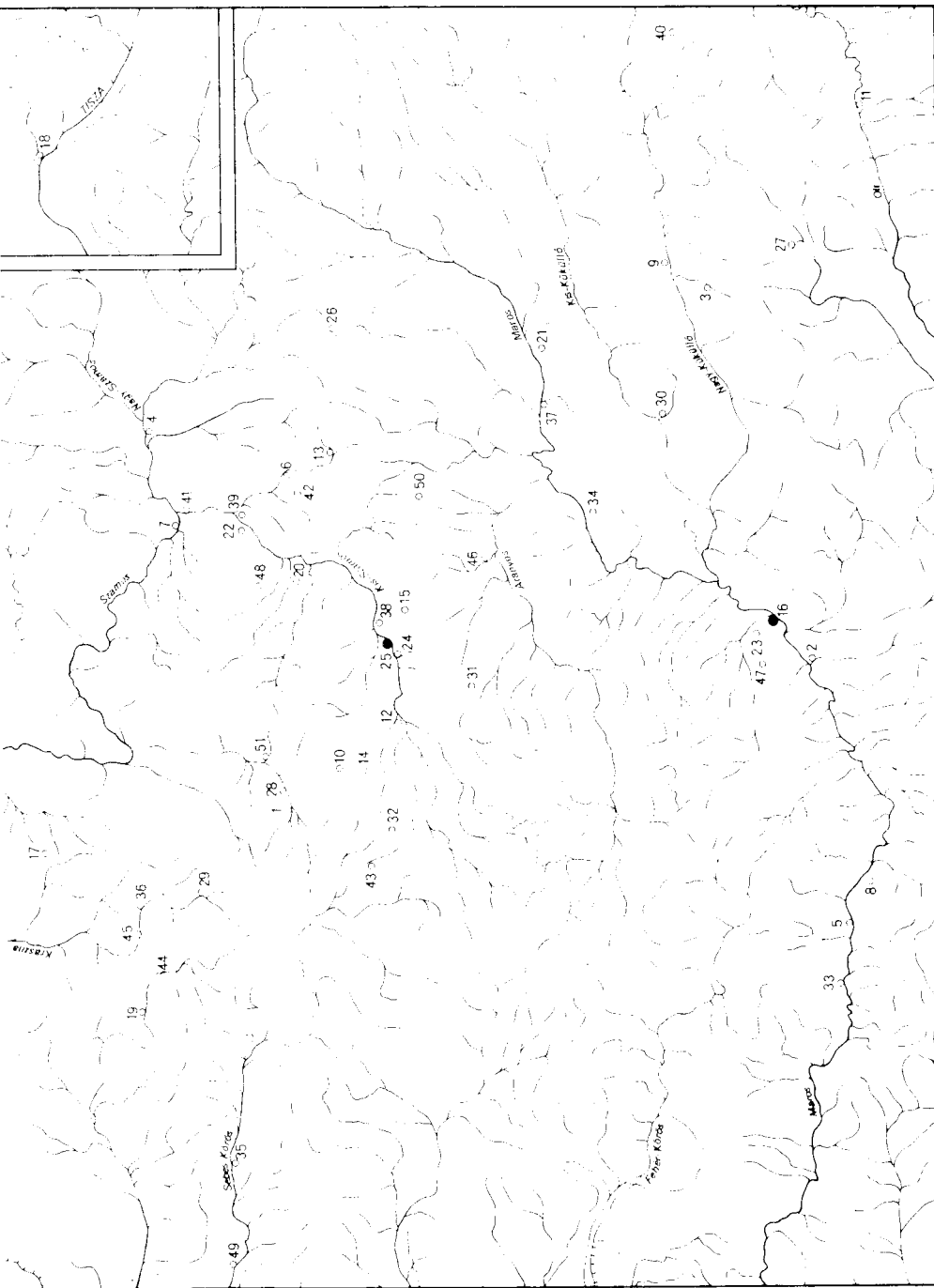
Tehát 1585 májusától 1595 októberig Kolozsvárról 190 szekér faragott követ szállítottak el. Ez a szám azonban nem tekinthető statisztikai adatnak, mert a kolozsvári számadáskönyvek nem maradtak fenn hiánytalanul és a meglevők is csupán a fejedelem és a város költségére végzett szállításokat jegyezték. Mindazáltal a számadatok némileg tájékoztatnak a kolozsvári műhelyek nagy teljesítményéről. Kiemelkedő tétel: 1590-ben Tordára 10 nap alatt 40 szekér faragott követ szállítottak.

Az építkezések időrendje

- 1530-as évek. Szamosfalva rk. templom (zárókő, feliratos tábla).
1532. Szilágysomlyó, rk. templom (sekrestyeajtó, tabernakulum).
1535. Kövesd, ref. templom, kapu.
1535–40 körül. Fogaras, vár.
1536. Magyargyerőmonostor, ref. templom, ülőfülke.
1537. Kövesd, ref. templom, tabernakulum.
1539–1540. Szamosújvár, vár, Zápolyai János király építkezése.
1540–1551. Szamosújvár, vár, Martinuzzi építkezése.
1540 körül. Gyalu, vár.
1543–1549. Bethlen, vár.
1546 körül. Várad, a püspökvár megerősítése.
1546–1551. Alvinc, várkastély.
1549–1553. Branyicska, vár.
1549. Kolozsmonostor, vár.
1552–1554. Gyulafehérvár, vár, Castaldo építkezése.
1552–1554. Huszt, vár.
1553–1560. Marosülye, vár.
1556–1564. Ebesfalva, várkastély.
1557–1559. Gyulafehérvár, palota, Izabella királyné építkezése.
1565–1571. Gyulafehérvár, palota, János Zsigmond építkezése.
1566–1574. Szamosújvár, vár, János Zsigmond és Báthory István építkezése.
1569–1595. Várad, ötszögletes ötsarokbástyás vár.
1571–1576. Gyulafehérvár, vár, Báthory István építkezése.
1572–1579. Egeres, várkastély.
1576–1579. Huszt, vár.
1577–1579. Gyulafehérvár, palota, Báthory Kristóf építkezése.
1577–1578. Szamosújvár, vár, Báthory Kristóf építkezése.
1579. Dés, Kamaraház.
1579–1581. Kisfalud, Kovacsóczy Farkas kúriája.
1579. Szentkirály, Bánfi György kúriája.
1581–1594. Torda, Kamaraház.
1582–1593. Déva, vár.
1582. Marosillye, vár.
1582–1588. Zsombor, Sombory László kúriája.
1584–1592. körül. Kendi-Lóna, Kendi Sándor kúriája.
1584. Középlak, Borsoló János kúriája.
1584–1585. Fogaras, szentegyház.
1584 után. Hadad vár.
1585. Szentegyed, Sombory László kúriája.
1585 után. Szilágynagyfalu, Bánfi kúria.
1586–1589. Gyulafehérvár, jezsuita kollégium.
1587. Torda vagy Gyulafehérvár, ifj. Báthory István háza.

1588. Zopor (Mezőszopor), Kendi Sándor kúriája.
 1588. Czege, Wass György kúriája.
 1588. Györgyfalva, kúria.
 1588–1591. Marosújvár, várkastély.
 1588–1595. Gyulafehérvár, palota, Báthory Zsigmond építkezése.
 1588–1593. Dés, Kamaraház.
 1589–1594. Fogaras, vár.
 1590. Branyicska, vár.
 1590–1592. Szamosújvár, vár, Báthory Zsigmond építkezése.
 1590–1595. Huszt, vár.
 1591–1594. Kerelőszentpál, Kápolnahegy, kapu.
 1592. Szilágysomlyó, vár.
 1592. Ipp, Borsoló János kúriája.
 1593. Gyulafehérvár, jezsuita temetőkápolna.
 1593. Szentbenedek, várkastély.
 1593. Krasznahorváti, Borsoló János kúriája.
 1594 előtt. Gyulafehérvár, Báthory Boldizsár háza.
 1595. Gyulafehérvár, székesegyház, orgonakarzat.
 1596. Gyalu, vár.
 1597. Almás, vár.
 1598. Kérő, Katonai kúria.

-
1. Almás–Almaşul	27. Kövesd–Cueşd
2. Alvinc–Vinţul de Jos	28. Középlak–Cuzăplac
3. Berethalom–Biertan	29. Krasznahorváti–Horvat
4. Bethlen–Beclean	30. Küküllővár–Cetatea de Bălta
5. Branyicska–Brănişca	31. Létavár–Litenii de Sus
6. Cege–Ţaga	32. Magyargyerőmonostor–Mănăstireni
7. Dés–Dej	33. Marosillye–Ilia
8. Déva–Deva	34. Marosújvár–Ocna Mureş
9. Ebesfalva–Dumbrăveni	35. Mezőtelegd–Tileagd
10. Egeres–Aghireş	36. Perecsen–Pereceiu
11. Fogaras–Făgăraş	37. Radnót–Iernuţ
12. Gyalu–Gilău	38. Szamosfalva–Someşeni
13. Gyeke–Geaca	39. Szamosújvár–Gherla
14. Gyerővásárhely–Dumbrava	40. Székelyderzs–Dirju
15. Györgyfalva–Gheorgheni	41. Szentbenedek–Mănăstirea
16. Gyulafehérvár–Alba Julia	42. Szentegyed–Sîntejude
17. Hadad–Hodod	43. Szentkirály (Marosszentkirály)–Sîncraiu de Mureş
18. Huszt–Hust	44. Szilágynagyfalú–Nuşfalău
19. Ipp–Ip	45. Szilágysomlyó–Şimleul Silvaniei
20. Kendilóna–Luna de Jos	46. Torda–Turda
21. Kerelőszentpál–Sînpaul	47. Tótfalud–Tăuţ
22. Kérő–Chirău	48. Tötör–Toltiu
23. Kisfalud–Miceşti	49. Várad (Nagyvárad)–Oradea
24. Kolozsmonostor–Cluj–Mănăstur	50. Zopoz (Mezőszopor)–Sopurul de Câmpie
25. Kolozsvár–Cluj–Napoca	51. Zsombor (Magyarzsombor)–Zimbor
26. Komlód–Comlod	

Erdély részleges vízrajzi térképe az Adattárban felsorolt helységek megjelölésével; a számok feloldása a 266. lapon

A síremlékek időrendje

(Az elpusztult síremlékek zárójelben.)

1542. Statileo János püspök, Gyulafehérvár.
(1552. Martinuzzi György [† 1551]. Gyulafehérvár.)
1557. Mikola László, Szamosfalva.
1558. Kendi Ferenc és Antal, Gyulafehérvár.
1559. ifj. Mikola László, Szamosfalva.
XVI. század közepe Mikola Lászlóné, Kemény Anna, Szamosfalva.
1565 után. Izabella királyné († 1559), Gyulafehérvár.
(1566. Varkocs Tamás, Gyulafehérvár.)
(1570. Krisztina asszony, Gyulafehérvár.)
1571. János Zsigmond fejedelem.
1573. Bocskay Gábor, Egeres.
(1574. János Zsigmond tanácsosa, Gyulafehérvár.)
1575. Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet, Gyerővásárhely.
(1576. Báthory Miklós, Gyulafehérvár.)
1578. Cseffey Benedek, Székelyderzs.
1582. Petky Mihály, Székelyderzs.
(1582. Parlagi Pál Szilágyság.)
1583. Patócsy Zsófia, Küküllővár.
(1583–1584. Báthory Kristóf [† 1581], Gyulafehérvár, jezsuita templom.)
1584. Wesselényi Miklós, Gyeke.
1584. Tötöri Balázs, Tötör.
XVI. század 2. fele. Vitézi sírkő. Gyulafehérvár.
XVI. század 2. fele. Báthory Elek (?), Perecsen.
(XVI. század utolsó negyede. A Wass család férfi tagja, Czege.)
XVI. század utolsó negyede. Thelegdi Miklós (?) tumbájának maradványa, Mezőtelegd.
(1588. Ghyczy János gubernator, Gyulafehérvár.)
(1588–1590 körül. Bocskay Erzsébet, Gyulafehérvár.)
1591. Kolozsvári Gábor, Gyulafehérvár.
(1591 előtt. Kovacsóczy kripta, Gyulafehérvár.)
(1594. Kovacsóczy Farkas, Gyulafehérvár.)
(1594. Lenczies György és felesége, Gyulafehérvár.)
(1596. Joh. Baptista Musto ének-karmaster, Gyulafehérvár.)
1598. Petrichevith Horváth család, Komlód.
(1599. Báthory András, Gyulafehérvár.)
1601. Legifjabb Mikola László, Szamosfalva.

Pótlások a II. III. IV. V. Közleményhez
(Ars Hungarica. 1974, 1975, 1976.)

Forrás: LUKÁCS III. 1967 = LUKÁCS L.: Documenta romana historica Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis. III. Roma, 1967. (Ezt a kötetet csak 1976 után tanulmányozhattam.)

KŐFARAGÓK ÉS KŐMŰVESEK címszóhoz. II. Közlemény (AH. 1974.)

GYÚJTÓ MÁRTON (AH. 1974. 362.)

1579 nov. 30. Kvár szkve: „az Gywtho martonnak kwmüesnek fyzetem hog az plebanos hazan az ablakban kerezte, az poganakot és egyeb sok foltozást chenalt fl. 6.” (I/XVIII. – SZABÓ T. A.: Erd. magy. szótört. tár. II. Bukarest, 1978. 146.)

IOSEFO MURATORE (AH. 1974. 363.)

1587. Jaroslav. A jezsuiták névsora: „Josephus Britius, massensis, annorum agit circiter 41; fortis. Senis susceptus in sept. anno 1562. Latine utcunque legit, italice bene et polonizat etiam. Murarius et praefectus fabricae. Coadiutor temporalis formatus.” (LUKÁCS III. 1967. 410.)

MASSIMO MILANESI építésvezető, tervező (AH. 1974. 365.)

1583 márc. 15. Kvár. Szántó István jezsuita levele Antonio Possevinohoz: „Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingeret.” (Fontes I. 1911. 266.)

1584 jan. 1. Kvár. Catalogus patrum ac fratrum S. J. in Transylvania degentium: a kolozsvári kollégiumban: Maximus Milanesius Florentinus, annorum 54, bonae valetudinis, senex tamen, ingressus Pultoviae 1570. Novit Italice, Latine, Polonice, est expertus in negotiis tractandis et medicinae peritus, est informarius, quo officio perpetuo functus est in Societate, fuit et aliquando praefectus fabricae.” (Fontes II. 1913. 27.)

1584 ápr. 15. Kvár. P. Massimo Milanesi jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak orvosi működéséről. (Uo. 98–100.)

1584-ben készítette Massimo Milanesi a kolozsvári jezsuita szeminárium tervrajzait és négy évre szóló költségvetését. (AH. 1980/2. 273–277.)

1586 ápr. 29. Kvár. Massimo Milanesi levele P. Joannes Paulus Campani provinciálisnak: „In Alba si debbe fabbricare un collegio, et per non essere altri, sono mandato io a quella cura.” (Fontes V. 1921. 162.)

1586 első felében. A Residentia Albensis névsorában: „Maximus Milanesi infirmarius et praefectus fabricae.” (LUKÁCS III. 1967. 648.)

1586 jún. vége. Kvár. P. Girolamo Fanfonio levele P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak, melyben értesíti, hogy többek között átvette az Infermeria gondozását „dopo la partita del carissimo Massimo de Milanesi per Alba.” (Uo. 170–171.)

1586-ban készítette Massimo Milanese a gyulafehérvári kollégium tervrajzait feltehetőleg a kialakult jezsuita gyakorlat szerint. Erről és Milanese gyulafehérvári működéséről szóló adatokat l. a 68–70. lapon.

1586 szept. eleje. Gyfehérvár. Massimo Milanese levele P. Joannes Paulus Campani lengyelországi provinciálishoz, melyben szól a pestis pusztításáról és szentmihálykövi tartózkodásukról. Ekkor Milanese „in quodam sacello foetidissimo, prope templum, quia alia habitatio commodior non erat, me reciperem. . .” (Fontes II. 1913. 182–183.)

1587 jún. 1. Kvár. Catalogus patrum ac fratrum S. J. in Transylvania degentium. A gyulafehérvári rezidenciában: „Maximus de Milaneseis, Italus, annorum 59, sanus, sed iam non fortis. Ingressus anno 1569, studuit a puero linguae Latinae parum. Fuit infirmarius et hortolanus, credentarius aliquando, dispensator, subminister et fabricae praefectus.” (Uo. 214.) – Ezzel szemben az 1586 szeptemberében kelt jezsuita jelentés szerint M. Milanese meghalt pestisben. (Lukács III. 1967. 643. – AH. 1980/1. 68.)

RÓMAI KŐMŰVESEK (AH. 1974. 370.)

1583 dec. 10. Kassa. P. Antonio Possevino levele Kovacsóczy Farkas kancellárnak a kvári szeminárium építési költségeiről, melyhez 600 aranyat hozott és újabb összegeket vár, illetve azokat sürgeti, azon kívül „quattuor fabros murarios (Rege Ser.mo suppeditante sumptum parte) ad id misissem, iis dudum non esse quod agunt.” (LUKÁCS III. 1967. p. 343. Nr. 181.)

SZILÁGYI JÁNOS (AH. 1974. 374.)

1581 nov. 1. A kolozsmonostori konvent oklevele a jezsuiták beiktatásáról a Báthory Istvántól kapott javakba. A beiktatáson (okt. 17.) jelen volt „Joannes Zilagi lapicida”. (LUKÁCS III. 1967. p. 88. Doc. 30.)

KŐMŰVES TAMÁS (AH. 1974. 374.)

1581 nov. 1. A kolozsmonostori convent beiktatási oklevele a jezsuita javakról, a beiktatásán jelen volt (okt. 17.) „Thomas lapicida.” (Uo.)

MOLDOVAI MIHÁLY deák

A céhen kívüli vándor művesek közé tartozott, aki 1587-ben írott verse (Állapotomat jelentem) szerint vándorlása során Erdélyben, Kolozsvárt is megfordult és a kőfaragó mesterséget űzte 20 hétig:

„Igen keményen húsz hétben
Úztem az mívet Erdélyben,
De nemsokára elmémben
Meggzakadám testemben.

Mester valék az kőmiben,
De nagy kárt tón az testemben,
Hét napig feküvék hévben,
Megnam magam az hétben.” (Honismeret. 1981/2. 35.)

KOLOZSVÁRI MŰHELYEKRE VONATKOZÓ DOKUMENTUMOK címszóhoz. III. Közlemény. (AH. 1975. 44.)

VI. Dokumentumhoz. – 1588. Kvár, tanácsi jegyzőkönyv: „Myert, hogy Reghy Attiainktol ily bizonios okert Adattatot volt Az keomywesek Ceh levele hogy eok Reghenten elegendendo és Tudos keomives Mestereknek profitealtak magokat lenny. . . Ilyen biztatasokra Attak volt Attiaink nekik az levelet Mely constal az eőneön Ceh leveleknek eleyboel.” (Tan. Jk. I/1. 60–61. – SZABÓ T. A.: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. I. Bukarest, 1976. 1147.) A jegyzőkönyv folytatása: „Azert io Jtiletbeol Az Varos Jowara, es hogy a kilseo Nemesseghis Az varost Ne zidalmazza ekteleneol Az Mostany keomyweseknek tudatlansagha miath, Vegeztek hogy Ceh levelek ben Maradgyon, Nekik megh Ne Adassek, hanem minden Ideghen keomiwesek zabadon be Ieohessenek, Ez varosba Epithessenek, Soet az illien tudos Mesterteol ez it valo keomiwesekis tanolhassanak.” (Uo. – SZABÓ T. A. i. m. II. Bukarest, 1978. 739.— – Megjegyzendő, hogy ez ideiglenes intézkedés volt, mert 1589 tavaszán a kolozsvári kőművesek megkapták céhlevelüket. (AH. 1975/1. 44–54.) Az „Ideghen keomiwesek” valószínűleg külföldiek, azaz nem erdélyiek voltak.

MŰEMLÉKEK címszóhoz. IV. Közlemény. (AH. 1975.)

N a g y t e m p l o m – S z e n t m i h á l y t e m p l o m (AH. 1975. 218–219.)

1579. Gyulaffi Lestár: „Maxima campana turri imponitur Claudiopoli cum Judicium ageret laurentius filstich.” (Tört. Tár. 1893. 119.)

1585. A nagytemplom és a kis templom leltára Diósi Gergely notáriustól. Közölve: LAKÓ E.: Két kolozsvári templom leltára 1585-ből. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. 1978. 216–219. – Kvár szkve III/XIX. 1–5.

1595 dec. 10. Kvár szkve: bejegyzés az erkély igazításáról. (VII/II. 1.)

1596 jún. 19. Kvár szkve: bejegyzés az oltár fundamentumköveinek a kihányásáról. (VII/II. 25.)

K i s t e m p l o m (AH. 1975. 220.)

1585. Kvár szkve (az egyháziak számadásai): a kis templomban a skolabeli gyermekek széke eltörött, megújítják. (III/XIX. 28.)

Kelemen Lajos 1958 ápr. 26-án Herepei Jánosnak írt levelében a Kis templomot a középkori Sz. Jakab kápolnával azonosította és román stílusúnak ítélte. (KÁLNOKI KÍS T.: Kelemen Lajos levelei. Levéltári Szemle. 28. évf. 1979. 82.)

Farkas utcai klastrom (AH. 1975. 221, 222.)

1581 nov. 1. A kolozsmonostori konvent oklevele a jezsuiták beiktatásáról a Báthory Istvántól kapott javakba, közöttük a Farkas utcai klastromba „cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis cum domo proxima, in qua olim religiosae virgines inhabitassent, ut in ea schola aedificaretur.” (LU-KÁCS III. 1967. 84–88.)

1582 okt. 9. Kvár. P. Jacobus Wujek kvári rektor P. Joannes Paulus Campano lengyelországi jezsuita provinciálisnak: „Fenestras templi magnas quinque circa altare maius perfecimus. Plures hoc anno non potuimus. Scalae etiam sunt absolutae, satis commodae amplae et lucidae. Infirmaria quoque vetus illa accommodata tribus fenestris bene ordinatis et novo pavimento etc. Reliqua necessaria servavimus in adventum R.-tiae T., quia sumptus defuerunt, Sacristia etiam pavimento constrata et cista seu mensa magna, oratorio et lavachro instructa etc. Tecta scholarum iam nobis erunt necessario (!) expedienda. Lignis minimum 200 indigebimus at ea, quorum vectura est difficillima.” (LU-KÁCS III. 1967. p. 144. Doc. 63.)

Jezsuita kollégium (AH. 1975. 227, 228.)

(1581 előtt) Fundatio a Christophoro principe decimae possessionis Mákó pro pauperibus scholasticis collegii Societatis Jesu Claudiopolitani. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 5.)

1583 körül. P. Jacobus Wujek rektor jelentése a kvári kollégium állapotáról 1582-ben: „Hoc quoque anno in aedificia scholarum et collegii 1000 taleri iubente Rege Poloniae nobis sunt numerati et calx suppeditata. Insuper cum vi ventorum tecta scholarum essent deiecta, impetrati sunt ad eorum reparationem ab Illmo Principe taleri 150.” (LU-KÁCS III. 1967. p. 175. Doc. 82.)

1583 jan. 14. Kvár. P. Wolfgangus Schreck jezsuita jelentése P. Claudio Aquaviva generalisnak: „Eadem enim septimana [mikor az ünnepnapokon szüneteltek] totum tectum scholarum nostrarum et bona pars tecti collegii nostri una nocte a vento in terram deiicitur. Solum tectum scholarum centum florenis restaurare non potest.” (Uo. p. 83. Doc. 89.)

1583 jan. 29. Niepolonice. Báthory István király, mivel az elhunyt fejedelem (Báthory Kristóf) a kollégium építkezésének folytatására 1000 forintot adományozott, elrendeli, hogy ezt az összeget a kincstár utalja ki: „ne tam necessarium et utile opus destituatur.” Ezt az összeget mindaddig folyósítsák, „quoad fabricatio haec absoluta fuerit.” (Uo. p. 199–200. Doc. 100.)

1586 aug. 21. Kővár. P. Andreas Busai jelentése P. Petrus Skarga krakkói jezsuita főnöknek a kolozsvári pestisről, amikor az elhagyott kollégiumot a protestánsok el akarták foglalni, de Martinus Literatus és Kakas István megakadályozták. (Uo. p. 613.)

– Martinus Literatusról és jezsuita kapcsolatairól: AH. 1976/1. 57.; Kakas Istvánról: AH. 1975/2. 258–259, 261.

1588 dec. 19. A jezsuiták jelentése a medgyesi országgyűlésről, mely szerint „nos Albaiulia Varadino et Claudiopolitano Collegio spoliabant . . . statim Claudiopoli semi-

narium dimissum est, scholae clausae.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 257.)

Irodalomhoz: LUKÁCS III. Róma, 1967, p. 23–27.

Jezsuita szeminárium (AH. 1975. 228, 231.)

1584 jan. 6. Kassa. A. Possevino jelentése Báthory Istvánnak: „Quod attinet monasterium [domonkos kolostor] in usum seminarii conferendum, res equidem pia, neque tamen hoc rerum statu tentenda propter multa evitanda scandala malevolentium. Satius erit interim capaciorem conducere aut etiam emere domum.” (LUKÁCS III. 1967. p. 371. Nr. 192.)

1585. A lengyel jezsuita provincia jelentése a kolozsvári kollégiumról és szemináriumról: „6. Domus quoque pauperum studiosorum, quam (ne nomen illud „pauperum” adhuc tenelli hungari militares exhoreant) Sanctae Trinitatis convictum appellant (quod caenobium olim monialium Sanctae Trinitatis inhabitent) adeo creveret ut fere 80 personas hoc anno aliquando aluerit ex collegii solius fere sumptibus.” (LUKÁCS III. 1967. 536.)

(1584). Massimo Milanesi költségvetése a szeminárium építéséhez, négy évre elosztva. A kéziraton Possevino feljegyzése: „Fabrica del Seminario di Claudiopoli mandata et disegnata da Massimo Milanesi.” Roma, jezsuita levéltár. Codex NN 326. ff. 358^r–361^v.

SPESA DELLA FABRICA DEL SEMINARIO COMPARTITA IN QUATTRO ANNI

Primo anno

	Fl.
Pietra da muro carri n° 1200 (otto per fiorino)	150
Vettura di dette pietre a ungh. 40 il carro	480
Calcine per	200
Rena per	80
Mattoni 100 000	190
Pietre, vettura et fattura di 16 porte	50
Pietre, vettura et fattura di 33 finestre	70
Pietre, vettura et fattura di 54 schalini	60
Pietre, vettura et fattura di 26 pilastrate	170
6 muratori per 36 fiorini l'uno et la spesa	216
2 muratori più principali, la spesa	120
Manovali	150
100 travi lunghe per il tetto a 70 l'una	70
120 travi minori per li solari a 40	48
50 travi minori per 25 l'una	13
150 saruffi maggiori (cinque per fiorino)	30
400 saruffi minori per 5 l'una	20
Legni di quercia per telai delle finestre	10
Legni di tiglia	20
	<hr/>
	2147

100 000 tegolette	100
200 000 chiodi per dette tegolette	60
600 latte per il tetto	12
800 000 chiodi per dette latte	10
Chiodi maggiori per il tetto per	8
2000 assi di pino	200
Instrumenti di ferro et di legno	<u>10</u>
	400
Fl. 2547	<u>2147</u>
	2547

Anno secondo

	Fl.
Pietre da muro carri n° 1200	150
Vetture	480
Calcina	200
Rena	60
200 000 mattoni per li volti	300
100 000 mattoni per muro	150
Vetture di detti mattoni a 40 il migliaio	120
8 muratori	280
Manovali	<u>150</u>
	Fl. 1890
2000 assi di pino	200
Legni di tiglia per	10
50 000 tegolette	50
100 000 chiodi per dette tegolette	30
Al falegname per fattura del tetto e poco	100
All'arcolario per impalcare le stanze	50
Per dolatura di travi per dette palchi	25
Pietre et fattura di 56 finistre	115
Pietre et fattura di 18 porte	56
Catene di ferro per i volti de corridori	120
L'ultima scala al tetto puo esser di mattoni	<u>-----</u>
	756
Fl. 2646	<u>1890</u>
	2646

Anno terzo

	Fl.
Pietre da muro carri n° 600	75
Vettura	240
Calcina	200
Rena	50
8 muratori	280
Manovali	150
	<hr/>
	Fl. 995
100 000 mattoni per il r° de volti	150
60 000 mattoni per ammattonare le stanze (a 2 Fl. mille)	120
Loro vetture	64
Legni di tiglia per	20
Vetri, vetraro, ferramenti et arcolario per ciascuna finestra	
Fl. cinque 35 per 60 finestre, le quali par che ricerchino	
li vetri	321
Per le finestre de corridori di faccendosi solo l'ultima parte	
par che basteranno	50
Una porta di fattura all'arcolario et suoi ferramenti costera	
3 fiorini addunque 32 porte costeranno	96
Per coprire d'argilla il sommo della fabbrica	70
12 fornaci maggiori e minori	80
Per varie spese o non poste o scarsamente annotate	180
	<hr/>
	1151
	<hr/>
Fl. 2146	995
	<hr/>
	2146

Anno quarto

	Fl.
Pietre di muro per circondare il seminario, carri n° 600	75
Vettura	240
Calcina per	200
4 muratori	160
Manovali	70
30 000 mattoni per la cornice et merlatura	45
Vettura	12
	<hr/>
	802
	<hr/>
	275

802
2146
2646
2547

Fl. 8141

Somma delle somme di tutta questa spesa Fl. 8141

A költségvetés zárószövegében a kiadások fedezését részben a pápától várja (évi négy-száz forinttal azaz háromszáz arannyal), részben a királytól Báthory Istvántól, aki mésszel, fuvarral, 4000 besztercei zsindegyel támogatná az építkezést. Végül felsorolja a szükséges személyzet ellátására vonatkozó költségeket. A költségvetés teljes közlése: LUKÁCS III. 1967. 656–658.

A k o l o z s v á r i s z e m i n á r i u m t e r v r a j z a i, melyeket Fr. Massimo Milanesi 1584-ben készített, fennmaradtak a római jezsuita levéltárban, codex Opp NN 326. 81^r–84^v. Ezek a rajzok a következők:

1. A szemináriumnak és tartozékainak helyszínrajza 400 x 310 mm;
 2. A szemináriumnak földszinti alaprajza;
 3. A szeminárium emeleti alaprajza. A 2. és 3. rajz együttes mérete 415 x 304 mm.
- Felirata: „Pro R. Possevino.” Az írás Massimo Milanestől. A rajzok közölve: VI. Közl. AH. 1979. 187, 189.

A rajzok első közlése: VALERY–RADOT, J.: La recueil des plans d'edifices de la compagnie de Jesus, conservée à la Bibl. Nat. de Paris. Roma, 1960. 486–487.; részletes leírásuk ugyanott E. Lamalle-tól. LUKÁCS III. 1967. 655–659 (az adatok és rajzok közlése). AH. 1979/2. 187, 189. (a rajzok közlése).

Mind a tervrajzok, mind a költségvetés ritkaság számba menő, igen fontos dokumentumok; együttesen pedig kitűnően szemléltetik a tervezett épületet. A négy évre szóló részletes költségvetés teljes áttekintést nyújt a kolozsvári építkezések gyakorlatáról és költségeiről; egyben jól egészíti ki az 1589 évi céhlevél adatait (III. Közl. AH. 1975. 44–54.). Különösen jelentősek az ajtó- és ablak-faragványokra vonatkozó tételek. A költségvetés szerint a faragványok ára így alakult: ajtó kb. 3 frt., ablak kb. 2 frt., a „pilastrata” kb. 6 frt. Az utóbbi tétel az árkádok udvar pilléereire vonatkozik, számuk – 26 – nagyjából megfelel a szeminárium tervrajzán megjelölt udvari pillérsor számának, azaz 24-nek. (A tervrajz közölve: VI. Közl. AH. 1979. 189.) Az ablak- és ajtó-árak (3–2 frt.) olcsóbbak, mint az 1588 évi czegei szerződésben található átlagosan 6 forintos ár (III. Közl. AH. 1975. 44.), nyilván egyszerűbbek lehettek. A pénz vásárló értékére nézve l.: II. Közl. 1974. 355. Példaként említjük a következőket: 1 forintért 10 ludat vagy 25 tyúkot vásárolhattak, 40 dénárért egy rókabőrt, 60 dénárért egy báránybőr subát. Ezekből az adatokból következik, hogy a faragványok csináltatása igen költséges volt. A tervezett épület terjedelméről pedig egyaránt tájékoztatnak az alaprajzok és a költségvetés tételei, melyek 34 ajtót és 89 ablakot sorolnak fel. A szobák bol-

tozattal készültek, vagy deszka mennyezettel, a folyósók boltozattal. Az épületre vagy a kerítésfalra pártázatos oromzatot terveztek téglából (la cornice et merlatura).

Óvárischola (AH. 1975. 232.)

1571. dec. 27. Kvár. Báthory István megerősíti János Zsigmond adománylevelét (1562 szept. 1.) mely a kolozsvári iskolának évi 250 értékű dézsmajövedelmet biztosít. (VE-RESS 1944. I. 158.)

Óvár (AH. 1975. 245.)

Kelemen Lajos az Óvár kerítésfalának középkori maradványát a XI. századba helyezi. (1958. ápr. 26. Kelemen Lajos levele Herepei Jánoshoz. – KÁLNOKI KIS T.: Kelemen Lajos levelei. Levéltári Szemle. 28. évf. 1979. 83.)

Házak Kolozsvár városában (AH. 1975. 274.)

Kepyro Anthal háza, aki 1555-ben adófizető polgár volt „Intra Muros.” (Kvár szkve 1555/IV. 97.)

Házak festett homlokzattal. 1574-ben Pierre Lescalopier feljegyzése: „le 23 Juillet nous vimmes a Collosuar en latin Claudiopolis, belle et forte ville toutte peinte par les rues.” (Studi și materiale de istorie medie. IV. 1960. 456.)

Házak maradványai a Múzeumban

Bogner-Gelyén ház ajtaja. 1560-as évek. (AH. 1976. 44–45.)

Az ajtó frizén látható dombormű (sárkányon lovagló puttó) mestere e témát talán a provinciális római művészetből vehette. Ilyen ábrázolás látható egy gyulafehérvári római sírkő domborművén. (Közölve: Apulun. XIII. 1975. 122.)

Pótlások és javítások a VI, VII, VIII. Közleményhez (Ars Hungarica. 1979/2, 1980/1–2.)

Alvinc (v. Alsó-Fehér vm. – Vințul de Jos), Várkastély (AH. 1980/1. 26–29.)

Irodalmához: KOVÁCS A.: Szabályos alaprajzú, olaszbástyás várkastélyok Erdélyben. Művelődés Történeti Tanulmányok. Bukarest, 1980. 80. (a Martinuzzi kastély négy tengelynyi részlete a mai északi szárny földszintjén jól elkülöníthető).

Ebesfalva (v. Kis-Küküllő vm. – Dumbraveni), vár (AH. 1980/1. 136.)

Az 1564-es felirat első sora helyesen: DOMVM HANC . . .

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghireș), várkastély (AH. 1980/1. 44, 48.).

A kapu felirata helyesen:

ANO DNI MILESIMO QVINGENTESIMO . . .

Irodalmához: KOVÁCS A. i. m. 1980. 79. (A vár saroképítményei nem bástyák, hanem pavillonok.) – Kovács András feltevésére megjegyezzük, hogy a vár alaprajzából inkább lehet következtetni fejletlen vagy hibásan konstruált bástyákra, semmint pavillonokra. Efféle jelenség másutt is előfordult. A bástyák helyes építése általában nagy probléma volt – még Váradon is, jóllehet nem magán, hanem országos építkezés volt –, mert a tervek kivitelét rendszerint nem a tervező építész irányította. 1572 körül pavilonos alaprajz túlon túl korai lenne és ezért valószínűtlen. – Kovács András említ még egy újabb (1972) előkerült töredéket is: *szemöldökkő* maradványok, felirata: TIA NECESSARIA 1569. (277. l. 10. jegyzet). Mivel az eddig ismert adatok szerint Bocskay György 1570-ben kapta Egerest, kérdéses, hogy ez a töredék kinek az építkezéséből származik. Talán Bocskay már korábban is birtokolhatta Egerest, az 1570-es évszám pedig a nova donatio-t jelzi. (Vö. Marosújvár, Radnót.)

Fogaras (v. Fogaras vm. – Făgăraș), várkastély (AH. 1980/1. 50, 52.)

1567. jan. 31. Regesztája 4. sorában helyesen: „in arce.” – 1572. febr. 18. Regesztája 4. sorában helyesen: „habuit.”

1596–1599. G. Tomasi leírásának az 5. sorában a felirat helyesen: FORTIBVS NON DEERVNT.

Gyulafehérvár, vár (AH. 1980/1. 72.)

1597. febr. 13. Gyulafehérvár. Maria Christierna fejedelem 100 tölgyfadeszékát rendel a beszterceiektől Fehérvárra. (Koncz J.: Beszterce–Naszód megye illetőleg Beszterce város levéltára. Századok. 1889. 45.)

Gyulafehérvár, városi házak (AH. 1980/1. 89.)

Lencsés György (+ 1594) háza

A Szász utcában állott, 1597-ben Lencsés György fiai, Mihály és Gábor eladták Brassó városának 700 forintért. Szomszédai ekkor iktári Bethlen Farkas, és Sennyey Pongrác. (Spielmann, J. – Trócsányi Zs. – L. Szini K.: The first scholarly medical book in Hungarian *Ars Medica* of György Lencsés. *Armarium*. I. 1976. 147–175.) Ugyanitt részletes közlés Lencsés György életéről, tisztségeiről, magyar nyelvű orvosi munkájáról (*Ars Medica*, kézirat a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban). – Lencsés György sírköve a gyulafehérvári nagytemplomban állott (AH. 1980/1. 97–98.)

Brassó város háza

1597-ben vette meg Brassó városa Lencsés György egykori házát a Szász utcában 700 forintért. (*Armarium*. I. 1976. 156–157.)

iktári Bethlen Farkas háza

A Szász utcában állott Lencsés Györgynek 1597-ben eladott háza szomszédságában. (*Armarium*. I. 1976. 156–157.)

Bethlen Farkas Báthory István fejedelem familiarisa, 1576-ban Illye várát kapta adományban, (AH. 1980/2. 230.)

Sennyey Pongrác háza

A Szász utcában állott Lencsés Györgynek 1597-ben eladott háza szomszédságában. (Armarium. I. 1976. 156–157.)

Sennyey Pongrác tisztségei: 1585 portai ügyvivő, 1593–1601, 1607–1610 tanácsúr, 1593–1598 főudvarmester, 1596–1600 kü küllei főispán. (Trócsányi 1980. 34.)

Gyulafehérvár, sírkövek

Martinuzzi síremléke (AH. 1980/1. 91.)

Centorio feljegyzése helyesen: „a spese di Ferdinando l’haveva fatto ponere . . .”

Kendi Ferenc síremléke (AH. 1980/1. 91.)

Származásáról, tisztségeiről, mecénási tevékenységéről, vasasszentiváni udvarházáról (1532–1533), marosvécsi építkezéseiről (1537, 1555), a vasasszentiváni sírkövek csináltatásáról feleségének, Bánffy Magdolnának (+ 1538), majd később Léway Katának (+ 1551): Balogh 1943. 188–189, 268, 291–292.

A gyulafehérvári sírkövek pusztulása (AH. 1980/1. 99.)

Bethlen Farkas feljegyzésében: „verum etiam Principum . . .”

Radnót (v. Maros-Torda vm. – Iernuț), várkastély (AH. 1980/2. 236–237.).

Irodalom (a XVI. századi építkezéshez): KOVÁCS A. i. m. 1980. 82. (az 1574-es ajtó a Bogáthyak idejéből; a kastély északkeleti szárnyának a faragványai Kendi Ferenc építkezéséből származnak, mert megegyeznek a radnóti ref. templom 1593-as portikusának részletformáival). – Kovács Andrásnak Kendi építkezésére vonatkozó feljegyzése meggyőzőnek látszik, mégis tekintetbe kell venni egyrészt, hogy a kétségtelen hasonlóság ellenére is vannak stílári különbségek, másrészt a formák igen hosszú életűek voltak. Kétségtelen az is, hogy a várkastélynak ezek a részletformái a kolozsvári emlékekkel rokonok, még a radnóti templom kapuja (1593) más stílusirányba tartozik. – Itt említem meg – félreértések elkerülése végett –, hogy az 1971-es tanulmányomban (Influssi veneziani), melyre Kovács hivatkozik szószerint ezt írtam: „Kérdés, hogy Radnóton a négy sarokbástyás alaprajz Serena új tervezése-e, vagypedig még a Kendi, illetve Kornis család régi kastélyából ered-e, melyet II. Rákóczy György csupán 1649-ben vett meg felesége, Báthory Zsófia részére. De kétségtelenül Serena tervezése alapján alakult ki az udvar kettős árkádsora, melyet a legutóbbi restaurálás alkalmával bontottak ki, valamint a déli front emeletén a két sarokbástya között végighúzódnó árkádsor, mely sajnos most is végig befalazott” (a tanulmány magyar szövegéből). A vár alaprajzának és bástyáinak fejlettsége inkább késői korra utal.

Befejező VIII. Közlemény a kolozsvári műhelyek XVI. századi tevékenységéről. Következik a XVII. századi műhelyek ismertetése.

AZ EDDIG MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK (I–VIII) TARTALOMJEGYZÉKE

- I. Az előzmények.* AH. 1974/1. 27–58. 1. 34 képpel.
- II. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (I. rész). AH. 1974/2. 249–380. 1. 97. képpel.
Tanulmány: A kolozsvári építkezések, kőfaragványok stílusfejlődése.
Adattár: 1. Források; 2. Általános irodalom (rövidítésekkel). 347–354.
I. Kőfaragók és kőművesek.
1, 2, 3. névjegyzékek. Javítás AH. 1975/2. 276. Pótlás AH. 1980/2. 269–270.
- III. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (II. rész). AH. 1975/1. 41–56.
Adattár: *I. Kőfaragók és kőművesek* (folytatás).
4. A kolozsvári műhelyekre vonatkozó dokumentumok. Pótlás:
AH. 1980/2. 271.
II. Kőbányák.
- IV. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (III. rész). AH. 1975/2. 211–276. 64 képpel.
Adattár: *III. Műemlékek*
1. Kolozsvár városában. Pótlás: AH. 1980/2. 271–277.
- V. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (IV. rész). AH. 1976/1. 39–64.
Adattár: *III. Műemlékek.*
1. Kolozsvár városában. (folytatás): Házak maradványai a Múzeumban. Pótlás: AH. 1980/2. 277.
- VI. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (V. rész). AH. 1979/2. 175–208. 1. 89 képpel.
Tanulmány: A kolozsvári mesterek tevékenysége Erdélyszerte. Az építkezések, kőfaragványok stílusfejlődése.
- VII. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (VI. rész). AH. 1980/1. 25–101. 1. 1 képpel.
Adattár: *III. Műemlékek.*
2. Erdélyszerte (A–Gy). Pótlás: AH. 1980/2. 277–279.
- VIII. A kolozsvári műhelyek.* XVI. század. (VII. rész). AH. 1980/2. 217–279. 1. 4. képpel.
Adattár: *III. Műemlékek.*
2. Erdélyszerte (folytatás: H–Zs). Pótlások – Javítások. (269–279. 1.